

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları

İLÂLİ İMAJ DEVRİ

Can Kozanoğlu

İLETİŞİM

10. BASKI

İLM

Can Kozanoğlu •

Çiğdem Ay

DENİZ

CAN KOZANOĞLU • Cilâlı İmaj Devri

CAN KOZANOĞLU 1963'te Adana'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunu. 1981'den başlayarak gazetecilik, televizyonculuk, yayıncılık gibi işlerle uğraştı. Yayımlanmış kitapları: *Cilâlı İmaj Devri* (1992), *Pop Çağı Ateşi* (1995), *Bu Maçı Alıcaz!* (1996), *İnternet, Dolunay, Cemaat* (1997), *Yeni Şehir Notları* (2001).

İletişim Yayınları 168 • Bugünün Kitapları 14

ISBN 975-470-231-4

© 1992 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1992, İstanbul
2. BASKI 1992, İstanbul
3. BASKI 1992, İstanbul
4. BASKI 1992, İstanbul
5. BASKI 1993, İstanbul
6. BASKI 1993, İstanbul
7. BASKI 1994, İstanbul
8. BASKI 1995, İstanbul
9. BASKI 2000, İstanbul (500 adet)
10. BASKI 2001, İstanbul (500 adet)

KAPAK Ümit Kıvanç

KAPAK FOTOĞRAFI Muharrem Aydın

DİZGİ Maraton Dizgievi

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Türkan Demir

BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CAN KOZANOĞLU

Cilâlı İmaj Devri

1980'lerden 90'lara
Türkiye ve Starları

Bi İngilizce bi bilgisayar, biraz korku biraz hayal: Turgut Özal
Future 2001
insansız bankacılık **13**

Unu, yağı, şekeri boşver, helvanın imajı yeter: Mesut Yılmaz
Entegre çıkar organizasyonu
ve medyanın korkutucu gücü **25**

Her yola gelen karizmatik amele: İbrahim Tatlıses
Arabeskin hayat hikâyesi
ve Kürtlerin toplumsal yükselişi **37**

Tele-kart alamayanların kırmızı kartlı sesi: Ahmet Kaya
Kentli yoksulların menzilsiz isyanı
ve yoksulluktan beter yoksunluk **57**

Eller ay'a, biz Avrupa'ya: Mustafa Denizli
Dışa açılma süreci
ve tevazuun ölümü **67**

Evlere "yaşanamayan aşk" servisi yapılır: Sezen Aksu
Popüler sinemanın ölümü
ve yıldızların yeni dili **79**

Son model ideal kadın: Leyla Alaton
Yuppie kuşağı ve
rekabetçi ütopyalar **89**

Piyasa işi sivriliklerin fakir kuşu: Engin Ardıç
"Kendi tarihini kendin yap"
ve tabu yıkma pazarı **99**

Sabah veriyor, tiraj-man geliyor: Zafer Mutlu
Türkiye Cumhuriyeti'nde Yeltsin
"boş"luğu ve yükselen değerler **113**

Reklamı çok ama piyasada pek bulunmuyor: Birey
Neo-popülizmin simgeleri
ve değişim imajı **121**

Hiç tanışmadığım,
okuduklarımdan ve
dinlediklerimden tanıdığım,
tahminen, dünya görüşünü
pek paylaşmadığım
Hasan Esat Işık'ın anısına...
Her şeyin başı onur çünkü.

80'li yılların ortalarından 90 küsurlara uzanan süreçte, Türkiye gerçekten çok değişti.

Cumhuriyet ideolojisinin nüfuz alanı daraldı. Ortaya çıkan boşluğu, dünyanın kuzeyinde "ideolojiler öldü" sloganıyla pazarlanan ve iyi hasılat yapan tek tip ideolojinin yerli versiyonu doldurdu.

Özgürlük ve eşitlik projelerinin ufkundaki ütopyalar, özel operasyonlarla yıpratıldı. Onların yerini bir tür finansal pragmatizmin servet ütopyaları aldı.

Medyanın toplumsal belirleyiciliği ürkütücü noktalara tırmandı. İletişim kanalları, "çağdaş elitistler"in, değişimi sorgulamaktan kaçınan ve hep rüzgârın yönünde seyreden fazla uyanık, hayli asabi bir güruhun eline geçti.

Değişim, tüm toplumsal yapıyı diklemesine yaladı süpürdü. Birbirlerine İngilizce küfreden insanlar çıktı ortaya. Arabesk kültür, ilginç bir çeşitlenme sürecinden geçti. Yaşanamayan aşkların biçimi değişti. "Business" kavramı yüceltildi. Tüketim gücü, en tepedeki statü sembolü haline geldi.

Ve işlevini tamamlayan resmî yasakların yerini fiili yasaklar almaya başladı. Değişim sürecini, yeni düzeni sorgulama yasağı, bazı uzlaşmaları reddetme yasağı, radikal düşünme yasağı...

Bu yasakları delmenin cezası, "dinozor" damgasından başlıyor, ilkelliğe, kafasızlığa, muhafazakarlığa hatta teröristliğe kadar gidiyordu. Hazır değişim pakedini ustaca dayatanlar, tüm seslendirme kanallarını ele geçirmişlerdi ve bu kanallardan yoğun imaj bombardımanı yapıyorlardı. Değişimin böylesine itirazı olanlar, bu bombardımanın gürültüsünde, cezalarını temyiz bile edemediler.

Sonuçta, tepeden imajlar yağarken, gerçekte imajın birbirine karıştığı yıllar yaşandı.

Değişim gerçek, ilan edilen sonuçları birer imaj... Değişim sürecinin en kaba özeti, aşağı yukarı böyle bir şey işte. Aşkın, refahın, liderlerin, zaferlerin, her şeyin ama her şeyin imajı üretildi, tüketime sunuldu. Ve yasaksız ya da daha az yasaklı bir dönemin imajı pazarlanırken, yükselen değerlerin kolundaki fiili yasaklar devreye sokuldu.

Fiili yasakların asli işlevi, imajların kazınmasını engellemek. Çünkü imajlar toplu halde kazınırsa görülecek ki, Türkiye'de çok şey değişmiş, gündelik kalıplar, baskın değerler değişmiş ama bir şey değişmemiş:

İnsanlar yine kendi seslerine sahip değil. Birileri, hayatı onların yerine seslendiriyor ve "Bakın, bu sizin sesiniz" yutturmacası iyi işliyor. Toplumun sesi bile bir imaj yalnızca.

Bu kitap da, değişenle değişmeyen, imajla gerçeği ayıklama çabasının ürünü. Yeni düzene, yükselen değerlere mütevazî bir itiraz, hepsi bu.

"Cilâlı imaj devri" bir sürü yıldız yarattı. Bu yıldızların kimileri gerçek, kimileri birer imajdı. Ortak yönleri, kişisel niteliklerinin ötesinde, yeni toplumsal eğilimlerin omuzunda yükselmeleri idi.

Kitabın bazı bölümlerinde, bölüme adını veren yıldızlar ikinci planda, hatta isimleri bile pek geçmiyor. Çünkü yıldızların işlevi yalnızca yaslandıkları toplumsal eğilimleri somutlamaktan ibaret. Bu bir portreler kitabı değil, 80'li yılların ortalarından 90 küsurlara, imajların motoruyla yol alan toplumsal eğilimlerin kitabı.

Özal'ı Özal yapan ittifaklarla *Sabah* gazetesini Sabah gazetesi yapan ittifaklar, İbrahim Tatlıses'i yaratan eğilimlerle Engin Ardıç'ı yaratan eğilimler, haliyle, birbirinden kopuk olgular değil. Hatta, aynı olgular. Bu yüzden, kimi bölümlerde rahatsız edici boyutlara ulaşabilecek tekrarlar var. Ya da, bir bölümde hem tanımlanmış hem adlandırılmış bir olgu, diğer bölümde tanımlanmadan, yalnızca adıyla geçiyor.

İkinci sorun, uyanıklık gibi olmasın, kitabın tamamı okunarak giderilebilir. Birinci sorun, yani tekrarlar sorunu ise kaçınılmaz biçimde ortaya çıkan bir şey ve giderilemese de hoşgörülebilir belki.

Kitabın niçin Hasan Esat Işık'a ithaf edildiğine gelince: Cilâlı imaj devrinde, her devirde olduğu gibi, bir sürü ünlü insan dünyadan ayrıldı ve beni, dört kişinin ölümü çok etkiledi. Hasan Esat Işık, Örsan Öymen, Abdullah Baştürk, tüm Fenerbahçe sevgimle Metin Oktay.

Bir insanın nasıl yaşadığı, niçin yaşadığı, ancak tabutunun başında derinlemesine anlaşılabiliyor galiba. Bireyci değerlere yüz vermeden, toplumsal değerlerle yaşayarak "gerçek birey" olabilen, eğilmeyen, bükülmeyen, taviz vermeyen insanlar, bıraktıkları anılarla başkalarından ayrılıyor. Farklı dünyalardan farklı hayatlara yayılmış, somut ve onurlu anıların zenginliği, geride kalanlara "işte böyle yaşamalı" de-dirtebiliyor. Herkese değil elbette, niyeti olanlara.

Hasan Esat Işık, Örsan Öymen, Abdullah Baştürk ve Metin Oktay, benim için, nüfusu giderek azalan bu yorgun sınıftan insanlardı işte.

Niçin Hasan Esat Işık'ı seçtim? "Yükselen değerler"i benimseyenler, benim sözlerimi hamaset, Işık'ın tercihini enayilik olarak değerlendirebilirler, umrumda değil; nüfuzlu koltuklardan, mütevazı emeklilik koşullarını içine sindirebilen bir dürüstlikle ayrıldığı için mi? Ölüme çok yaklaştığı günlerde bile, Türkiye'nin sorunlarıyla ilgilenmeyi görev bildiği, gelişmeleri izleyip notlar tuttuğu, raporlar hazırladığı için mi?

Bir olay ve Işık'ın o olay karşısında öyle bir tavrı var ki, hepsinden önemli.

12 Eylül'ün en acımasız günleri. Binlerce insan, Emniyet'te ve cezaevlerinde işkencelerden geçiriliyor, "münferit" işkence vakaları sonucunda ölenler oluyor. Bu tezgâhlardan geçirilenler arasında, Hasan Esat Işık'ın oğlu da var.

Işık, eski Milli Savunma bakanlarından. Bir dönem, Genelkurmay'ın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını istediği için, ki bu hâlâ başarısız oldu, askerlerle arasına soğukluk girmiş. Ama Milli Güvenlik Konseyi'nin tüm üyeleriyle ortak mesai yapmışlığı, tanışıklığı var. Oğlu için bir ayrıcalık talep etse, paşalar Işık'ı kırmayacaklar.

Çevreden bu yönde telkinler geliyor ama Hasan Esat Işık, böyle bir talepte bulunmuyor. Cezaevi kapılarında, oğlunu iki-üç dakika görebilme umudunu, diğer tutukluların, hükümlülerin aileleriyle paylaşıyor.

Çocuğunuzun işkencede, dayanılmaz cezaevi koşullarında olduğunu biliyorsunuz... Bu, gerçekten korkunç bir durum ve insanın, işkencedeki çocuğu için özel talepte bulunması, kesinlikle anlaşılır bir şey.

Ama Hasan Esat Işık'ın tercihi de, tam anlamıyla saygı duyulacak bir şey. Evren Paşa'nın bakışlarını, Tahsin Paşa'nın malum gülümsemesini, Nurettin Paşa'nın duruşunu getirin gözlerinizin önüne. Sanki insanlara zulüm doğal bir hakmış gibi, Işık'a lütfedecekleri "az zulüm" imkânını, dip-

ikten menkul mağrur havalarını düşünün. Hasan Esat Işık muhatap olmuyor.

Bu tavırda, sahte meşruiyetin reddi, ayrıcalığın reddi var, artık imajına bile pek gerek duyulmayan insan onuru var. Cilâlı imaj devrinde "out" sayılan şeyler...

Kitabın konu edindiğı dönemde, Türkiye'yi Hasan Esat Işık gibi insanlar yönetseydi ne olurdu? "Biz" yine muhalif kalırdık.

Ama daha az utanırdık ve bu kitap, iyimser bir kitap olurdu.

Bİ İNGİLİZCE Bİ BİLGİSAYAR, BİRAZ KORKU, BİRAZ HAYAL:

T U R G U T Ö Z A L

Future 2001 İnsansız bankacılık

Özal, itibarı geri alınmış bir ifadeyle burjuvazinin, ABD'nin ve emperyalizmin adamıdır. Çağdaş değerlere uymadığı gerekçesiyle itibarının geri alınmış olması, bu ifadenin gerçeği yansıtmadığı anlamına gelmiyor elbette. Ancak aynı role en ufak bir "içime sindiremiyorum" rahatsızlığı duymaksızın soyunabilecek, soyunmuş bir sürü politikacı var Türkiye'de. 80'li yıllar, başrolü Özal'a verdi.

Ve 90'lara, toplumun çoğunluğuna egemen olan "Hâlâ kim tutuyor bu adamı?" şaşkınlığıyla girildi. Çoğunluğun ezici çoğunluğu, burjuvaziye hizmet, Amerikan çıkarlarına sadakat gibi şeylerin derdinde değil, haliyle. Onları Özal'a muhalif yapan dinamik, yoksulluk-enflasyon-hanedan toplamı. Çoğunluğun içindeki küçük bir azınlık ise Özal ve ANAP'a daha dallı budaklı eleştiriler eşliğinde muhalif konum alıyor. Sonuçta, iki kesimi birleştiren bir şaşkınlık noktası var: Onca yıpranmaya, onca gafa, onca yanılsa rağmen nasıl oluyor

(*) Bu yazı, kitabın hazırlanma sürecinde, 20 Ekim seçimlerinin hemen öncesinde *Birikim* dergisinde yayımlandı. Yazı içindeki oy oranı varsayımlarına, bu nedenle dokunulmadı.

da Özal ve ANAP hâlâ belli bir toplumsal destek bulabiliyor. Ama yüzde 18 ama yüzde 23...

Bu şaşkınlığa zemin hazırlayan kitlenin oranı, araştırmacılıktan çok hazır sonuç pazarlamacılığı yapan bazı kuruluşların anketlerindeki yüzde 38, Mehmet Barlas'ın özel anketlerindeki "hemen herkes" düzeyinde değil muhakkak. Ama sözkonusu azınlık da hiç küçümsenecek bir azınlık değil.

Kimler destekler Özal'ı? En kestirme cevap, "vurguncular, talancılar, hayali ihracatçılar, milyara para demeyenler" sınıflaması. Yanlış bir cevap sayılmaz ama onlar toplumun yüzde yarımını, bilemediniz yüzde birini oluştursunlar. Gerisi? Çankaya hattının sinyali yanmadan günlük yazılarını yazamayanların iddia ettikleri gibi "bu büyük adamın kıymetini anlama basiretini gösterenler" mi? Özal'ın desteklenmesi gerektiğini söyleyenlere belli sıklıkta rastlanır ama Özal'ın büyük adam olduğunu söyleyenler yalnızca çok çok özel kişilerdir. Yani bu yaklaşım da Özal'ın ve ANAP'ın çekiciliğini açıklamaya yetmiyor. Sahi, bu çekicilik nereden geliyor?

İngilizce, bilgisayar, korku ve hayal... Özal'ı uzun süre ayakta tutan, "sabit taban" oluşuncaya kadar partisini sürükleyen ve belirleyiciliklerini dar bir ölçüde de olsa hâlâ koruyabilen dört anahtar sözcük.

ANAP, "piyasa"ya dört eğilimin bileşimi olduğu iddiasıyla çıktı. 1983'ün politik ortamında, üç yıl boyunca beyin yıka ma sistemiyle lanetlenmiş "eskiler"in yapamadığını yapmak, yine üç yıl boyunca övüldükçe övülmüş uzlaşmayı sağlamak anlamına geliyordu bu. 6 Kasım seçimlerinde, rakip liderlerden birisinin sempati kavramından hiç nasibini almamış olması, diğerinin tek yumrukluk "Köprüyü sattırmam!" çıkışı hariç, parmağını bile kıpırdatmakta güçlük çekmesi de yardım etti, ANAP tek başına iktidara geldi. Tam tamına 364 gün önce, 7 Kasım 1982'de Anayasaya yüzde 92 oranında "evet" oyu veren bir halkın, ANAP'ı sivilleşme özlemiyle iktida-

ra getirdiği yorumu ise bir aşırı iyimserlik ürünü olarak havada kaldı.

Politika mantığı, olağanüstü koşullarda bir uzlaşma partisi kimliğiyle ortaya çıkan ANAP'ın, dağılmaya hayli yatkın bir parti olduğunu ve koşullar "olağanlaştıkça" silinip gideceğini söylüyordu. Zaman bu tezi doğrulamadı. Çünkü Özal, partiyi dört eğilimin değil, tek eğilimin üzerine bina etmişti. Sonuçta duvara toslansa da, 24 Ocak kararlarının uzantısındaki bankerler dönemiyle "Büyük düşün, büyük kazan" mantığına ısınmış, kolayca köşeyi dönme hayallerine kapılmış; 12 Eylül'ün yardımıyla, bireyciliğe set çeken toplumsal çerçeveden sıyırmış, televizyon ekranlarında engin hayaller yakalamış ve bu tür hayallerin pek hoş karşılanmadığı eski günlere dönme korkusuna kapılmış insanların eğilimi. "Yırtma" sözcüğünün yaygınlaşması bu günlere rastlıyor işte.

"Yırtma" sözcüğü gerçekten önemli. Hamallıktan gelip milyarların üzerine oturan insanların öyküleri dilden dile dolaşp, köşe dönme hayalleri geniş bir "taban" bulsa da, köşe dönmeye soyunmak her yiğidin harcı değildi çünkü. Belli bir ilişki altyapısı, belli bir "bizde her yol var" altyapısı gerektiriyordu. Oysa "yırtmak", bir ara aşama olarak çoğu insan için daha gerçekçiydi. Onlar da önce bu hedefe yöneldiler.

"Payplaynlarda bir nevi foreyn körrınsi akışı da sağlanır." Özal, Türkçeyi küçük İngilizce darbeleriyle katlettiği için çok eleştirildi. İngilizce bilmenin özel ayrıcalık, başlıbaşına statü olduğu bir çevrede yetişen her insan gibi, böyle konuşması doğaldı belki. Ama doğallığı aşan bir şey vardı, Özal, Demirel'in köylü şivesiyle yaptığı oy avcılığını, İngilizce sözcükler kullanarak yapıyordu. "Törnovır"lı, "belıns şiiit"-li cümlelerin ardında yatan buydu. Özal, Türk halkının yabancı dil saplantısını iyi yakalamış ve yırtma umuduna giden yolun bir bölümünü İngilizce taşlarıyla döşemişti.

Ancak, yırtma hayallerini süslemek için bir aksesuar da-

ha gerekiyordu, ki o da yine Özal'ın elinin altında bulunan bir şeydi: Bilgisayar... Demirel "enerji"nin adamıydı. Barajlar, santraller yaptırıyor, tükenmek bilmeyen enerjiyle oradan oraya koşturuyordu. Özal ise enerjinin kanıksandığı, ikinci plana düştüğü, minimum enerjiyle maksimum iş yapma çabalarının ön plana çıktığı dönemin, yüksek teknoloji döneminin adamı... Bilgisayar kullanan, bilgisayarların nimetlerini öve öve bitiremeyen, koşturmak yerine telekonferansları yeğleyen biri...

Medya aracılığıyla yaygınlaştırılmış çağdaş değerlere daha çok uyan adam Özal'dı ve bilgisayar çok şeyi hallediyordu artık. Orta ve orta-alt sınıflarda çok tutulan "Bi İngilizce, bi bilgisayar, bu devirde başka türlü yırtamazsın" mantığı, politik karşılığını yaratıcısında, yani Özal'da buldu.

Bilgisayarla nasıl yırtılabilir? Türkiye kaç bilgisayar programcısı, kaç bilgisayar operatörü, kaç bilgisayar pazarlamacısı kaldırır? Bilgisayar sayesinde doktorlar daha kolay ameliyat yapar, tarihçiler daha kolay arşiv tutar ama işi yalnızca bilgisayarla uğraşmak olacak sınırlı sayıda insan arasına giremeyenler, "hiç üstü bilgisayar klavyesini tanıma" formasyonu ile nereye kadar gidebilir? Bilgisayar operatörlerinin çoğu yerde düşük ücretlerle yaptıkları işlerin, "maddi temeller üzerinde statü" döneminde statüsü sıfıra yaklaşmış katiplikten, Osmanlı katipliğinden değil Cumhuriyet katipliğinden ne farkı var? Bu sorular pek fazla sorulmadı, bilgisayar sayesinde yırtma imkanı Özal döneminin bir nimeti olarak bilindi. Aynı şey İngilizce için de geçerliydi. Türkçeyi 300 sözcükle konuşup 200 sözcükle yazan insanlar, düşleri düş olarak kaldıkça suçu hep "İngilizce eksikliği"ne yüklediler.

Öyle ya da böyle, ortada bir eğilim vardı ve Özal, o eğilimi ucundan yakalamış, iyice genişletmişti. İngilizce kursuna sekiz milyon, bilgisayar kursuna dokuz milyon harcayıp 600 bin lira maaşla işe giren insanlardan, annesinin bileziklerini

sattırıp Londra'ya uçan insanlardan hatırı sayılır destek sağladı. "Bi İngilizce, bi bilgisayar, önce yırtarım, sonra köşeyi dönerim" diyenler, artı nitelikleri sayesinde gerçekten yırtan küçük bir grup dışında, hayallerine limon sıkılana kadar Özal'ı desteklediler. Onlar Özal'ı terkederken arkadan yenileri geliyordu. "Fuck böyle işi" diyerek gidenler yüzünden daralacak ama kendini kolay kolay tüketmeyecek bir destektir bu.

Ancak, İngilizce konuşmayı çok seven Turgut Özal, hiçbir zaman "O dark days geri gelir haa!" demedi. Konu hassastı çünkü, en net, en anlaşılır ifadeleri seçmek gerekiyordu. "Onu da söyleyeyim yani", Özal'ın dilinden düşürmediği cümle oldu, "Benden söylemesi"yle birlikte... Sonra "Uyarıyorum, yanlış yapmayın" geldi. Yarı açık tehditlerdi bunlar, hatta kimi zaman apaçık...

Korkularıyla varolan tavşan burcu insanların, börek "out" olduğu için "bana ne gerek, kakaolu top kek" diyenlerin desteği de lazımdı Özal'a. Korkunun uzantısındaki kokmaz bulaşmazlık havası 12 Eylül yönetiminden ona miras kalmıştı. "Riskin sonu kader" gibi bir yaşam felsefesini her fırsatta övüyordu ama kaderciliğin ve riskli girişimlere yatkınlığın, bir toplumsal cesarete, "olursa olsun" havasına dönüşmesini de istemiyordu. Tehditlerini öyle stratejik bir noktaya yerleştiriyordu ki, tavşan burcunun korkmadığı tek şey Özal'ın tehditleri oluyordu.

Teknolojik gelişim, sınırsız tüketim, eşiğinde bulunan Türk asrı, komşu ülkeleri elliye katlamak... Ve yabancı sigaranın kaçakçılardan temin edildiği, doların serbestçe alınıp satılamadığı, neskafenin en makbul hediye olduğu, ayrıca insanların birbirini öldürdüğü günlere geri dönmek... Bir yanda hayaller, bir yanda korku ve tam ortada Özal'ın tehditleri. Önceleri "vurulursunuz, öldürülürsünüz" korkusunun, zamanla "zengin olamazsınız, tüketemezsiniz" korkusunun ağır bastığı tehditler.

Vurulmak öldürölmek korkusu, Özal'ın ilk yıllarında, kişisel desteğinin ANAP oylarıyla birlikte yüzde 40'ı aşığı dönemde, daha yaygın bir korkuydu. Bu korkunun yarattığı oy potansiyeli zaman içinde erozyona uğrayacak, haliyle yüzde 40'lardan yüzde 20'lere düşölecekti. Ve o zaman "tüketeme" tehditleri ön plana çıkacaktı. Çünkü elde kalan yüzde 20'ler, sınıflarüstü bir tavşan burcu kitlesi değildi eskisi gibi. Belli bir sınıfın ağırlığı oluşturduğu, kemikleşmiş değilse bile kıkırdaklaşmış ANAP tabanıydı.

Ancak, o kıkırdak tabanı oluşturana, daha öncesinde İngilizce, bilgisayar, korku ve hayal karışımı bir eğilimi yakalayana kadar, bir "varlık mukavelesi"ne ihtiyacı vardı Özal'ın. ANAP'ın "oynak merkezli" bir yapılanma üzerinde denge sağlamaya çalışığı açık açık söylenmişti. Toplumsal eğilimler de sonuçta kaygan zeminlerde gezinen destek noktalarıydı. Daha sağlam, daha belirli güç kaynaklarına el vermek, onlardan el almak iyi olacaktı. Neresi mesela?

Burada da ilk akla gelen dayanak noktası yine ABD. Ve bu saptama herhalde yanlış değil. Ama ABD'yi Özal'a destek verme konusunda ikna edecek ve ABD'den gelen desteği ayakta durmak için yeterli kılacak bir güç daha gerekiyordu yükseliş sürecinde. O da bir tür "sınıfsal kozmopolit kültür ittifakı"ydı.

Yani, sınıflarüstü arabesk kültürün en zengin, en müreffeh kesimiyle, kentlere kuşaklar boyu kök salmış sermaye çevrelerinin, özellikle de finans kesiminin ittifakı...

"Fabrikatörler" döneminde yükselen Demirel'in aksine sanayicilerle arası hep limonî oldu Özal'ın. DYP'nin güçlenmesi ise, sermaye çevrelerinde en çok bankacıları rahatsız etti, hatta açık açık tavır koydu bankacılar. Çünkü, dünyada finans kesiminin ağırlığı artarken, bankerler döneminin, borsa döneminin, rant döneminin temsilcisi olarak Özal sivrilmişti Türkiye'de. Yalnızca bu kesimin değil, hem muhafa-

zakâr-dindar çevresinin, hem dış pazarlara açılma rüyasının etkisiyle, ticaret kesiminin de desteğini almıştı. Ama öncelik hep finans kesimindeydi, zaten ticaret kesimiyle finans kesimi arasında özel bir çelişki de yoktu.

Bu nedenle, Özal'ın yakınında, omuzunda, ulusal ve uluslararası finans çevrelerinin temsilcileri vardı hep. İki kuşaktan milyarder, iyi eğitilmiş bankacılar, hem işleriyle hem yaşam biçimleriyle statü kazanmış yatırım uzmanları filan. Özal'ın ithal malı yuppieleri, prensleri de çoğunlukla devlet bankalarında, devletin stratejik finans noktalarında görevlendirildiler. Merkez Bankası'nda, Ziraat Bankası'nda, İMKB'de, Kamu Ortaklığı İdaresi'nde... Onlar da kültürel açıdan, özel finans kesiminin köklü zenginleriyle benzer nitelikler taşıyorlardı. Her şeyleriyle "in" olmak bir yana, "in"-leri yaratan insanlardı.

Ama Özal, köken itibarıyla bu sınıftan bir insan değildi. Saflıkla alakası bulunmayan bir Anadolu çocuğuydu. Üstelik, finans ağırlıklı, ticaret destekli sistem, Kapalıçarşı'da döviz alıp satacak, borsada vurgun kovalayacak, tahsilata çıkacak, dahası köşe dönme hayallerinin popülerleşmesini sağlayacak bir kesime, "olmazsa olmaz" düzeyinde ihtiyaç gösteriyordu ve Özal'ın kültürel yapısı, işlerin niteliği, oy hesapları, oku çevirip çevirip aynı noktayı işaret ediyordu: Özal gibi, saflıkla alakaları olmayan, şart değilse bile tercihen ülkücü kökenli; BMW'nin teybine arabesk kaset koyarak neşelerini bulan Anadolu çocukları. İttifakın diğer kanadı...

ANAP'ın görece küçülme sürecinde, Özal'ın Çankaya'ya taşınmasının da etkisiyle, "sınıfsal kozmopolit kültür ittifakı" hafiften çatırdayacak ve ittifakın elit kanadı Mesut Yılmaz üzerinden ağırlıklı temsil imkanı bulacaktı. Ama ittifak, en kritik günlerde bile "eklem bağı" Özal'ı sırtlayarak görevini yapmıştı. Aksi, nankörlük dışında bir sözcükle tanımlanamazdı zaten.

Çünkü Özal, bir sürü şeyi göze almış ve ittifaka hemen hiç ihanet etmemişti. Küçük tatsızlıklar, yanlış anlamalar hariç. Onlar da gerçekten kaydadeğer şeyler değildi. Mesela, ittifakın elit kanadında yorumcu ve animatör olarak görev yapan Mehmet Barlas'a, Bush'un şerefine verilen resepsiyonun davetiyesi geç ulaşmıştı, o da davet edilmediğini zannedip hüznü bir yazı döşenivermişti:

"Cumhurbaşkanı Özal'ın protokol listesinde bulunmak bizim için bir erdem değil ki. Özal, ailesi ve çevresi ile arabesk bir insan. Özal'ın davetli listesinde bulunmak için, ona düşünce düzeyinde destek vermek bir kriter olamaz... Çağın şartlarına en uygun olanı ve en doğruyu söylediğine inandığımız için onu destekledik..."* Hemen o gün Barlas'ın aslında davetli olduğu ortaya çıkacak, "Meğer davetliymişiz" yazısının yayımlanmasıyla olay tatlıya bağlanacaktı. İttifak içi ilişkiler, en ufak bir özensizliği bile affetmiyordu.

Kurulduğu günlerden başlayarak hep dağılmaya eğilimli bir parti olarak görülen ANAP'ın ve hep yıkıldı yıkılacak bir lider olarak görülen Özal'ın, belli bir gücü korumaları için yeterli miydi ittifakın desteği? Türkiye'nin dünyadaki yüzlerce ülkeden yalnızca biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, hayır! İngilizce, bilgisayar, korku, hayal, finans kesiminin desteği, muhafazakâr kültürden gelenlerin desteği... Bunlar aslında Özal'ın yakaladığı ana eğilimin yerel lifleriydi.

Ana eğilim, yeni dünya düzeni denen şey ve yükselen sağ değerlerdi. Özal, bunların temelinde varoldu ve hâlâ var. İdeolojilerin yarı canlı halde mezara gömüldüğü bir dönemde, tüccar zihniyetli pragmatizme tarihin en rahat at koşturma imkanını yaratan rüzgarları "uyanıkça" kucakladı.

Özal'ın tüccar zihniyetli pragmatizmini, resmi ideolojiyle çelişki, sivilleşmeye yatkınlık biçiminde yorumlayanlar çıktı.

(*) Mehmet Barlas, 24 Temmuz 1991, *Sabah*

Kürt sorununa ılımlı ve resmi ideoloji çerçevesini kıran bir yaklaşım getirmişti. Doğru, Körfez Savaşı'nı izleyen taviz- pazarlık döneminde Kürt liderlerle görüşmüş, Kürt kelimesini ağzına alan ilk cumhurbaşkanı olmuştu. Sivil, çağdaş ve farklı nitelikleri sayesinde mi, bazı pazarlıklar doğrultusunda mı? Daha bir yıl önce SS Kararnamesi'nin altına imza atan Özal değil miydi yani? Bu sorunun cevabı, "Askerler dayattı da, onun için imzaladı" olamaz. Hele sözkonusu insan, başkalarına "Bir Yeltsin'in cesaretini gösterememiştiniz 12 Eylül'de" diyen biriye. Hem Yeltsin'e alkış, hem SS Kararnamesi'ne imza... Hem SS Kararnamesi'ne imza, hem resmi ideolojiyle çelişki ve sivillik...

Körfez Savaşı sırasında, demokratik değerlerin yükselişini hazırlayan yeni dünya düzenini savunmuş, resmi ideolojinin pısrık dış politika geleneğini ezerek demokrasiden yana tavır almıştı. Körfez Savaşı'nın ve yeni dünya düzeninin gerçek yüzleri bir yana... Demokrasi için mi, bir koyup üç alma ticareti için mi? Hem savaşların, insan hayatının üzerinde ticari hesaplar, hem yükselen demokratik değerlerin, "insan özgürlüğü"nün ön plana çıktığı rüzgarlarla uyum...

Bürokrasiyle savaşmış, cumhuriyet kültürünün yıkılmaz kalesi bürokrasinin gücünü azaltmıştı. Türkiye, atanmışların güdümünden kurtuluyordu artık. Ama seçilmişlerden oluşan Meclis'in yetkilerini devre dışı bırakmak bir yana, en kilit bürokratik görevlerin atayıcılığını tek elde, kendi elinde toplayan Özal değil miydi? Atanmış polislerin yetkilerini artırdıkça artıran başkası mıydı? Hem atanmışların resmi kalesi bürokrasiyle çelişki, hem seçilmişlerin işlevlerini minimuma indirme... Hem sivil toplumculuk, hem sendika düşmanlığı...

Hepsinin bir araya gelmesi imkansız. Bir araya getirme çabalarının da anlamı yok zaten. Çünkü Özal ne sivil ne demokrat. İçi boşaltılmış değerlerin tarlasında boy veren tipik bir yeni sağ politikacı, hepsi bu.

En tipik uygulamasını Thatcher döneminin İngiltere'sinde bulan bir sistemin temsilcisi Özal. Bir avuç vurguncuyu, tefeciyi, sahtekârı değil, orta sınıfın genişçe bir dilimini müreffeh, çok daha müreffeh hale getiren, orta sınıfın daha geniş bir "tutunamayanlar" dilimiyle en yoksul sınıfı birleştirip hiç kaale almayan bir politikanın temsilcisi.

İşte ANAP'ın kıkırdak tabanı da, 1983'ten bu yana refah sıçraması yapan, yoksullara karşı "orta-üst sınıfın ihaneti" tarihine yeni bir sayfa ekleyen o insan dilimi. Sistemin refaha sefer yapan araçları genellikle finans kesimi hattını kullandıkları için, "bu dilimin en büyük dilimi", finans sektörünün merkezlerinde, büyük kentlerde yaşıyor.

Özal, ulusal örneklerde işleyen bu sistemin "mega" boyutunu da yakalamış birisi üstelik. ABD ve Batı cephesinin konumu zaten tartışılmıyor. Güney'in yoksulları, büyüme hızları eksilerde gezinen, yani ekonomileri resmen küçülen Afrika ülkeleri filan gözden çıkarılmış durumda. Orta sınıftan Türkiye, ya daha müreffeh hale getirilip "yırtacak" ya da yok sayılan, "zenginlerin sevildiği" ortamlarda kaale alınmayan dilimde kalıp alt sınıfla birleşecek.

Zenginler yoksullarla aynı ekonomiyi paylaşmak istemediği için iç savaşa sürüklenen ülkelerin ortasındaki Türkiye, yeni dünya düzeninde yırtabilmek istiyorsa, bazı fedakarlıklarda bulunmak zorunda, "topyekûn" yırtma şansı yok. O fedakarlıkların adamı da Özal. Değerleri, ilkeleri, yük oluşturan kesimleri, örneğin işçileri, yoksulları en rahat feda edebilecek lider çünkü. İş ki bir kritik noktayı atlatabilsin: Ya birkaç popüler eğilim daha yakalasın, ya müreffeh kıkırdak tabanını biraz genişletsin, iktidarını sağlama alabilsin. Sonrası için ortam müsait. Artık ne ilkeler var, ne ideolojiler. Türk toplumunun yüzde altmışı, dünya nüfusunun yarısı rahatlıkla feda edilebilir.

Ve Özal'dan korkulur. Çünkü o bir eğilim yaratma, eği-

lim yakalama ustası, bir iktidar hastası...

İşte bu nedenle "Future 2001 insansız bankacılık"... Özal-
'ın en sevdiği reklamlardan biri olmalı. İngilizce var, sistem
bilgisayarla işliyor, finans piyasasındaki son durumu incele-
yip döviz hesabından para çeken adam lüks bir arabaya atla-
yıp gidiyor, 2001'e doğru hayal dolu yelkenler açılıyor, "in-
sansız" sözcüğündeki vurgunun önemi yok ve bilgisayarlar-
dan biri Milli Piyango bileti satıyor.

UNU, YAĞI, ŞEKERİ BOŞVER, HELVANIN İMAJİ YETER:

M E S U T Y I L M A Z

Entegre çıkar organizasyonu ve medyanın korkutan gücü

Bamya ya çok sevilir ya hiç sevilmez, Mesut Yılmaz'ın hangi kamptan olduğunu bilmiyoruz. Ama Galatasaray'ı sevdiğini biliyoruz. Asla geveze bir insan sayılamayacağını, küçük oğluna özel düşkünlük gösterdiğini de... Hali vakti yerinde aile babası, Karadenizli işadamı kimliğiyle, Mesut Yılmaz adında özel ve gerçek bir kişilik var.

Politikada da gerçek bir kişilik, elle dokunulur gerçek bir lider mi Mesut Yılmaz? Tabii yahu, adam başbakanlık yaptı, genç, dürüst lider...

Doğru, Mesut Yılmaz parti başkanı. Başbakanlık yaptı ve hep gerekeni yaptı. İşte bu yüzden, politikacı Mesut Yılmaz gerçek bir kişilik değil. Neyin gerektiğine karar verme inisiyatifinden uzakta kaldığı için, "böyle biri gerekiyor" düşüncesiyle üretilip tam gerektiği anda gerekenleri yapmak üzere devreye sokulduğu için. Mesut Yılmaz iyi hazırlanmış bir "çağdaş politikacı imajı", hepsi o kadar.

"Dün (12 Şubat 1990) Milliyet Gazetesi'nin birinci sayfasında bir resim. Dört devlet büyüğümüz...

Resmin altında şunlar yazılı: 'ANAP'ın ağır topları Hasan Celal Güzel'in babasının cenaze töreni için Gaziantep'te bir araya geldi. Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler, Yusuf Bozkurt Özal, İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, Devlet Bakanı Mustafa Taşar, hazır gelmişken fırsatı kaçırmadılar ve bir güzel 'Antep işi' yediler. ANAP'lıların iştahları dikkat çekerken Yusuf Bozkurt Özal, elbisesinin kirlenmesini önlemek için yakasına peçete taktı.'

Efendim esas olan budur: Fırsatı kaçırmayacaksınız.

Yiyeceksiniz.

Ne yiyebilirsiniz yiyeceksiniz.

Mesela... Mesela Mesut Yılmaz'ın başı...

Mesut Yılmaz'ın başı, Dışişleri Bakanlığı'nda başarılı olamadığı için mi yenecek? Hayır... Başarı filan önemli değil. Zaten esas olan başarısızlıktır. Önemli olan başka şeyler var.

Mesut Yılmaz standarda uymuyor. Standart Antep işi yemektir. Halbuki Mesut Yılmaz İstanbul'da balık yiyor.

Standart muhafazakâr partili eşraf ile dostluk etmektir. Halbuki Mesut Yılmaz'ın İstanbul'da işadamı ve gazeteci dostları var.

Standart, lisan bilmemek, Ankara'da oturup dünyaya Türkçe lisanda meydan okumaktır. Halbuki Mesut Yılmaz lisan biliyor. Yurtdışında oraya buraya gidip konuşmalar yapıyor...

O halde Mesut Yılmaz'ın yenmesi vaciptir.

Hele bugün fırsatı kaçırmadan bir güzel Antep işi yiyiniz.. Yarın da Mesut Yılmaz'ı yersiniz.

*Ve böylece Türkiye kurtulur..."**

Uzunca bir alıntı ama Tefvık Güngör takma adıyla köşe yazıları, başka bir takma adla yemek yazıları yazan ve "as-

(*) Tefvık Güngör, 13 Şubat 1990, *Dünya*

len" büyük bir holdingte kilit görev yapan kişinin yazısı gerçekten önemli. "Sen Antep'e gitsen Brüksel işi mi yersin?" türünden tali sorular bir yana, Yılmaz'ın doruğa çıkarılışından onaltı ay önce kaleme alınmış bu yazı, bir imajın üretim süreci hakkında önemli ipuçları içeriyor. Mesela...

Mesela, gerçekler üzerine değil imajlar üzerine kurulu bir hayatın yaratılmasında medyanın rolü, "yükselen değerler" adıyla pazarlanan tek tip "çağdaş kıyafet"in politik yansımaları, sınıflarüstü arabesk kültürün en müreffeh kesimiyle kentli sermaye çevreleri arasındaki ittifakta elit kanadın ağırlık koyma operasyonu, yuppielerin hırslarını politikaya da sıçratmaları... Eee, Mesut Yılmaz bu tablonun neresinde? O vitrinde, yalnızca bir görüntü.

Burada, görüntü sözcüğü çift vurgulu. Hem imaj üretme sanatının vazgeçilmez bir sermayesi olduğu için hem Mesut Yılmaz tipten kazandığı için.

Yılmaz, medyadaki "şunları bunları söyleyen bir politikacıya ihtiyaç var" yazılarından apartma, ihtiyaç giderici, provası iyi yapılmış birkaç konuşma dışında ne söyledi? Akılda kalan, "Aaa!" dedirten kaç cümlesi var? Yok gibi bir şey. Zaten onun özelliği bu. Söyletilenler dışında bir şey söylememesi ve tipten kazanması. Yılmaz'ın söylemediklerini söylemeyen, karayağız, bıyıklı, şivesi hafiften kırık bir başka ANAP'linin ön elemeyi aşma şansı yoktu, bu kesin. Tipi Mesut Yılmaz'a benzeyen, yabancı dil bilen, 50 yaşın altında herhangi bir ANAP'linin Mesut Yılmaz kadar şansı olabilirdi, bu kadar... "Değişim konfeksiyon"un atölyelerinde üretilmiş tek tip elbise Mesut Yılmaz'a giydirildi.

ANAP'ın kuruluşunda ve yıpranma sürecine karşın varlığını sürdürebilmesinde önemli rol oynayan "sınıfsal kozmopolit kültür ittifakı", yani sınıflarüstü arabesk kültürün en zengin, en müreffeh ve hayli karanlık kesimiyle kentli sermaye çevreleri arasındaki ittifak, şu Özal'ın köprü-kanal-

eklem bağı işlevini üstlendiği ittifak çatırdamaya başladığı anda o elbiseye adam aranmaya başlamıştı. Arayışa geçenler, kentlilerdi.

Öyle ya, sistem oturmuştu artık. Babaların, hayali ihracatçıların, çek-senet tahsilatçılarının gazete manşetlerindeki, köşe dönme hayallerindeki ağırlıkları iyice kaybolmuştu. Onlar elbette yok edilmeyeceklerdi ama eski konumlarına, geleneksel alanlarına çekilmeleri gerekiyordu. Finans ağırlıklı ekonomik düzen, onlar olmadan da işleyebilir hale gelmişti.

Üstelik, amaç iktidarsa, eski ittifakın pek bir anlamı da kalmamıştı. Kentli sermaye çevrelerinin çıkarlarını en iyi temsil eden parti niteliğindeki ANAP'ın, sekiz yıllık iktidarı süresince kalkındırdığı, daha müreffeh hale getirdiği, rant gelirleriyle beslenen, finans dünyasının nimetlerini tüketen bir kıkırdak tabanı vardı. İttifakın "muhafazakar kökenli" kanadı ise, diğer sağ partilerin tabana oturma süreçlerinde oy çekme gücünü kaybetmişti. Elit kanat, o eski çekim gücünün ihyası yerine, kendine daha yakın değerlerin çekim gücüyle iktidarı elde tutmayı deneyecekti. Öyle kararlaştırıldı, öyle yapıldı.

"Kentli Sermaye Çevrelerinin Maddi Çıkarlarını Koruma ve Kollama Derneği" adında bir kuruluş yok, bilindiği gibi. Öyle tek bir toplantı yapıp, "İttifakı bozalım, kıroları kovalım, Mesut'u pompalayalım" diye bir karar alınmış da değil. Ama ortada açıkça kollanan çıkarlar, şak diye uygulamaya konan kararlar var. Nasıl işliyor bu süreç? Cevap açık: "Çağdaş-entegre çıkar organizasyonu" sayesinde.

Evet, çağdaşlık adına sunulan yeni ilişkiler dünyasında ve "medya çağı"nda, çıkarları kollayacak imajlar, değerler, entegre tesislerde üretiliyor.

Lafı dağıtmadan ve uzatmadan, Türkiye örneğine, Mesut vakasına dönülürse: Entegre tesislerin bir ayağı, devlet. ANAP döneminde, sivilleşme hesabına gücü azaltılmış gibi

görünen, oysa "şirketleşerek" gücünü daha da artıran devlet. Sosyal politikalar, bu yeni şirket-devlet için, işverenin kanun zoruyla çıkardığı öğle yemeği, verim artırmak için kurduğu "işçi çocukları kreşi" gibi bir şey. Aslolan kârlılık ve kârın "iş getirenler"le paylaşılması. Yani sermaye çevreleriyle, özellikle finans kesimiyle ve rant yiyicilerle.

Sermaye kesimi, devletin kolladığı bir kesim değil artık, düpedüz ortağı. Mevcut iktidarla arası bozulabilir, gerginlikler çıkabilir, başka iktidar adaylarına göz kırplılabilir. Normaldir, kazanç dünyasıdır bu. Aslolan, iktidarlar değişse de şirket-devlet üzerindeki etkinin, ortaklık anlaşmasının bozulmamasını sağlayacak bir mekanizma kurmak, düzenin değerlerini savunacak bir birimi devreye sokmaktır. Yani entegre tesislerin üçüncü ayağını, medyayı...

Televizyon kanalları ve gazete-dergi piyasasına egemen kuruluşlar, medya çağında, "entegre çıkar kollama organizasyonları"nın en kritik ayağı belki de. Çünkü, toplumsal engellere göğüs germe görevi onlara düşüyor. Bu nedenledir ki, organizasyonun ilk iki ayağı, devlet ve sermaye çevreleri, özellikle de finans çevreleri medyayı kuşatma altına alıyor. Şirket-devletin beş kanallı televizyonu var. Özel televizyon yayıncılığına getirilen yasağı aşabilmiş ilk kuruluş, Özal Ailesi-İmar Bankası ortaklığı. Ancak, bu yasağın çıkar organizasyonu açısından pek bir anlamı yok. Çünkü, teknolojinin maliyeti, finans çevrelerine yaslanmayan bir kuruluşun görüntülü yayıncılığa geçmesine zaten izin vermiyor.

Geriye ne kalıyor? Gazeteler ve dergiler, artık yalnızca büyük grupların ayakta kalabildiği yazılı basın sektörünün ürünleri. Büyük gazete ve dergi grupları içinde, bir bankanın ortaklığından kendini kurtarabilen ya da patronu aynı zamanda bir finans kuruluşunun sahibi olmayan yok gibi bir şey. Gazeteler, dergiler, banka ortaklıkları, banka borçları, devlete vergi borçları, sus payları, şunlar bunlar...

Devlet, sermaye çevreleri ve medya, aynı üretim sürecinin parçaları olarak bir entegre tesis oluşturuyorlar işte. Ortada, korunması gereken çıkarlar var ve bu çıkarları paylaşmayanlar toplumda çoğunluğu oluşturuyor.

Bunlar gerçek; gerçekler tehlikeli, gerçekleri kamufle etmek de medyanın görevi.

Bu kamuflaj işi, güçlü bir altyapı gerektiriyor, var. Bir takım yeni değerlerin, derinliği olmayan kavramların yaygınlaştırılmasını, seri halde üretilip, toplumun üzerine bombardıman yoluyla yağdırılmasını gerektiriyor. Mümkün...

Bombardıman yöntemi, Türkler tarafından geliştirilmiş bir yöntem değil. Yeni düzen adına dünyada uygulanan pazarlama stratejilerinin Türkiye'ye uyarlanmış hali yalnızca. Doğu Bloku'nda yirmi katlı, hantal otellerin düzeni yıkılıp yerlerine kırk katlı, loş iş hanlarının dikilmesi sürecinden hız alan rüzgarların Türkiye'yi de yalaması sonuçta.

Şirketleşen devletin ve sermaye çevrelerinin çıkarına işleyen bir mekanizma için en büyük tehlike ne olabilir? Kuşkusuz, toplumsal muhalefet. O zaman, muhalefet, "körü körüne bir anlayış" damgasını yemeli medyadan. Muhalefetin alternatifi olarak yükseltilecek kavram, köpürtülecek değer de "uzlaşma" adı altında, "uzlaşmacılık" övgüsü olmalı.

Entegre çıkar organizasyonunun arzuladığı biçimde bir uzlaşmayı enine boyuna sorgulayıp reddedecek toplumsal dinamik ne olabilir? Radikal hareketler. O zaman, radikalizme karşı "ılımlılık" pompalanmalı. Ve öylesine geniş bir "terörizm" çerçevesi çizip öyle bir anti-terör dalgası yaratmalı ki medya, aşırı ılımlı çizgiye çekilemeyen her tür radikal harekete "terörist" damgası vurulabilsin.

Makinenin birkaç parçası değişse de, sonuçta yeni düzenin bölüşüm kolu yine aynı kesim için çalışacağına göre, pastadan küçük dilim alan kesimlere hem umut hem heyecan verecek, beklenti yaratacak bir kavram daha vurgulanmalı:

Değişim... Ne yönde, kimlerin çıkarına yaşandığı pek sorgulatilmayacak türden bir değişim.

İlimlilik ve uzlaşma sayesinde yaşandığı söylenen bu değişimin yönü Batı, bu bir. Medya aracılığıyla özlem haline getirilen "tüketime göre statü" temelindeki yaşam biçimi, kentlerdeki ilişki ağına daha uygun, bu iki. Kentliler, kırsal alanlarda yaşayan insanlara göre değişim söylemini daha kolay benimseyebilirler, bu üç. Ortada kentli sermaye çevrelerinin ve kent kökenli medya yöneticilerinin ağırlık koyma operasyonu var, bu dört. Demek ki kent değerlerinin yüceliği ve egemenliği de savunulmalı.

Yeni düzenin, yükselen değerlerin şirketlerdeki yansıması nedir? Genç, iyi eğitilmiş, ihtirash, yüzü Batı'ya dönük yöneticiler. O zaman, şirketleşen devlet de bu kuşaktan bir yöneticiye verilmeli. Dünyayı medyanın ürettiği gözlüklerle izlemek zorunda kalan genç kuşakların yarattığı oy potansiyele de göz önünde bulundurulursa, demek ki gençlik ve dinamizmin altına da kalın çizgiler çekilmeli.

Artık geriye, sınıfsal kozmopolit kültür ittifakının çatırdadığı günlere dönülebilir: İttifakın köprüsü Özal, Çankaya'ya çıkıp yerini Akbulut'a bırakmış. Akbulut'un, sıfırdan trilyonerliğe sıçrayan insanların öykülerine taş çıkartır bir başarı öyküsü var aslında. Ne görüldüğü kadar saf, ne sanıldığı kadar idraksiz ve kendisine gülenlerin büyük bölümünden çok daha uyanık. Ancak, sokaktaki adam için, başbakanı daha nitelikli olduğuna inanmak, tarifi kolay ve tarifi gereksiz bir tatmin kaynağı. Uzatmanın anlamı yok, bir Akbulut tantanasıdır gidiyor.

Tantananın sonrası, fırtına. ANAP büyük bir iç çekişmeye gebe ve Akbulut'a batırılan iğnelerden birinin diğerlerine göre farklı yeri var. Özel kalemlerin batırdığı bir iğne bu: "Kasaba avukatı" deniyor başbakana, küçültücü bir ifade kullanıldığı zannedilerek. Avukatlığına itirazları yok ama iş

ki büyük kent kökenli biri olsun.

Bu, fırtınaya yol açacak iki bulut kümesinin niteliğiyle ilgili önemli bir ipucu. İttifakın elit kesimi, daha liberal "görünürlü" ve daha kentli "görünürlü" bir dönem için, haliyle yine bu standartlara uygun bir lider için kolları sıvamış durumda. Çankaya'ya taşınmış bulunan Özal hâlâ saygın ve vefa gösterilmesi gereken biri, elit kanadın gözünde. Ancak, ANAP içindeki kavgaya pek karışmaması, hatta biraz arka plana çekilmesi isteniyor. Kavgaya karışmaması talebi, partiyi kurtaracağı düşünülen "yeni vitrin" operasyonunun rahat yürütülebilmesi için. Arka plana çekilmesi talebi, hane-dan olgusunun oy erozyonu yaratmasını önlemek için.

Yoksa Özal, gerçekten manevi lider ve biraz dinlendikten sonra yeniden sahaya inebilecek bir rezerv. Yeter ki tabanlarını başka partilere kaptırmış, dahası hem yükselen değerlerin ofsayt bölgesinde kalmış hem de elit kanada fazla banal gelmeye başlamış küçük şehir-kasaba-köy kökenli "muhafazakarlar"ın kullanım sürelerinin dolduğunu kabul etsin.

Eee, kim olacak yeni değerler ve yeni vitrine uygun parti başkanı? O zaten belli, standartlara uygun biri. Hani Tevfik Güngör'ün çizdiği standartlar var ya: Antep'te Antep işi değil, İstanbul'da balık yiyen, yabancı dil bilen ve en önemlisi, "muhafazakâr partili eşraf" ile dostluk etmek yerine "İstanbul'da işadamları ve gazeteciler ile dostluk eden", genç politikacı Mesut Yılmaz...

Üstelik, Mesut Yılmaz'ın standartlara uymak dışında bir özelliği daha var. Standartlara uymayan bir kesimle, eski MHP'lilerin bazılarıyla çok sıkı fıkı. Yani ANAP'ın tabanından kaymakla kaymamak arasında tereddüt gösteren bazı muhafazakar oyları koruyabilir. Dahası, elit kanadın geleneksel olarak pek beceremediği "parti teşkilatçılığı" konusunda bu kadrolardan destek alınabilir. Çünkü kurultaya giderken, medya desteği dışında desteklere de ihtiyaç var. Yıl-

maz'ın çevresindeki eski MHP'liler de, başta Mustafa Taşar denen yasal ifadelerle tanımlanamayacak adam olmak üzere, böyle bir işbirliğine dünden hazır. Ne olsa yükselen değerler çekici ve işin ucunda kârlı iktidar hesapları var. Eski arkadaşlarıyla yollarını ayırıp, operasyona katılıveriyor MHP'lilerin Yılmazcı kanadı.

Ve operasyon başlıyor. Mesut Yılmaz, operasyon içinde bir ayrıntı ama önemli bir ayrıntı, vitrinin ana malzemesi. Kurabiye tariflerinde "hamuru kulak memesi kıvamına getiriniz, daha sonra istediğiniz şekli veriniz" denir ya. Yılmaz da kulak memesi kıvamında bir hamur artık. Devlet-sermaye kesimi-medya ayaklarından oluşan entegre imaj üretme organizasyonu, bir yandan kurabiyeye şekil üstüne şekil veriyor, bir yandan kurabiye kendi kendini şekillendiriyormuş gibi övgüler yağıdırıyor. Kurultay süreciyle erken seçim süreci arasında fark yok, bu böyle sürüp gidiyor.

TÜSİAD'ın seçim öncesindeki "liderler sınavı"nda en yüksek notu ayakta alkışlanan Mesut Yılmaz alıyor. Ayakta alkışlanan konuşmalar, TÜSİAD üyelerinin aylardır dile getirdikleri taleplerin bir derlemesi. Kendi sözlerini kendileri ayakta alkışlıyorlar. Olağan bir sahne.

Yılmaz'ın, söylenenler dışında söyleyecek bir sözü yok. Bu suskunluğun yorumu hazır: Ciddi devlet adamı.

Ama Yılmaz arada bir konuşmak zorunda. Genç ve dinamik lider, uzunca süre hemen hiç konuşmadan idare ediyor, çünkü nasıl olsa birileri "Yılmaz şöyle düşünüyor, Yılmaz böyle düşünüyor" yorumlarıyla, yazılarıyla onun adına gerekenleri yapıyor. Ne var ki, bir noktaya geliniyor, vitrindeki adamın ağzını açması gerekiyor. Söyledikleri, entegre organizasyonun medya ve sermaye ayağı tarafından yüzlerce kez söylenmiş şeyler. Temalar belli: Uzlaşma, ılımlılık, değişim, 2000'li yıllar, eskiye hakaret... Yılmaz bunları tane tane söyledikçe medyada kıyametler kopuyor, sanki bu tür sözler ilk

defa duyuluyor: "Politikada bir yıldız doğdu, ne dirayettir bu..."

Meydanlara çıkıyor Yılmaz, bir tek özgün cümlesi yok. Kollar sıvanıyor, aranıyor taranıyor ve gazeteye manşet çekiliyor: "Cenabı Allah sözü çok tuttu!" Mesut Yılmaz demiş ki, "Türkiye için hayırlısı neyse Cenabı Allah onu nasip etsin." Büyük adam bu başbakan.

Büyük adam olmasına büyük adam da güleryüzlü değil. Oysa, üretilmeye çalışılan imajın taslağına göre, gülümsemesi gerekiyor. Haftalarca uğraşılıyor uğraşılıyor ve sonuçta başbakan gülümsüyor. Bir sevinç, bir mutluluk... Büyük bir başarı var ortada, Yılmaz güldü işte, güldü: "Koşuyor Mesut Yılmaaz, gülerek gülerek en başta!" Gariban İnönü yirmidört saatin yirmisinde gülüyor ama ona yüz veren yok. Mesut Yılmaz öyle güzel gülüyor ki.

Genç ve dinamik olması gerekiyor imajın. Mesut Yılmaz genç ama durgun, hareketsiz biri. Yapısı öyle. Mesele dinamizm ise, Demirel otuz yıldır koşuyor, günde üç miting, sekiz konuşma, altı toplantı. Yılmaz'da pek hareket yok. Neyse, Abant'a götürülüyor spor yaparken fotoğrafları çektiriliyor ve büyük başarı, sonuçta gerçekten de "kim dinamik" sorusuna "Yılmaz" cevabını veren geniş bir kitle yaratılıyor.

Ailesi açıkça Yılmaz'ı destekliyor ama Özal, ANAP Kongresi öncesinde tavır koymuyor, ya da tavrını belli etmiyor. Ne Yılmaz'dan yana ne Akbulut'tan yana. Ancak tercih için Özal'ın ağzına bakan delegeleri etkilemek lazım. Hemen yazılar döşeniyor: Özal, Yılmaz'ı istiyormuş, Köşk'te Yılmaz'a şöyle sıcak davranmış, böyle sıcak davranmış... Kongre bitiyor, erken seçime gidiliyor ve "Özal'la Yılmaz'ın geçinemedikleri vurgulanırsa, hem hanedanın yol açacağı oy kaybından kurtuluruz hem de Yılmaz'ı kişilikli biri olarak lanse edebiliriz" düşüncesi ağırlık kazanıyor. O zaman öğreniliyor ki, Özal, Kongre sürecinde Yılmaz'ı desteklememiş aslında.

Genç ve dinamik başbakan boyun eğmiyormuş. Hatta otobüste Özal karpuz yerken Yılmaz suskun bir biçimde camdan bakıyormuş. Bekir Coşkun'un yazdığı gibi: "Cumhurbaşkanı karpuz yerken camdan dışarı baktığı için puan toplayan bir başbakan ilk defa görülüyordur herhalde."*

Hazırlanan imaja göre Yılmaz'ın rahat diyalog kurabilen, sıcak bir insan olması gerekiyor. Öyle değil. Pazarlama stratejilerinden biri devreye sokuluyor: "Halk o kadar benimsedi ki, artık Mesut Yılmaz demiyorlar, Mesut diyorlar." Aslında öyle bir şey yok. Ama bir Mesut pazarlamasıdır gidiyor. Mesut, Mesut... Sonuçta, gerçekten de "Oyumu Mesut'a versem mi" diyenler görülmeye başlanıyor.

Örnekleri çoğaltmak kolay, lafın gelişi değil, gerçekten kolay. Ama aksine örnek bulmak güç. Genç politika yıldızı Mesut Yılmaz ne zaman, nerede kendi inisiyatifiyle ilginç bir söz söyledi? Hangi konuda özgün, farklı bir yaklaşım biçimi "yarattı"? Hani dinamizm? Hani renk? Soyut 2000'li yıllar edebiyatı bir yana, hani proje?

Bunların hiçbiri yok. Olması da gerekmiyor, hatta lider arayışında "olmaması tercih nedenidir". Kendini imaj üreticilerine itirazsız teslim edecek adaylar, kulak memesi kıvamına daha rahat getirilebilir çünkü. Yılmaz'la aynı dönemde, benzer bir imajla pompalanmaya çalışılan Deniz Baykal'ın kılıpayı mağlubiyetinde, sermaye kesiminin ANAP'la ilgili konularda daha hassas çalışması ve SHP'nin yapısı etkense, Baykal'ın Yılmaz'a göre daha sert kıvamda olması da bir etken mutlaka.

Hadi DYP'nin hatırı kalmasın, entegre imaj üretme şebekesinin "hangi parti gelse bizden olsun" faaliyetlerinde de boşluk kalmasın. DYP operasyonu, tüm operasyonların en sancısızındı herhalde. Ortam müsait, partinin yapısı müsait.

(*) Bekir Coşkun, 12 Ekim 1991, *Sabah*

Üstelik, lanse edilecek olan, yeni bir lider değil liderin çevresine yeni bir kadro. Kanser ve kurultaysız bir kampanya yani. Demirel'in de çevresine "yabancı dil bilen, İstanbul'da balık yiyen", özellikle de işadamları ve ünlü gazetecilerle sıkı ilişkileri olan bir ekip yerleştirildi, işlem tamamlandı.

İşte böyle... Mesut Yılmaz, şirketleşen devlet-sermaye kesimi-medya üçlüsünden oluşan entegre organizasyonun ürettiği bir imaj yalnızca. İmajı kazıyınca, aile ve iş ilişkileriyle biçimlenmiş gerçek bir kişiliğe rastlamak mümkün. Ama politikacı olarak gerçek bir kişilik değil Mesut Yılmaz. "Yeni dönem"in en etkili silahlarından, özel tezgahlarda üretilmiş imajlardan biri.

2000'li yıllar rotasında tüketim çok önemli, malum. Stratejiler hep tüketim ruhu üzerine kurulu, imaj üretimi de öyle. Mesut Yılmaz imajı, kısa sürede tüketilmesi gereken bir ihtiyaç maddesi mi, yoksa dayanaklı tüketim malı mı? Birileri bu sorunun cevabını biliyor.

Yeni standarda uygun birileri... İş dünyası-medya içiçeliğinin merkezinden, erkekleri çoğunlukla bıyıksız, yabancı dil bilen, "İstanbul'da balık yiyen" bir çevre... Mesut Yılmaz imajının son kullanma tarihini yaklaşık olarak kestirebilecek, hatta belirleyebilecek güce sahip. En azından şimdilik...

Arabeskin hayat hikâyesi ve Kürtlerin toplumsal yükselişi

İbrahim Tatlıses bir hikâye: Hayatı, arabeskin hayat hikâyesi gibi.

İbrahim Tatlıses bir simge: Kürtlerin toplumsal yükselişinin simgesi.

İbrahim Tatlıses bir ses: Ama ne ses...

Evet, İbrahim Tatlıses'in hayat hikâyesi, arabeskin hayat hikâyesi gibi bir şey. Ve her iki hikâye de yazıla yazıla kabak tadı vermiş durumda. Neyse ki, "Allah uzun ömürler versin" deyip dememek bir tercih meselesi, arabesk de hayatta İbrahim Tatlıses de hayatta ve hikâye dinamik bir hikâye. Yeni bölümlerle uzayıp gidiyor.

Baştan almak kaçınılmaz galiba: Gurbetçilik, tarihin herhangi bir bölümüyle sınırlandırılmayacak kadar uzun bir zincir. Cumhuriyet tarihinde de gurbetçiler hep var. Ama 50'lerdeki sanayileşme hamlesiyle birlikte, damlayan musluk sonuna kadar açılıyor. Büyük kentler, özellikle ve haliyle İstanbul, hızlı göç akınlarıyla kucaklaşıyor.

Kimileri ailece kimileri erkek erkeğe yola koyulup, büyük kentlerde ekmek arayışına çıkıyor binlerce köy kökenli in-

san. Demokrat Parti'den AP'ye devredilecek sanayiciler ya da o dönemin deyimiyle "fabrikatörler" kuşağı, işleri büyütükçe büyütüyor. İşlerin büyümesi, "işçi alınacaktır" ilanlarının artması demek. Yeni ana sektörlerin ve tali sektörlerin zenginleri, bir yandan servetlerini artırıp "lüks tüketiyor", diğer yandan işçi alıyor. DP'nin her mahalledeki milyonları, özel sandıklarla ithal araba getirtiliyor ve o sandıklar, bazı gurbetçilerin evlerine iskelet oluyor: Gecekondulaşma başlıyor.

Sanayileşme deniyorsa, Detroit'teki otomobil fabrikaları gibi devasa tesisler yok ortada ama zaten gurbetçilerin hepsi de fabrikalara akıyor. Apartman hayatının yaygınlaşması da aynı döneme rastlıyor örneğin. Evler yıkılıyor, apartmanlar yapılıyor, inşaat işçisi ihtiyacı doğuyor. Apartmanlar tamamlanıyor, kapıcı ihtiyacı doğuyor. Ve kapıcılar dışındaki gurbetçilerin büyük bölümü, yeni yeni oluşan gecekondu mahallelerinde yaşıyor.

O mahallelerde oturanlar, kent yaşantısındaki üretimden paylarına düşenle geçinmeye çalışan insanlar. Pek çeşitlilik göstermeyen ucuz ihtiyaç maddeleri sayılmazsa, onlar için özel üretim yapılması bir yana, kendileri için de pek bir şey üretmiyorlar.

Ama onlar hakkında üretim yapılıyor. Toplumsal gerçekliğin yeni konusu gecekondulular. Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları, Muzaffer İzgü'nün Halo Dayı'sı filan...

Fazla uzatmanın alemi yok, gurbetçilerin ısınma hareketleri eşliğinde 60'ların ortalarına geliniyor. İçlerinden apartmanlara taşınacak kadar işlerini yoluna koymuş tektük insan çıksa da, gecekonduluların büyük bölümü, gariban mahallelerinde yoksulluk, daha önemlisi eziklik motifleriyle yüklü hayata berdevam. Ancak, ekonomik açıdan on yıl önce-sine göre belli bir gelişme de sağlamış durumdalar. Eziklik hissini atmaya yetecek bir gelişme değil ama az çok tüket-

bilecek, simgesel bir örnekle ucuzundan mucuzundan bir pi-
kap alabilecek kadar.

Yani, "onlar hakkında üretim" aşaması geçiliyor, yavaş yavaş "onlar için üretim" başlıyor. Bu, Orhan Gencebay efsanesinin rahme düşmesi demek. Kendileriyle aynı kökenden ya da benzer kökenden Nuri Sesigüzel'lerin, Yıldırım Çınar'ların müziği "geride kalanı" anlatan türkülerden ibaret. "Aranjmanlar" ise bir değil, birkaç adım ötesi. "Anadolu folk"un yeni yeni duyulmaya başlayan sesi de bu mahallelerde oturacak zemin bulamıyor.

Elbette ki, yoksul gurbetçiler bu müzik türlerinin tamamını dinliyor ama hayatlarının o aşamasını anlatacak "kendi müziklerini" de bilinçaltından talep ediyorlar. Plakçılar bu boşluğu hissediyor ve "minibüs müziği" denen dalga yükseliyor. Henüz arabesk tanımı yok ortada.

Minibüs müziğinin kralı, Orhan Gencebay. Nedense adı pek arabeskle birlikte anılmayan Neşe Karaböcek de bu türeyakın parçalar söylüyor. Sonra, 80'lerin kaset doldurma furyasının karşılığı, 45'liğe okuma furyasından geçinen, özellikle Orhan Gencebay'ın parçalarını kendi plaklarına apartan şarkıcılar var. Suna Sunay, tahminen Opel taksi hayali kuran minibüsçülere özel Gülcan Opel... Orhan Gencebay'a bakılırsa yalnızca "Sevemedim Kara Gözlüm" şarkısını yaklaşık yüz şarkıcı plağa okuyor.

Gecekondu mahallelerinden hat alan minibüslerde dinlendiği için minibüs müziği denen yeni dalga, ezikliği, dışlanmışlığı, garibanlığı seslendiriyor. Gerçek acı ve hayat gariban mahallelerine çok fazla şey vaat etmiyor. Ama minibüs müziğindeki acı ve umutsuzluk, gerçeküstünün boyutlarını zorluyor. "Ben zaten her acının tiryakisi olmuştum/ Hiçbir zaman bitmeyen dert ile yoğrulmuştum" şarkısının dilden dile dolaştığı bir ortamda, umut menzili "Bu ısıdırabım bir gün bitecek" şarkısının sınırlarını aşamıyor örneğin. Kentteki üre-

tim ilişkilerinin ve kentteki yerleşimin kıyısına oturan, iç ilişkilerinde ise tam "iki arada bir derede" aşamasını yaşayan yoksul insanların dünyasında, tutunacak bir dal oluyor bu şarkılar.

Kral Orhan Gencebay, bu hayatın içinden biri değil oysa. Konaklarda büyümüş bir paşa torunu, bilmem kaç kuşaktan bir büyük kentli olmamakla birlikte, Samsun-İstanbul hat-tında pek ezilmemiş, garibanlar konvoyunun dışında kalmış, müziğe hafiften kariyerist yaklaşmış ve "delikanlılığı" hep ağır basmış birisi. Zaten krallık böyle bir hayat hikayesinin ucuna takılmalı, çünkü gecekondulular henüz kendi müziklerini üretemiyorlar, onlar için üretiliyor. "Orhan Abi"-nin delikanlılığı, durgun ama etkili ve garibanlıktan uzak tavrı, gecekondulular mahallelerinde saygı uyandırdığı gibi, orta sınıftan kentlilerde de ilgi uyandırıyor. Onların içinden de Orhan Gencebay hayranları çıkıyor. Gecekondululara ve mi-nibüs müziğine karşı kentlilerin çok özel bir tepkisi yok. "Tahta bavulunu kapan İstanbul'a geliyor" muhabbeti çok eski bir şey zaten. Tuzu kuru kadın günlerinde rutine binen "Aaa, onlar bizden iyi kazanıyor vallahi" konuşmaları azıcık yeni belki.

Gurbetçilerin, eski hayatlarından kentlere kendileri için taşıdıkları ama ister istemez kentsel tüketim zincirine dahil olan ufak tefek şeylere de kimsenin aldıracağı yok, seven tüketiyor yalnızca. Lahmacun, simgesel bir düşmanlığın nesnesi değil henüz.

60'lı yılların sonundan 70'li yılların sonuna kadar bir sürü şey değişecek ama kentlilerle gecekondulular arasında-ki farklılık yine de çatışmaya dönüşmeyecek. Dönemin koşulları, "Onlar bizden iyi kazanıyor" muhabbetini "O işçiler bir zamlar almış, vallahi zengin oldular"a çevirecek, hepsi bu.

Dönemin koşulları, ki herkesçe malum, gecekondulular mahallelerine yansıyor ama o mahallelerin müziğine pek yansı-

mıyor. Orhan Gencebay'ın "Biz görmesek de görecekler var/ O mutlu yarınları" parçası da tutulmuyor. Garibanlık, ezilmişlik ve umutsuzluk hâlâ gerçek, dahası hâlâ iyi satan temalar çünkü.

Bu temaların da yeni bir prensi var artık. Ferdi Tayfur, 70'lerin ikinci yarısında, Orhan Gencebay'ın en büyük rakibi olarak devreye giriyor. Gencebay'ın durgun tavrına karşılık, feryat figan, cenazesıyla hastane kapısında kalakalmış gibi bir tavrı var Ferdi Tayfur'un.

"Garibim derdim bitmez/ Derdime derman yetmez/ Ağlamak fayda vermez/ Böyle gelmiş böyle gider" makamından, minibüs müziği geleneklerine çok uygun şarkılar yapan Ferdi Tayfur'un çıkışı, Gencebay ekolünün çizdiği yolda önemli değişimleri de simgeliyor. Küçük kentlerde genelev çaycılığından yıldızlığa sıçrayan Tayfur'un kendisi olsun, aynı dönemde parlamaya başlayan Müslüm Gürses gibi diğer yeniler olsun, gurbetçi-gecekonducu tipine daha yakın isimler. Gencebay'a kıyasla, çok daha gariban bir geçmişe sahipler. Bu, gecekondu mahallelerinin kendi müziklerini üretme aşamasına geçmeleri demek.

Sözkonusu değişim, şarkıların yapısına da yansıyor haliyle. Klasik minibüs müziğiyle türkü formu arasında bir yakınlaşma başlıyor. Tayfur'un "Susadım çeşmeye varmaz olaydım" parçası, neredeyse TRT denetimini bile aşabilecek türden bir türkü aslında. "Batan güneş/ Beniiii de aaaal" parçası ise uzun hava. Yani, özellikle parça girişlerinde ve geçişlerde Arap motiflerinin egemen olduğu çerçeve hafiften kırılıyor ama aynı dönemde minibüs müziğinin adı "arabesk" oluyor. İsim babaları, bu toplumsal olgunun yarattığı tartışma potansiyeline uyanan, o günlerin hayhuyu içinde yeterince tartışma imkânı bulamayan aydınlar...

Zaten, arabesk denen olgunun kaale alınmayacak hâli yok artık. Gecekondu mahalleleri kent yaşamına iyice ısın-

mış durumda çünkü. Yavaş yavaş, mimari ve kültürel açıdan "ikinci kuşak" mahalleler kuruluyor. Birinci kuşağın görece artış gösteren tüketim gücü, arabeski sektörleştiriyor. 45'liklerin yerini alan kasetler kapış kapış gidiyor. Posterler, Ferdi Tayfur'un hayat hikayesini anlatan dergiler de öyle. Gecekondu mahallelerinden kent yaşamına atlayan insanlara, biraz küçümseme kokan ama düşmanlık içermeyen sıfatlar ilıştırılıyor kentlilerce: Kıro, keko, hanzo...

Orhan, Ferdi, kaset, poster, kentli, gecekondu, kıro, hanzo, keko, devrimciler, işçiler, köylüler filan derken geliniyor 12 Eylül'e. Yani arabesk tartışmalarının, kent değerleri-arabesk kültür çatışmalarının ve arabesk içindeki önemli değişimlerin dönemine.

12 Eylül'ün dayattığı politik suskunluk, sanat dergilerinin kısa süren altın çağını başlatıyor. Ve aydınlar, bir dolaylı politik tartışma yolu olarak, koşullar elverdiğince, gündelik yaşam kültürü üzerinde yoğunlaşıyorlar. Dahası, 12 Eylül öncesinde her şeye ideolojik baktıkları düşüncesine kapılıp bazı değerleri iyice es geçtikleri kaygısına düşüyorlar. Bu değerlerin başında da burjuva yaşam biçimini şekillendiren kent değerleri geliyor. Ve bir arabesk tartışmasıdır gidiyor.

O çağrışımı ilk kim dile getirdi bilinmez, "anonim" diyelim, "Arabesk kültürün şarkıları da acılı, lahmacun ve çiğköftesi de acılı" edebiyatı başlıyor. Aslında, aydınlar üç fraksiyona ayrılıyor arabeske yaklaşım konusunda. "Doğal bir olgudur" diyenler, kendilerinde izin verme yetkisi görüp "bırakalım dinlesinler" hoşgörüsüne vuranlar ve sıkı anti-arabeskçiler, ki ağırlık üçüncü kesimde.

Derken, bir nostalji rüzgarı esiyor. Ana malzeme, eski İstanbul hikayeleri. Levantenler, Beyoğlu'nun tarihe karışan pastaneleri, Şirket-i Hayriye vapurlarının müdavimleri filan hasretle anılmaya başlanıyor. Yitip giden o yaşam biçiminin katilleri için bastırılan "aranıyor" ilanlarındaki fotoğraf ha-

zır zaten: Arabesk kültür. Ekonomik göç, kırsal yoksulluk gibi olgular, 70'li yılların dosyalarına kitlenip, arabesk kültür yayılım ateşine tutuluyor. O güzelim kent yaşamını mahveden, lahmacun kokuları ve acı dolu, karamsar müzikleriyle ortalığı birbirine katan kabasaba insanlar aşağılandıkça aşağılanıyor.

Açıkça "Ben lahmacuna karşıyım arkadaş" diyenler var artık. Sevme-sevmeme hakkı mahfuz kalmak üzere, pizzaya, zeytinyağlı biber dolmasına, hıyar turşusuna karşı olmakla "mantıksal" bir farklılık göstermeyen bu tavır, epeyce destekleyici de buluyor. Burjuva değerlerinin yükseldiği bir dönemde, damak tadı statü kazanıyor, gerçekten iyi oluyor. Ama anti-arabeskçilerin büyük bölümü, bol miktarda soğan-sarımsak ve acı biber tüketimini "Türk kıroları"na özgü bir zaaf zannediyor. Oysa Türkiye, kişi başına soğan, sarımsak ve biber tüketiminde dünyanın "gerikalmış" ülkelerinden.

Lahmacun ve çiğköfte, anti-arabeskçiler için nasıl simgesel bir önem taşıyorsa, soğan-sarımsak ve biber konusundaki altı boş yaklaşım da arabesk tartışmalarının kısırlığı açısından simgesel bir örnek oluyor. Tartışmalara zemin hazırlayıp yorumlara koltuk çıkan olgular, gerçek olgular değil. Hazır yorumlara göre kesile biçile uydurulmuş, hayatın dışından, işkemenin içinden olgular.

Hak yememek lazım, bu durum biraz da arabeskin yetiştirilmesi zor değişim hızından kaynaklanıyor, yani ortada yalnızca tembellik ve özensizlik yok. Evet, 80'li yıllarla birlikte arabeskte dinamik bir değişim, kafa karıştırıcı bir çeşitlenme başlıyor.

Kadercilik ufak çatlaklar veriyor önce. Kentlere iyice yerleşen, kendilerine tartışılmaz yaşama alanları edinen eskimiş gurbetçiler, ki artık gurbetçi filan değil kent halkının parçası durumundalar, Allah ne verirse o kimliğe ve o konuma razı olma kaderciliğini kırıyorlar. Kendilerine yeni kimlik, yeni değerler arıyorlar.

Yalnızca para ve refah değil artık istedikleri. Bir başka hayata uzanmak da istiyorlar. Televizyon dizilerindeki, Nişantaşı'ndaki, Bağdat Caddesi'ndeki gibi. Doğal sonucu olan görece iyimserliğin kolunda, umutlu bir arayış bu.

Kara sevdalar hoşlanmaya, büyük aşklar çıkmaya, kahveler kafeye dönüşüyor, gecekondu mahallesi olma özelliğini yitiren birinci kuşak "eski köylü" yerleşim bölgelerinde. Servisleriyle, dekorasyonlarıyla, içlerindeki ilişki biçimiyle klasik publara pek benzemeseler de sonuçta "pub" adı verilen yerler bile açılıyor.

Yılların insan ve deneyim birikimi, 24 Ocak kararlarının düzlediği fırsatlar zeminiyle birleşince, eski gurbetçilerin içinden kültürlerini lüks mahallelere taşıyan epey insan çıkıyor. Belki daha önemlisi, hep birlikte değil, "iş bilerek" teker teker yırtma şansının doğduğu görülüyor. Birinci kuşak gecekondu mahalleleri metropollerin ortasında kaldığı için, gayrimenkule dayalı rant refahını yakalıyor bazıları. Bu refah, finans sektörünün gelişimine paralel olarak, menkul değer yatırımlarıyla katmerleniyor.

Ancak, diğer yandan, göç sürüyor. Üçüncü, dördüncü kuşak gecekondu mahalleleri çevreliyor kentleri. Bu mahallelerin sakinleri, rant refahının uzağında, hayli ezik, hayli yoksul ve yoksun, kırsal değerlere yakın insanlar.

Yani arabesk müzik için, aynı kökenden gelen ama hayli farklı hedef kitleler var artık. Umutla umutsuzluk, iyimserlikle kötümserlik yanyana yoğrulmak zorunda. Bu zorunluluk, İMÇ'deki kaset yapımcılarının pazarlarını genişlete genişlete yerine getiriliyor.

Zaten ilk sinyal, 80'lerin başında, klasik arabesk döneminin sonunda alınmış bile. Ferdi Tayfur'un "Derdim sığmaz dağlara/ Döndüm viran bağlara/ Vur başını taşlara/ Ağla gözlerim ağla" şarkısıyla, Orhan Gencebay'ın "hayat dolu" parçası, ki son büyük çıkışı oluyor aynı zamanda, listeleri birlikte

zorlamış: "Mevsim bahar olunca/ Aşk gönüle dolunca/ Sevenler kavuşunca/ Yaşamak ne güzel, yaşamak ne güzel"...

Anti-arabesk saflarında aydınların göremedikleri, bu işte. Arabesk hâlâ yalnızca kötümser, umutsuz, ezik, yoksul insanların yine kötümserliğe, ezikliğe, yoksulluğa yaslanmış müziği olarak görülüyor. Tartışmalar, eleştiriler bu temel üzerinde geliyor.

Arabeskin umut ve iyimserlikle tanıştığını kimileri 80'li yılların sonunda ancak görececek, kimileri hiçbir zaman göremeyecek ama garibanlar sınıfını aşarak sınıflarüstü hale geldiği, müziği aşarak bir yaşam kültürü haline geldiği 80'lerin ortasında yaygın kabulle karşılanacak.

Aydınlar için görüş mesafesinin en çok arttığı yer, Bodrum. Burjuva değerlerine sımsıkı sarılmış aydınlar, yitirdikleri, daha doğrusu yitirdiklerini düşündükleri kent yaşantısını sahil kasabalarında bulmaya çalışırken, en sevdikleri kaçamak mekanlarında arabeskin öncü kuvvetleriyle karşılaşacaklar. Ve anlayacaklar ki, arabesk büyümüş, baba evi olan mahalleleri terk edip hayata atılmış durumda ve yanıbaşlarında. Kızmakta haklı oldukları noktalar var elbetteki ama yapacak bir şey yok.

Çünkü daha sofistike, daha estetik, daha "hoş" bir hayal kovalarken, burjuva yaşam biçiminin güzergâhına girmişler. Sınıflarüstü arabesk kültürün müreffeh kesimi de, paranın keyfini sürmek ve yeni kimlik edinmek adına aynı güzergâhta ilerliyor. Sosyal tarihin kuralı bu, köklü burjuvalar kaçacak, ekonomik açıdan sınıf atlayıp kültürel açıdan sınıf atlamayan yeni zenginler kovalayacak. Lokantadan lokantaya, mahalleden mahalleye, yazlıktan yazlığa... Hele 50'lerin, 60'ların komedi filmlerine malzeme, "Pek bir modereniz canum" diyen hacıağaların tektüklüğünden, 80'lerin arabesk kökenli taze müreffeh kalabalığına geçilmişse, büyük sorunlar da çıkacak. Bu kaçınılmaz bir şey.

Kaçınılamıyor da zaten. Beyoğlu'nu arabesk kültürün garibanlarına kaptırmayı hazmedemeyenler, ki Beyoğlu'ndan sıkılıp hicret edenler de kendileridir, aynı kültürün BMW'li, altın künyeli insanlarıyla Bebek'te, Ortaköy'de karşılaşmaya başlayınca ciddi sürtüşmeler çıkıyor ortaya. Eskinin ezik gurbetçilerine "kıro, hanzo" denirken, kendilerinde belli bir güç gören '80-'90 model arabesk kültür insanlarına "zonta" ve "maganda" denmeye başlıyor. Bu yakıştırmalara, "entel" sıfatıyla cevap veriliyor. Oysa entel, özellikle genç aydınların yıllardır birbirlerine iliştirip durdukları ve hiç kimsenin üzerine alınmadığı bir sıfat.

Ve kim entel, kim maganda birbirine karışıyor. Hayatında kitap okumamış insanlara, şiveleri Anadolu'dan herhangi bir bölgeyi çağrıştırmadığı için entel dendiği oluyor. Kendi halinde gariban insanlar, lüksçe bir caddede yürüdüklerinde "Amaan, magandalar geldi" aşağılamasına çarpıyorlar. "Goduğumun entelleri" zaman zaman acımasızca dövülüyor. Köylü hizmetçi rolleriyle yükünü tutan ANAP'lı bir komedyen, Ataköy'deki barının kapısına "Maganda Giremez!" uyarısını asıyor. Fiziksel çatışmaya çok seyrek dönüşse de, soğuk savaş gerilimi içinde bir karamboldür gidiyor yani.

Karmaşa, yalnızca kimin maganda kimin entel olduğu konusunda yaşanmıyor elbette. Neyin arabesk olduğu, neyin arabesk olmadığı da tartışma konusu artık. Arabeskin müzikal çerçeveyi kırıp bir yaşam kültürü noktasına geldiği kafalara yerleştikten sonra, kentlilerin bir bölümü her şeye arabesk demeye başlıyor. Kimi zaman yerli yerine oturarak, kimi zaman yerli yersiz. Arabesk adam, arabesk dekorasyon, arabesk kıyafet... Kırsal kökenin izleriyle kent yaşamının aynı değirmende çekilmesi bir kültür yaratmışsa, buna da arabesk denmişse, o kültürün motiflerini taşıyan bir mobilya dizaynı olabilir ve buna "arabesk mobilya" demek bir hak. Bu hak kullanılıyor. O mobilyayı, o kültürden gelen insanlar

kullanacağına göre, aşağılama yoluyla müdahaleci bir tavır takınmak hak değil. Olmayan bu hak da kullanılıyor. Hatta işi, "Bu kebabçı da çok arabesk döşenmiş" demeye kadar götürenler çıkıyor ki, bu bile bir hak aslında. Ama, başkalarına "bu kadar da saçmalanmaz" deme hakkını verecek bir hak.

Arabesk sözcüğünün sağanak halinde kullanımı ve arabesk kültürden insanların refah yoluyla metropol hayatına karışmaları, arabesk muhabbetini aydınların tekelinden çıkarıp popülerleştiriyor. Kentli orta sınıftan öylesine insanlar da ona buna arabesk deyip, çigköfte, lahmacun esprilerine çok gülüyorlar. Ve iş bir noktada, yıllar öncesiyle 180 derece ters yönde bir sınıfsal tepkiye dönüşüyor. Kentli orta sınıflar, arabesk kültürü "milyarder ayılar"ın hayatı olarak görmeye başlıyor. Ekonomik açıdan sınıf atlamayla kültürel açıdan sınıf atlama birbirine karıştırılıp, "sosyete arabesk oldu" deniyor. Ve bu tepkinin karşısında, küçük çaplı da olsa, yine yıllar öncesinin tam tersi bir gelişme yaşanıyor. Arabeskin sektörleşmesine karşı, anti-arabesk sektör doğuyor. Hani şu "Maganda Giremez!" barları gibi, gazete ilanlarındaki "Anti-Arabesk Tatil" vaatleri gibi.

Ancak, arabesk kültüre, daha doğrusu bu kültürün bazı vagonlarına en büyük darbe, yanlardan değil tepeden gelecek. Değişim, çağ atlama, hızlı gelişim, globalleşme filan denirken bir "yükselen değerler" kavramı atılacak ortaya. ANAP içindeki zengin arabesk kesimle yaptığı ittifakı fesheden kentli sermaye çevreleri, onlarla kolkola gezen medya prensleri ve bazı liberal aydınlar, yükselen değerlerin kent değerleri olduğunu, köylülüğün tamamen devreden çıkması gerektiğini söyleyecekler. Bu, liberallik adına tepeden inmeci bir tavır. Çünkü köylülükle kentliliği ayıran çizgi, tüketim ve yatırım kalıplarından geçiyor, kent değerlerinin savunucularına bakılırsa.

Döneme egemen olanların uygun gördüğü, dahası zorun-

lu gördüğü şeyleri tüketirseniz, finans sektörünün nimetlerinden yararlanacak biçimde yaşıyorsanız, demek ki kentlisiniz ve aferin size. Dayatılan tüketim kalıplarına uymuyorsanız ya da uyamıyorsanız, gücünüz yoksa, niyetiniz yoksa, köylüsünüz ve hemen değişmelisiniz. Yoksa hiçbir şeyden yakınma hakkınız olmaz. Peki, o tüketim kalıplarını sorgulamaya kalkarsanız? O zaman sesinizi duyuracak menzil bulamazsınız, statü dağıtımının tepeden yapıldığı "medya demokrasisi" çağındasınız çünkü.

Arabesk kültürün, tüketim gücüne sahip yolculardan oluşan ön vagonları için sorun yok. "Panga gartımı getirün, para çekeceğim, uzlaşacağım, ılımlı olacağım, terüristleri de Allah gahretsin" diyenler kentli, onlar iyi. Ucuz biletle binilen arka vagonlardaki yolcular ise yeterince tüketebilene kadar köylü kalacaklar, asıl arabesk onlar işte, "medya demokratları"na göre.

Arabesk ile anti-arabesk arasındaki itişmenin "çağdaş" noktasından, arabeskin müziğine, eski-yeni mahallelerine, yeni ilişki biçimlerine ve bıraktığımız yere, yani 80'lerin başına dönersek:

Orhan-Ferdi döneminin ardından hızlı bir çeşitlenme başlıyor. Arabeskin, büyük kentler dışındaki asıl tırmanışı da aynı dönemde yaşanıyor yine. Gaziantep'te İMÇ benzeri bir kaset yapımcıları sitesi kurulurken, büyük kentlere "ne iş olsa yaparım" cılarla birlikte arabesk kralı adayları da akıyor.

Çeşitlenme, şarkıcı sayısına paralel ses çeşitlenmesiyle sınırlı değil elbette. Şarkılardaki temalar da çeşitleniyor. Malatyalı İbrahim "Sarayburnu'nda Aşk"ı söylüyor, klasik takılan Fehmi Güney'din "Eyvah, Hep Ezildim"i... Soyut kara sevdalar somut ilişkilere dönüşür, arabesk kültür kent argosuyla harmanlanırken "Manitamı Beklerim" besteleniyor.

Bu arada göç sürüyor, yeni gelenler geride bıraktıklarından tam kopamamış durumda. Sihirli formül bulunuyor. Ka-

setlerin bir yüzü iyimser-kötümser parçalardan oluşan arabesk müzikle ya da -İMÇ deyimidir- "fantaazi" müzikle dolduruluyor, diğer yüzü arabesk tavrında söylenmiş halk müziği parçalarıyla. Sihirli formüllere ihtiyaç büyük, çünkü piyasada rekabet büyük. Üstelik, arabesk kültürün yeraltı kolu kentlerde güçleniyor ve kaset piyasası da "ilgi alanı" içinde.

Sihirli formülün en başarılı uygulayıcılarından biri, Küçük Emrah. Evet, küçük yıldızlar furyası... Peşinde aynı talih kuşunu kovalayan küçük şarkıcılar ordusuyla birlikte yapımcılara milyarlar kazandıran Emrah, iyimserlik-kötümserlik harmanında da ölçüyü tutturan bir yıldız. Arabeske dışarıdan bakanlar, onu yalnızca "Acıların Çocuğu" şarkısıyla ve imajıyla değerlendiriyor. Oysa Emrah, Acıların Çocuğu'nun ardından şarkıyı patlatıyor: "Neşeli, neşeli, ben yine bugün neşeliyim." Hatta beğendiği kıza teklifte bile bulunuyor, "Biricik sevgilim ol"...

Birinci ve ikinci kuşak gecekondulu mahallelerdeki hayat, gecekonduların yerini küçük apartmanların almasıyla birlikte daha bir renkleniyor. Gülmek, ağlamak, oynamak, dansetmek ihtiyacı üstüste geliyor. Müzikli eğlence yerlerine sık sık gidecek refah pek yok ne olsa, hele ayak alışkanlığı hemen hiç yok. İmdada piyanist şantörler furyası yetişiyor. Her tür parça var bu kasetlerde. "Ahmet Bey ve eşini piste davet ediyorum" kasetleri, sanki tavernadaymış gibi havalarıyla, iyi iş yapıyor.

Piyanist şantörlerin, kendilerine ait besteleri de var. Temalarıyla, ritmleriyle klasik arabeske yakın parçalar ama orgla, klavyeyle çalınıyorlar. Aynı dönemde, Türk Hafif Müziği sanatçılarının büyük bölümü "arabeskimsi" çalışmalara yöneliyor. O arabesk miydi, bu değil miydi denirken anlaşılıyor ki, arabesk sınıflamasının artık müzik kalıplarına göre bir anlamı yok. Dinleyici kitlesinin, "tüketici" demek daha

doğru belki, niteliklerine göre sınıflandırma yapmak zorunlu hale geliyor.

Birinci ve ikinci kuşağın tercihi piyanist şantörlere yönelirken, dış kuşak gecekondu mahallelerinin kenti gören ama kent yaşantısını, en önemlisi tüketimi paylaşamayan gençliği özgün müziğe yöneliyor. Özgün müzikçi ya da "devrimci arabeskçi", ne denirse densin, Ahmet Kaya bu kitlenin "hiç olmazsa şarkılarda isyan" talebini iyi yakalıyor. Ardından, isyana teşvik etmediği için düzene daha uygun görünen ikinci özgün müzik kralı Fatih Kısaparmak gelecek. Dışlanmışlığın, yok sayılmışlığın ve yoksulluğun çözümünü solda değil İslam'da görenler için İslamcı özgün müzik, ya da "İslami arabesk" de üretilecek.

Köylü-kentli ayrımı gözetmeyen İngilizce düşkünlüğü arabeske de yansıyacak, "I love you işte/ Var mı diyeceğin?" şarkısı piyasaya çıkacak. ANAP'ın çok övündüğü telefon devriminden, "Telefon ederken eski bir dosta/ Karşıma çıktı yanlış numara" parçası yapılacak. Neyse ki Özal, "mümkün müydü eskiden bir arabesk şarkıda telefon edilebilsin" demeyecek.

Birinci ve ikinci kuşak mahallelerin gençleri, kente iyi-ce uyum sağladıklarını kanıtlama derdine düşecek, gari-banlığa, köylülüğe yüklenmekte yarar görecekler. Ve ortalığı saran "rap" kasetlerindeki "kırolukla" kafa bulma, taze gurbetçilerle alay etme parçalarını "öz kentliler" kadar on-lar da tutacak.

Lahmacun eski ve yeni gecekondu mahallelerinde hamburger karşısında yenilgiye uğrar, "reklamlardaki kıyafetler" için para biriktirilirken, Batı'ya kulak verenlerin küçük bir bölümü heavy metal, büyük bir bölümü rahmetli disko müziğiyle rap karışımı bir şeyler dinlerken, reklamlardaki çocuklardan biri, Hakan Peker, yerli malı özel karışımını seslendirecek. Ve şarkılarını, yakın geçmişe kadar klasik arabesk ta-

kılanlar dinleyecek: "Hey Corç, versene borç/ Olmaz Maykıl, bende de yok."

Arabeskin dinamik hayat hikâyesi ve şimdilik vardığı nokta bu işte. Bir bileşim: Umut, umutsuzluk, boyun eğme, isyan, İngilizce, Türkçe, lahmacun, fried chicken, adidas, devrim, İslam, yeraltı, yerüstü, kara sevda, hoşlanma, manita, kara toprak, isyankârlık, boyun eğme... Her şey var.

İbrahim Tatlıses'te de her yol var. Arabesk katarının uğradığı her istasyonda inip dolaşmışlığı mevcut.

60'lı yılların sonunda, Orhan Gencebay'ın 45'liklerinde "bir teselli" aranır, insanlar akın akın kentlere göç ederken, İbrahim Tatlıses de taze bir gurbetçi.

70'lerin ortasında, arabesk sektörleşir, kent zeminine yayılırken, "Ayağında Kundura"yla bu yola düşüyor İbrahim Tatlıses ve kırsal değerlerin varlığını sürdürdüğü "türkölü hayat"a sesleniyor. Bir mumdur, iki mumdur, bir türküdür, iki türküdür, klasik arabeskin zemini genişlemektedir ve Tatlıses artık "Bitmiyor isyanlar/ Bitmiyor suçlar/ İnliyor başımı vurduğum taşlar/ İhtiyar olmadan ağardı saçlar" demektedir, eskiyen gurbetçiler için. Yeni gurbetçilere ve Anadolu piyasasına türkü okumaya devam ederken, üstelik. Kaset piyasasındaki "bir yüz fantaazi, bir yüz halk müziği" formülünün babası olur İbrahim Tatlıses.

Birinci kuşak gecekondu mahallelerine yerleşik kent ilişkileri damlarken, kara sevdalar çıkmaya-hoşlanmaya dönüşürken, "Vallahi aşık olmadım/ Hoşlanıyorum senden"i patlatır.

Arabesk kültürün köklerinden bir de yeni kent mafyası dallanır. İbrahim Tatlıses, tabancasını taşır, vurulur, hedeflenir, korunur, gözaltına alınır, o hayatın tam ortasındadır. En delikanlı tarafından şarkılarıyla birlikte: "Ölmez sağ kalırsam eğer/ Hesabım var!"

Kente iyice ısınan, garibanlıktan şöyle böyle yırtan yıl-

lanmış gurbetçiler, kökenleriyle eğlenmelerine imkan verecek bir simge aramaktadır. En garibanlar ise, zirvede kendilerinden birini, dahası sıfırdan nerelere gelinebileceğini kanıtlayacak birini... İbrahim Tatlıses, tüm talepleri karşılar ve öyle bir "kıro" rolü oynar, "kıroluğu" öyle bir tüketim maddesi haline getirir ki, bu kadar olur. Bir yılbaşı gecesi, eski adıyla Spor ve Sergi Sarayı'ndaki "belediye eğlencesi"nde, Bedrettin Dalan'ın verdiği ödülü alır, plaketin üstündekileri okuyamama rolü yapar. Salon yıkılacaktır neredeyse.

Bir an gelir, ithal yaşam biçimi, bu arada İngilizce de arabesk kültürün damarlarına sızırır. Ve bakarsınız ki, İbrahim Tatlıses, şarkılarına "Haydee, van, to, tri, for" giriş taksimiyle başlıyor.

Kafası döndü mü kural mural tanımaz. Kimi gün, bazı arabesk şarkılar kadar isyankar, sırtına yük bindirilmiş her insan kadar sağduyuludur. Fransa konserinde çıkan olayları, "Kürtçe de söylerim, herkesin kendi dilinde şarkı söyleme hakkı var" sözleriyle bastırır.

Ama polis balosuna geç kaldığı için dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Ünal Erkan'ın ellerine kapanır. Kimi zaman, bazı arabesk şarkılar ve çoğu gariban gibi kolayca boyun eğer. "Yalan" filminde "Ne diyem hakim bey, hepsi yalan" çaresizliğiyle boynunu büken bir hamaldır zaten, film çok iyi iş yapar.

"Yorgun" filminde, ünlü, zengin ama yalnız şarkıcıyı oynar. Film yine iyi iş yapar.

Kadın döver, gerekeni yaptığını söyler. Fosforlu Cevriyem kasedindeki bir şarkının başında, "Dünyanın en güzel varlıklarına saygı duyuyorum. Kadın haklarını savunmaya gerek yok, onlar zaten her zaman haklıdır" der. İki şarkı sonra "Masadakiler inmesin, çık gız yukarı, çık heaa yukarı, seaa yandan yırtmaçlı" havasına girer. Kadını nereye koyacağını, nasıl göreceğini bilemez, arabesk şarkılar karması gibi.

Hemen her istediğini alan ve her isteneni böylesine veren, arabesk kültürün bilmemkaç yıllık gelişimini neredeyse tüm ayrıntılarıyla böylesine yaşayan başka biri yoktur herhalde. Arabeskin tarihini kendi hayatıyla birlikte yaşayan ama artık zorlanmaya aday biri... Şöyle ki:

İbrahim Tatlıses, 1991 erken seçimleri öncesinde hayatının ilk ofsayt bayrağıyla karşılaştı. Kentli sermaye kesimiyile, arabesk kültürün müreffeh kesimi arasındaki ANAP ittifakının çöküşünü, "köken arkadaşları"nın tasfiyesini görmedi. Aday olmak istedi, yapmadılar. Belki yükselen değerler, İbrahim Tatlıses'i ofsayta düşürmeye devam edecek. Yeni tüketim kalıpları, "kıroluğun" borsa fiyatını aşağı çekecek. Tüketim kalıplarına uyamayanlar, özgün müziğin, aslına dönüp "güç"e muhalefet edecek "rap"ın sesine daha bir sıkı sarılacak. Ama "karizmatik amele"nin silinip gitmesi de kolay değil. Neyse...

En başa dönülürse: İbrahim Tatlıses bir hikaye, arabeskin hayat hikayesi. Sonra?

İbrahim Tatlıses bir simge, Kürtlerin toplumsal yükselişinin simgesi.

Kentlerdeki güç alanları, köklü ve "öz kentli" kesimler bir yana bırakılırsa, ortaoyunu sahnesi gibi. Şiveler gelip geçiyor bu alanlardan, komedinin gözü de gelip geçenlerin üzerinde.

Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin ticaret ve üretimdeki egemenliği, özellikle "kaçırma" yoluyla silindiğinde, Kayserili tüccar taklidini iyi yapanlar kapladı sahneleri. Kayserili tüccarların sayıları çok değildi, bazıları Kayseri'de köpürttükleri servetleriyle İstanbul'da iş kuruyor, bazıları İstanbul'a iş için uğrayıp dönüyordu. Kayseri'de binlerce yoksul insan vardı ama kentlerde, ekonomik yükselişin simgesi olarak Kayserililer biliniyordu. Şehir Tiyatroları'nın başarılı taklit yapan oyuncularını da Kayserili rollerinden iyi ekmek yiyordu.

50'lerden 60'lara uzanan orta çaplı sanayi hamlesi, Türkiye kaynaklarının uzantısında, pamua ve gıdaya dayalı sektörleri pompaladığında, Adanalılar ıktı ortaya. Artık ekonomik yükselişin ve refahın simgesi Adanalılardı, sinemada da seri üretim dönemiydi. Başıta Vahi z, bir sürü güldürü sanatçısı, "Adanalı zengin" rollerinden zengin olmasalar da iyi para kazandılar.

Sonra Karadenizliler geldi. Konuşkan, heyecanlı ve kimilerince "saf" insanlardı. Yerin üstüne binlerce apartman diktiler, yeraltında "bilek hakkı"yla egemenlik kurdular. Büyük kentlere gen Karadenizlilerin bazıları tutunamamış, memlekette kalanlar yoksulluktan sıyrılamamıştı ama yeni yeni ykselenlerin büyük bölümü Karadenizliydi. Kimi zaman saf imajlarıyla, kimi zaman gerçek uyanıklıkları ve sertlikleriyle güldürü dünyasının direği oldu Karadenizliler. Tiyatroların, sinemaların ve gazinoların hep birlikte iyi hasılat yaptıkları yıllardı. Komedi oyunlarının büyük bölümünde, sahnenin ortasına "Uyy, daa!" diye bağıran biri dalıyor, seyirciler gülmekten kırılıyordu. Karadenizli rolüne çıkmayan sinema oyuncusu azdı. Gazinolarda, dönemin modası "modern komikler", yani Ateş Böcekleri, Balarıları filan bol bol Karadenizli taklidi yapıyorlardı.

80'li yıllarda, yeni ekonomik düzenin Kapalıçarşı'ya verdiği rolün de etkisiyle, Doğuluların yükselme süreci başladı. Yeni parlayan işadamlarının içinde bir sürü Doğulu, ağırlıklı olarak da Kürt kökenli zengin vardı. Yeraltı dünyasında Karadenizlilerin egemenliğini kıran da yine Doğulular ve yine ağırlıklı olarak Kürt kökenli "delikanlılar"dı.

Karadeniz rneğinde olduğu gibi, büyük kentlerde ve Doğu-Güneydoğu'da milyonlarca yoksul Doğulu-Gneydoğulu vardı hal. Ama yükselenler de bu bölgeden çıkıyordu. Üstelik, Kürt örgütlerinin verdiği toplumsal mücadele, kimlik savaşı da yardım etmiş, bazı direnç noktaları kırılmış, konu bir

açından hassasiyet kazanırken diğer yandan hassasiyetini yitirmişti.

Tiyatronun ve gazinoların krize düştüğü, sinemanın olmakla olmamak arasında gidip geldiği, televizyonun "iş bi-tirdiği" bir ortamdı. Artık hemen her komedi dizisinde Doğu-Güneydoğu aksanıyla konuşan tipler vardı. Ancak, tüccar Kayserili, fabrikatör Adanalı, müteahhit Karadenizli tipler-melerinin karşılığı, Kürt işadamaı değildi, güldürü dünyasında. En yaygın tiplleme, hafiften belalı, hayli cahil, çığköfteye düşkün arabesk şarkıcıları ya da şarkıcı adaylarıydı. Farklı enlerden, farklı boylardan ama aynı dünyadan bir sürü İbrahim Tatlıses çiziliyordu insanları güldürmek için. Gülünüyordu da. Yasemin Yalçın'ın "Leydi Papatya"sı gibi, dişi İbolar bile vardı.

İbrahim Tatlıses, Kürt örgütlerinin toplumsal mücadelesine değil, Doğulu ve ağırlıkla Kürt kökenli işadamlarının, babaların, "baba şarkıcıların" büyük kentlerdeki yükselişine simge oldu. Ve insanlar artık en çok Kürt aksanına gülüyordu.

Ancak bu misyonu bitti İbrahim Tatlıses'in. Artık değiştirebileceği, simgeleyeceği bir şey kalmadı. Sokuşturulmaya devam edilecekleri anlaşılan yeni değerlere karşı, "kıroluk borsası"ndaki spekülasyonların pek fayda etmeyebileceği de söylenmişti.

İbrahim Tatlıses'in sonu mu? Pek değil...

Yine başa dönersek: İbrahim Tatlıses bir ses, ama ne ses... Bir kültür karambolünün ve çeşitli toplumsal eğilimlerin yaydığı sedire, aynı kökenden rakipleri değil de İbrahim Tatlıses oturmuşsa, bunu iki şeye borçlu. Bir, kimilerinin anladığı ama anlatamadığı, kimilerinin hiç anlayamadığı karizmasına... İki, güzel ama gerçekten çok güzel sesine...

Bazılarına, İbrahim Tatlıses'in sesini beğenme hakkı tanınmaz. Ya popülizmle suçlanırlar ya aydın fantezilerinin

kuyruğunda saçmalamakla. İyi de, adam bazı türküleri çok güzel söylüyor. Ne yapacaksınız?

Eğer "kıro zannedilme" kompleksiniz yoksa ve İbrahim Tatlıses'in hiçbir şeyine katlanamama hakkınızı kullanmıyorsanız, "Türkmen Gelini" türküsünü bir dinleyin, n'olur. Yitirmek üzere olduğu iki misyonun bırakacağı boşlukta, İbrahim Tatlıses'in, yalnızca sesine tutunarak da ayakta kalabileceğini düşünürsünüz belki. En iyi İbrahim Tatlıses, türkü söyleyen İbrahim Tatlıses değil mi zaten?

Kentli yoksulların menzilsiz isyanı ve yoksulluktan beter yoksunluk

Kim olduğu çok mu önemli Ahmet Kaya'nın? İster Che'nin Türkiye şubesi, ister "devrimcilik ticaret ltd."nin Kasetçiler Çarşısı şubesi, ne fark eder. Yok sayılan insanların, yok sayılan bir eğilimin müziğini keşfetti Ahmet Kaya. Yaratmadı, keşfetti. O müzik, sözleriyle, ritmiyle, temalarıyla, estetik düzeyiyle zaten vardı. Bir yorumcu bekleniyordu: "Önce dişlerimiz döküldü", malı önce Ahmet Kaya götürdü.

70'li yıllardan miras bir mağduriyet hissini içinden atamayan "eskiler"e pek seslenmedi o müzik. 70'lerin sonunu 80'lerin sonuna tercih edecek yepyeni bir kuşağı yakaladı. Yoksul mahallelerin, sofraya kıyısından köşesinden ilişebilme umudunu bile yitirmiş, Küçük Emrah'tan dinledikleri "Nasıl isyan etmem" şarkısını bir adım geçip "nasıl isyan ederim" derdine düşmüş gençlerini kaptı götürdü.

Yoksulluk var ama edebiyatı yasak. Çünkü birileri estetiğı keşfetmiş. "Vurun gardaşlar vurun" türü marşlardan, devrimci ozanların dinlendiğı gecelerden bin pişman insanlar bunlar. Muhalefete evet ama popüler söylemle muhalefete, slogancılığa hayır! Yoksulluk edebiyatı da reddedilen şeyler arasında.

Bu tavra kim itiraz edebilir, en doğal hakları. Ama yoksulluk, yoksunluk var. Özellikle de kentlerin dış kuşaklarında, farklı bir estetiğin egemen olduğu üçüncü, dördüncü hat gecekondulu mahallelerinde. O estetiğin, o yoksulluğun insanları, "toplumsal gelişme" gemisinin güvertesinde, 80'lerin sevilen sıfatlarına layık bir limana, örneğin "hoş" bir limana yanaşana kadar müziksiz mi kalacaklardı?

Marjinalliği geçici bir konum değil asli kimlik olarak benimseyen, "önce bizim değerler" diyen bu muhalif, gerçekten muhalif aydın grubunun "iktidar"la, yeni sağ değerlerle istemeden uzlaşmaya girdiği bir nokta işte "Ahmet Kaya estetiği"...

ANAP burcu iktidar zihniyetinin derdi estetik mestetik değil. Öyle olsa Fatih Kısaparmak hiç yaratılmayacak. Onların derdi, yoksulluğun ve muhalif eğilimlerin kamuflajında. Devir imajlar devri ya, varolan şeyler de yokmuş gibi gösterilecek. Bu nedenledir ki, önce Başbakan sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal, her fırsatta "fukaralık edebiyatı yapmayın" diye basbas bağırarak.

Yoksulluktan söz eden "etkili çevreler" yok mu? Elbette ki var. Enflasyon canavarının halkı nasıl ezdiğini, 12 Eylül sonrasında bazı insanların nasıl dönecek köşe bırakmadığını her fırsatta söyleyen, yazarlar da var. Ama onlar için, köşeyi dönenler adlarıyla sanlarıyla somut insanlar, yoksul kesim ise soyut bir kitle, bu bağlamda...

Nerden çıktı "bu bağlam"? Çünkü bir bağlam daha var. Yoksullar, daha doğrusu kentli yoksullar, köyünde milletin efendisi olarak oturma nimetini tepip kente göçen, gecekondulu mahalleleri kurup keyif kaçıran, Cumhuriyet kültürünün kalıplarına sığmayan, "Atatürk'ün sevdiği şarkılar" kasedi dururken arabesk dinleyen, Balıkpazarı'ndaki filanca meyhaneyi ya bilmeyen ya bu meyhaneye müdavim olup muhabbete limon sıkarak insanları, ikinci bağlamda. Evet, "enflasyon

cep yakıyor, vatandaş eziliyor" ama Ahmet Kaya'yı dinleyen lumpen kitlesi de, yani...

Hep muhalif-taze marjinal aydınlar, iktidar çevreleri ve Cumhuriyet kuşağından kültür müfettişleri, Ahmet Kaya'nın çıkışını geç fark ettiler, fark ettikleri anda da saldırıya geçtiler.

Ertuğrul Kürkçü'nün yaptığı "yetki sınırlaması"na pek rağbet eden olmadı: "Müzikal kalite açısından baktığımızda Ahmet Kaya'nın müziğini beğenmeyebiliriz. Ama başka hiçbir müziğin değil de bunun duyarlık yaratması, bir sosyolojik vaka. Bu nedenle, bizim beğenmeme gibi bir yetkimiz olduğunu da sanmıyorum. O müziği dinlememeyi tercih edebiliriz ama o müziğin bir kimliğe denk düştüğünü bilmek zorundayız. Bu müzik, yalnızca başkaldırmayı değil, ezikliği, yenikliği, kırıklığı anlattığı zaman da sahici."*

Bir kimliğe denk düşen, "sahici" müzik... Özgün müzik denen şeyi, ticari girişim noktasından sosyal olgu noktasına taşıyan lokomotif, gerçekten de, kitleselleşmiş bir kimliği tam olarak sarmalaması.

Sınıflarüstü arabesk kültürün en yoksul basamağında yaşayan insanların kimliği. Kentle bütünleşen kıdemli gecekondu mahallelerinden çok, metropolün birkaç halka dışındaki mahallelerde yaşayan gençlerin dünyası yani.

Belediyenin büyük işyerlerine torpil geçip hep küçük atölyeleri denetlediğinden yakınan,** belki o küçük atölyelerde ucuz işgücü bile olamayan, kıyıda köşede kalmış gariban lise-lerde geleceğe dönük umutlar bulamayan, üniversite diplomasında bile "yırtma garantisi" göremeyen bir kitlenin dünyası...

O kitle de medyanın etki alanı içinde. Ama medyanın çizdiği "şimdiki gençler" tablolarında, silik çizgilerle dahi yer bulamıyor. Fukaralık edebiyatı çağdışı, "out" bir şey ya...

(*) *Nokta*, 26 Temmuz 1990

(**) agy.

"Çağdaş" gençlik, tele-kartlarıyla, köşeli gözlükleriyle, borsadaki olgun yatırımlarıyla, arabalarıyla, magazin sayfalarındaki itibarıyla, her şeyiyle yaşayıp gidiyor. En büyük bu gençlik, başka gençlik yok sanki.

Evet, bunun adı telekart, bu kartı almak şart ama... "Ama para nerede kardeşim" deyince, Halkbank'ın reklamındaki "büyük düşünün" diyen adam yetişmiyor bazı mahallelerin köşebaşlarına. İşte o zaman: "Diyelim ki iki kişi gezmeye gidecek. Biri zengin kesimden, biri fakir kesimden. İkisinin de cebinde para yok. Zengin kesimden olan bankaya uğruyor, telekartıyla para çekiyor. Onun parası oluyor, sende halâ para yok. Özlemine ulaşamayanlar mutlaka bir şey yapacak-tır."*

Bir şey yapacaktır ama ne yapacaktır? Birileri onları kaale almalı, hiç olmazsa "doğrudan mağdur etmeli". Onlar, kentin fazla içine girdikleri zaman, televizyonun yarattığı özelemler dünyasını yakından görmek istedikleri zaman, ki bunu elbette sık sık yapıyorlar, biraz kaale alınıyorlar. Zonta, maganda, "amaan, arabesk herif", hooligan mooligan oluyorlar. Onlara Gülhane Şenliği'ni bile çok görenler var, çünkü "doğru müziği" bilmiyorlar. Kendi mahallelerinde kaldıkları sürece de, yok sayılıyorlar.

Ahmet Kaya'nın müziği, o noktanın müziği işte. Yoksulluğu, yoksunluğu, ezikliği, kırıklığı anlatan bir müzik. Ama, ezikliği anlatırken ezik değil. Olgudan yoruma gitmek yerine, olguları hazır yorumlara uydurmayı tercih edenlerin yazıp çizdikleri gibi bezgin, umutsuz bir müzik hiç değil.

Ahmet Kaya'nın ilk çıkışı, "Ağlama Bebek" şarkısıyla oluyor örneğin. İsminin çağrıştırdığı gibi gözüyaşlı bir parça değil bu: "Ağlama bebek / Ağlama sen / Umut sende, yarın sende... Çok uzakta öyle bir yer var / O yerde mutluluk var / Bölüşülmeye hazır / Bir hayat var..."

(*) agy.

Bölüşmek bir yana, seyretmekte bile güçlük çekilen hayat mı, uzakta da olsa bölüşölmeye hazır hayat mı? Elbette ki ikincisi. Uzaklara nasıl gidilecek? "Yorgun demokrat"ların terkettiğı yoldan, devrim yolundan.

Devrimcilik, solculuk, yoksulluk, özgürlük, eşitlik, insanlık, "parasal kesim", ezilmek... Altyapısı taş çatlasa yirmi kelimeyi geçmeyen ama Gülhane Parkı konserinde Ahmet Kaya'nın "Burada aslanlar gibi devrimciler dururken..." sözüyle birlikte yüzbin kişiyi ayağı kaldıran bir devrimcilik: Özgün müziğin yoksul mahallelere dağıttığı yeni kimlik işte. Ve yeni özlemler.

Mesela, "Bahtiyar" olabilme özlemi. Şu "Kod adı Bahtiyar/ Suçu saz çalmakmış öğrendiğim kadar" şarkısındaki Bahtiyar gibi. Kendi halinde, suskun, saz çalmayı ve çiçekleri seven, sürüldüğü cezaevinde öldürölen bir devrimci mahkum. Özlem ne öldürölmeye, ne cezaevinde hırpalanmaya elbette ki. Başkaldırmaya ve günlük rutin mağduriyetin, yoksulluğun, ezikliğin dışında "doğrudan ve özel" mağduriyete uğramaya. Kovalanıyorsun, kaçıyorsun, aranıyorsun, var olduğun kabul ediliyor, tehlikeli bulunuyorsun. Seni yok etmeye çalışıyorlar ama yok sayamıyorlar.

Anti-arabesk yaklaşım, popölizmin reddi, slogancılığın sonu, fukaralık edebiyatının terki, çağdaşlaşma, otomasyon, yeni düzen, çağ atlama filan derken, ses duyurma menzilleri mahallelerini aşamayan yoksul insanların özlemleri de bu işte. Başkaldırmaya niyetlenip de yol bulamayan, kendilerine de devrim umutlarına da güvenemeyen insanların özlemleri.

"Ben bir bıçak ucuyum/Kavga vermiş halkına/ Başkaldırıyorum hey/ Varın benim farkıma!" Öylesine bir dışlanmışlık, yok sayılmışlık hissi ki bu, başkaldırı şarkılarında bile yine bir ses duyuramama endişesi var, "Başkaldırıyorum hey/Varın benim farkıma!"

Ahmet Kaya'nın büyük ölçüde bilerek, biraz bilmeyerek

yakaladığı bu eğilim, başkaldırı şarkılarının yanında hüznü-lü aşk şarkılarına, umutlu yarın şarkılarının yanında "yenik" dün şarkılarına da kucak açtı. "Birazdan hapisten çıkacak adam"lar, "Duvarlar konuşmuyor anne" çaresizliğine vuran gençler, idama gidenler, on küsur yıl sonrasının gençleriyle, 90'ların eşiği-90'ların başı kuşağıyla özgün müzik şarkılarında tanıştı.

Müzikalite açısından değerli şarkılar mıydı, duygu sömürsü ve vicdan ticareti üzerine mi kurulmuşlardı? Cevapları kesin kanıtlar üzerine oturtulamayacak sorular. Ama sapla samanın birbirine karıştığı bir Ecevit döneminde, önceleri "bizim çocuklar" muamelesi görüp ardından "oh olsun teröristlere" denizine yuvarlanan insanlar için, gazete-dergi sayfalarında, barlarda, eski arkadaşlarınca aşağılanan, özgür seksi bile keşfedemeden öldükleri için anılarına saygı gösterme gereği duyulmayan yüzlerce yitik insan için daha düzgün şarkıları daha az detone olarak söyleyen de çıkmadı yıllarca, özgün müzikçiler hariç. O dönemde yiten insanların anılarını bu dönemin değerleriyle okkalayanlar, arkadaşlarına bir "yaşasalardı, dışarıda olsalardı" şansı bile tanımayanlar, özgün müziği bol bol aşağılama hakkı gördüler kendilerinde. Hakları yoktu. Oysa, Ahmet Kaya ve diğer özgün müzikçilere, "Bizim geçmişimizin müziği şöyle yapılmalı" deme hakları olabilirdi. Kimlik değiştirmeyip kimlik yenileselerdi...

Sonraları özgün müziğe "müzikal cevap" da verildi ama cevap yine Unkapanı'ndan geldi: Kentli orta sınıfların, yarı aydınların ve "maksat rap olsun" diyenlerin kasedi Vitamin... Kent değerlerine ısınıp "Aman bizi kıro sanmasınlar" derdine düşenler için, "İstanbul mahvoldu, her yana magandalar doldu" şikayetlerine bir de çığköfte esprisi ekleyince aydın olduklarını zannedenler için, ikinci ligde mücadele eden uçuklar için birebirdi bu kaset. Vitamin, "Abi adamlar resmen rap yapıyorlar yaa" hayranlığıyla karşılandı. Söyle-

menin bile anlamı yok, rap yapmak da, özgün müzikle alay etmek de herkesin hakkıydı.

Ama özgün müzik, Vitamin'de iddia edildiği gibi "bezgin" müzik değildi, bu bir. Garibanların akını yüzünden "kent değerleri"nin, yerleşik burjuva yaşantısının bozulduğundan yakınan bir "rap" yorumu, rap'in mantığına bin kilometre uzak düşerek, "ekstra özgün müzik" mevkiine kaymıştı, bu iki. Kırklar ve barlar bir derece, özellikle "lüks otellerde", gecesi bilmem kaç yüz dolarlık odalarda kent kökenli zenginlerin mi, kır kökenli zenginlerin mi kaldığı niçin önem taşıyor, "rap"çiler niçin iyi zengin-kötü zengin ayrımını böylesine sıkça vurguluyorlar, bu anlaşılamıyordu, üç.

Bu noktaların pek üzerinde durulmadı ve Vitamin'in özgün müzikle kafa bulan bölümleri bazılarınca çok beğenildi, ki o bazıları da hayli kalabalık bir kitle oluşturunca. Çünkü özgün müzik, az görülür bir rahatsız etme gücüne sahipti. Jübile yapmış solcuları, "devrim yoluna ticaret karıştı" diyen solcuları, popülizmden çekinen marjinaleri, Cumhuriyet kültürüne karşı cephe alırken yeni bir tepeden inmecilik kültürü yaratan liberalleri, "kıro görünmeme" kompleksine kapılmış kırsal kökenli kentlileri, "eyvah terör!" tavşanlarını, "fakirler ayaklanacak" korkusundan hâlâ sıyrılamamış müreffeh muhit sakinlerini, müziğe fazla akademik yaklaşanları... Kendi etki alanı dışında kalanların neredeyse tamamını rahatsız ediyordu özgün müzik.

Özgün müziğin Ahmet Kaya kadar popüler olabilen ikinci ismi Fatih Kısaparmak'ın rahatsız etme menzili ise daha dardı. Kuşkusuz onun şarkıları da Ahmet Kaya'nın yüz buruşturttuğu bazı gruplarda aynı tepkiyi uyandıracaktı. Ama Fatih Kısaparmak, "çağdaş değerler"e daha uygun biriydi.

Evet, özgün müziğin çıkış noktasının hayli uzağında, tam bir uzlaşma sektörü ürünüydü Fatih Kısaparmak. Herhangi bir ürün gibi projesi geliştirilmiş, dizaynı yapılmış, ambalajı

seçilmiş ve piyasaya sürülmüştü. Kaset yapımcısı Şahin Özer'in itiraf ettiği üzere, öyle bir şarkıcı tasarlanmıştı ki, hem sağa seslensin hem sola. Kasetler hazırlanırken bu uzlaşma noktasına özen gösteriliyor, solcular için "Yarınlar", sağcılar için "Halay" parçaları seslendiriliyordu. Üstelik, Kısaparmak'ın şarkılarında öyle başkaldırı, mücadele kavga fi-
lan da yoktu.

Düzenin özgün müziğini yapan Fatih Kısaparmak, Ahmet Kaya'nın kurtarılmış bölgesi olan "en dış kuşak" gecekondu mahalleleriyle pek fazla kucaklaşmadı bu yüzden. TRT'nin ardına kadar açılan kapıları da yardım etti, daha iç kuşaklara, özellikle de bu kuşakların kadınlarına dinletti kendisini.

"Şiddetin gerekmediği yer bir ölçüye kadar. Şiddet lazım olacaktır bu ölçüden sonra. Bir ölçüye kadar sabredersin, sonuç alamadın mı şiddete başvurursun. Bugünlerde o ölçüye yakınız herhalde."* Ahmet Kaya'nın bıçaklı, tabancalı, kurşunlu şarkılarıyla Fatih Kısaparmak'ın daha bir yumuşak şarkılarını farklı mahallelerde yoğunlaştıran, işte "o ölçü"ydü. Evde, okulda, mahallede, askerde, karakolda şiddeti en fazla yaşayan, en fazla mağdur olanlar ve şiddet uygulamadan seslerini duyurabilme umudunu iyice yitirenler için tercih elbette ki Ahmet Kaya ekolüydü. "Bugünlerde yakınız" denen ölçü ise "Başkaldırıyorum" şarkısının hayata yapıştırılmasıydı ve o da bir Ahmet Kaya şarkısıydı. "Neyse ki" demeli mi, o namlu ucu ölçüsünün hep yakınında geziliyor ama ölçü bir türlü tutturulamıyordu yıllara yayılan "bugünlerde"...

Aslında, "siyasal şiddet" motifi kazındığında ortaya çıkan şey, fiziksel şiddetin ötesinde, özgün müzik dinleyicilerinin jargonunda yer almadığı için telaffuz edilemeyen "radikalizm" sözcüğü ve dillerinden düşürmedikleri yoksulluk, ezilmişlik temalarıydı. Refah Partisi'nin 1991 seçimleri öncesin-

(*) agy.

deki Sultanahmet mitingi, bu gerçeğin canlı görüntüleriyle doluydu örneğin. Ezikliğe ve yoksulluğa karşı radikal çözüm vaatlerinin, aynı kuşağı, devrimciliğe de, İslamcılığa da, başka bir yere de çekebileceğini kanıtlayan görüntülerle...

Başörtülü, çarşafli kadınlar, çember sakallı erkekler... Gazetelere mitingin bu yönü yansdı. Bir Refah Partisi mitingi için haber bile sayılmamalıydı kitlenin "klasik" kesimi. 15-25 yaş grubundan, İslâmi gösterilerde pek rastlanmayan tipte binlerce genç paylaşıyordu Sultanahmet'i çarşafllılarla, çember sakallılarla, ki "özgün"lük buydu işte.

Lastik ayakkabılı, kirli blucinli, uzunca saçlı, boyunlarına bağladıkları bayraklar ve bileklerindeki, başlarındaki bantlarla açık tribün seyircilerini hatırlatan, birbirleriyle itişip kakışan, "Ne lan bu, Erbakan diye geldik genç takım konuşuyor" yakınmasına "Siktir lan, onlar da mücahit değil mi" cevabını verecek tipten binlerce çocuk vardı orada. Ve hoparlörlerde, özgün müziğin sol kanadından Ferhat Tunç'un şarkılarını anımsatan marşlar, özgün müzik tavrına uyarlanmış "Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın" marşı...

Şaşılacak bir şey yoktu ortada. Ezmekten, ezilmekten, köle düzeninden, yoksulluktan, esaretten söz etmişti Refah Partisi. Yok sayılan bir gençlik dünyasına el uzatmış, onlara seslenmiş, şarkılar yapmış, onları mitinglere taşımış, "radikal" şeyler söylemişti. Tam seçimlere yaklaşılrken, Müslüman özgün müzikçiler çıkmıştı piyasaya. Ve Refah, büyük kentlerin yoksul mahallelerinde kaydadeğer oy artışı sağlamıştı. Medya prensleri, seçimlerin ardından, MSP'nin 1973'teki oylarıyla MHP'nin 1977'deki oylarını filan toplayarak, aslında bir oy artışının sözkonusu olmadığını kanıtlamaya çalışıyorlardı...*

(*) Kitap yayına hazırlanırken, MÇP ile yollarını ayırmış olan Refah'ın Bakırköy'de kazandığı yerel seçim başarısı ve gecekondu ilçesi Kâğıthane'de kazandığı zafer, çok şeyler anlatmıyor mu?

İlk paragraftaki gibi: Yok sayılan insanların, yok sayılan bir eğilimin müziğini keşfetti Ahmet Kaya. Yaratmadı, keşfetti. O müzik, sözleriyle, ritmiyle, temalarıyla, estetik düzeyiyle zaten vardı. Ahmet Kaya bir araç, belki de bir ayrıntı yalnızca. Ve özgün müzik, devrimciler de çalsa, İslamcılar da çalsa aynı müzik.

Daha önemlisi, özgün müzik şarkıları, kim söylerse söylesin, bazıları için aynı ölçüde rahatsız edici. Az şey mi yani, tüm ipleri ellerine geçirdikleri bir dönemde "onlar"ı rahatsız etmek? Az şey mi?

ELLER AYA BİZ AVRUPA'YA:
M U S T A F A D E N İ Z L İ

Dışa açılma süreci ve tevazuun ölümü

Mustafa Denizli iyi hoca. Ve iyi hocalara her devirde yer var. Denizli, son yıllardaki başarılarını 70'lerde de gösterse, 60'larda da gösterse yine popüler olurdu. Bu açıdan, her devrin adamı Denizli, olumlu anlamda her devrin adamı.

Ancak başarılarını pazarlama biçimiyle, imaj yaratma becerisiyle, futbol sahasından çok daha geniş bir alanda, bu devrin adamı. Dışa açılma süreci, soyut Batılılaşma rüyalarından somut Avrupalılaşma umutlarına geçiş, tevazunun ölümü, "mış gibi"nin yükselişi, "özgüven" duygusunun zirvesi... Bunların kesiştiği noktada, üç puan üstüne üç puan topladı Denizli. Ve güç gösterisi turnuvalarının kızıştırdığı rekabet ortamında, çok sarı kart gördü.

İthal ikameci ekonomi politikasının devreden çıkışını simgeler Mustafa Denizli, gerçekten... 24 Ocak-12 Eylül-ANAP hattı, Türkiye'yi dünyanın genel ekonomik çarkına monte etmeye çalıştı malum. Bu çabanın olumlu ve olumsuz sonuçları da malum.

Türkiye, kapısı özellikle zorlanıp içeri dalınmadıkça, personel dışında kalanların göremediği bir dükkân olmaktan çı-

karıldı ya da çıkarılmaya çalışıldı. Kapılar açıldı, dış cepheye ve iç cepheye özel vitrinler yerleştirildi. İç vitrinde ithal malları, dış vitrinde ihraç malları, günlük kur uygulaması, yabancı sermayeye davetiye, yurtdışında yatırım umutları, konvertibilite ve yirmi küsur yıllık Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusunun ısıtılması...

Türk ekonomisi Batı'ya açılırken, Türk insanı medyanın etki alanı içinde Batı'yı seyredip dururken ve globalleşmeden, daha dar bir menzilde Avrupa'nın birliğinden söz edilirken gündeme gelen AT umutları, dışa açılma sürecinin günlük konuşmalardaki somutlayıcısı oldu. "Ülkemizin Avrupa Topluluğu'na girmeye hazırlandığı şu günlerde..."

1 Mayıs'ta polis yürüyüşçüleri taramış, mesela. Bir grup insan için normalde çok büyük sakıncası yoktu bunun. Ama Avrupa ne derdi böyle bir işe? İşkenceye, cezaevlerinin haline yıllardır ses çıkarmayanlardan uyarılar geliyordu: "Bu uygulamalar sürdükçe Avrupa Topluluğu'na üyeliğimiz hayal olur." Hani bir gün AT umudu tamamen sönerse her türlü baskı serbest bırakılabilirdi, ama şimdilik... Aynıyla vaki'dir, bir televizyon programında, oldukça yüksek bir koltuğu işgal eden yetkili, sağlıksız koşullarda üretilen bakterili yoğurtlara veryansın ediyordu: "Özellikle AT başvurumuzun değerlendirildiği bir dönemde, yoğurtların bu koşullarda üretilmesi..." Türkler sağlıksız yoğurt yiyebilir, hatta her yıl birkaç şehit bile verilebilirdi, Türk insanı cefakârdı. Ama ele güne karşı...

Bu rüzgârlar, "duvarlar yıkılırken" edebiyatıyla birleşip, Türkiye'nin "yeni dünya düzeni"ndeki dış politikasına da yön verdi. Alınan kararların, belirlenen tavırların, koparılan ya da ısıtılan ilişkilerin gerisinde "iç perspektif" yoktu hiç. Elbette ki dış politikada ABD, Avrupa'ya göre daha bir yaranılması gereken "vitrin değerlendiricisi"ydi ama mantık aynıydı. Bürokratların yerleştirdiği pısırik dış politika geleneğini

terketme kulbunun ucunda, bağımsızlık mağımsızlık gibi kavramlar itile kakıla, "ideolojiler öldü" kalıbı kullanıla kul-lanıla, kararların doğruluğuna yanlışığına bakılmaksızın, tavırların iç yansımaları, hatta Türkiye'de yaşayan insanla-rın canı, hayatı bile hiç takılmaksızın "kendimizi Batı'ya be-ğendirelim" mantığı kovalandı. Ortadoğu'da, bir sürü gari-ban Türk askerinin ölümüne yol açabilecek ve o askerleri he-men hiç ilgilendirmeyecek bir savaşa bile girilebilirdi gere-kirse. İş ki, malum "blok"tan alkış alınabilsin.

Dışa açılma süreci, AT kapısındaki bekleyiş ve bunların ucunda esen hava, bir sürü şeyi değıştirdi Türkiye'de. Cum-huriyet ideolojisinin tepeden inmece ve soyut Batılılaşma he-definin yerini, sonuçta yine tepeden inmece, medyanın ustalığı sayesinde tepeden yumuşak inmece bir "Batılı gibi olma", yer yer bayağı somut bir Avrupalı olma hedefi aldı. Ta ki, 21. yüz-yılın Asya'ya doğru genişleyen büyük Türkiye'sinin hayalleri ortalığı kaplayıp, Avrupa hayallerine ortak oluncaya kadar.

Somut Avrupalı olma hedefi, Türkiye'de yaşayanların kendilerine bakışlarını da değıştirdi. "Eller aya, biz yaya" kalıbı kırıldı, "Biz adam olmayız" ucuzluğu delindi. Dünyada Türkler kadar zeki millet bulunmadığı, bir Türkün dünyaya bedel olduğu safsataları da eski cazibesini yitirdi. Elbette ki iş lafa gelince, bölgesel süper güç konumunda bir gelecekten, tüm dünyanın imrendiğı bir ülke haline gelindiğinden filan dem vuruluyordu. Ama kafaların içindeki yeni hedef daha makul bir şeydi: "Eller aya, biz Avrupa'ya!"

Türkiye, ne demokratik kurumların yerleşikliği ve gü-cüyle, ne refah düzeyiyle, ne üretim düzeyiyle, ne toplumsal gelişme düzeyiyle Batı Avrupa standartlarını yakalayabil-mişti. Uzun vadeli düşünöldüğünde, sözkonusu standartlara ulaşılmasını sağlayacak bir potansiyel vardı belki. Ancak, dı-şa açılma sürecinin ilk adımlarında, böyle bir noktanın çok uzağında seyrediliyordu.

Gelgelelim, Türkiye tamtakır bir ülke de değildi. Elegüne karşı, özellikle de Avrupa'ya karşı, göz alıcı bir vitrin düzenleyebilecek "seçkin" ürünlere de sahipti. Ve madem ki Türkiye'yi bu arayışlara sürükleyen Batı kökenli, zamanla yer yer etkili ve sürekli Kuzey kökenli rüzgarlar bir "yeni dünya vitrini" yaratmaya yönelikti, o zaman her türlü vitrin cambazlığı mübahtı. Nasıl olsa, yaşanan, "global" bir "mış gibi" dönemiymiş.

Olduğundan daha ferah, her açıdan çok daha ferah ve uluslararası ilişkilerde hayli işbilir bir Türkiye imajı yaratılmaya çalışılırken, bu operasyonun popüler kalıbı da kendiğinden gelişti: "Ülkemizin dış tanıtımının büyük önem kazandığı şu günlerde..."

Yıllara yayılan "şu günler"in günlük hayata iki ayrı yansıması oldu. Birincisi, 80'lerin ortalarında daha çok demeç düzeyinde kalan "AT kapısındaki yoğurt standardı" zihniyetinin günlük konuşmalar katında da şube açmasıydı. Bir sürü insan için, "ülkemizin dış tanıtımı", Türkiye'nin gerçek halinden çok daha önemliydi.

Aslında Aziz Nesin'in eski hikâyelerine konu pası vermiş bir zihniyetti bu, yeni değildi. Yeni olan, dış tanıtım vitrini düzenleme çabalarının popüler bir misyona dönüşmesiydi. Bayağı bayağı, dışa karşı yaşayan, dışa göre "takılan" insanlar türemişti. Artık yalnızca Türkleri fesli gösteren yabancı gazetelere kızılmıyordu, Türkiye'de yoksulluk olduğunu yazanlara da kızılıyordu örneğin. Ya da, Schumacher'in jübile-sinde, Fenerbahçe-Atletico Madrid maçı ışıklar kesildiği için durunca, genç bir seyirci "İspanyollar var, Almanlar var, böyle mi tanıtacağız bu ülkeyi, böyle mi" diye ciddi bir sinir krizi geçirebiliyordu. Bir Fenerbahçe-Galatasaray maçında, "bizbize" iken böyle bir olay hoşgörülebilirdi. Ama ülkemizin dış tanıtımının önem kazandığı şu günlerde...

Malum "şu günler"in ikinci etkisi ise, Türkiye'nin dışa

karşı takınmaya çalıştığı "mış gibi" tavrının, ülke içine geniş bir imaj piyasasıyla yansması ve işin zamanla bir bireysel ideolojiye dönüşmesi idi. Dışa açılan kapıdan "çağdaş" bir hızla ve medyanın ağırlıklı etkisiyle giren, imajlar üzerine kurulu "yükselen" hayat biçimi, yalnızca tüketim kalıplarının oluşturulmasına yönelik ya da "liderler" üretilmesine yönelik savrulmalar yaratmadı. Teker teker insanlar da kendi "mış gibi"lerini yarattılar.

Bu, büsbütün olumsuz bir dalga değildi, "eller aya, biz yaya" kalıbının kırılmasında olduğu gibi... İmajlar dünyasının "global mutluluğu"ndan pay alıp, gerçekten orta çaplı mutluluk adalarında yaşayanlar daha çok, pay alamayıp denizde mücadele verenler daha az, ama sonuçta toplumun büyük bir bölümü belli ölçüde özgüven kazandı. "Bireysel yırtma" ideolojisinin pragmatik güzergâhında yaşanmasa, çok sevinilecek bir gelişme bile sayılabilirdi bu.

Ne var ki, o yırtma ve yükselme rüzgârı, "mış gibi" bulutlarıyla çarpışınca, özgüven duygusunun da içi boşalıveriyordu. Varolan şeylerin değil, olmayan şeylerin üzerinde yükselen bir güven havası, bireysel pazarlama stratejileri çıkıyordu ortaya. Ve gücün önemli, çok önemli olduğu yeni dönemde, tevazu denen şey anlamını yitiriyordu giderek.

Güreşçilerin geleneksel "Çok iyi hazırlandık, Allah'ın izniyle altın madalya alacağız" nutukları ve üç-beş gün sonra yine geleneksel olarak savurdıkları "Kamp kötüydü, hocalar kötüydü, iyi hazırlanamamıştık" yakınmaları vardı ya... Birinci bölümdeki nutuk türü güreşçilerin elinden alınmış, her yere yayılmıştı. Rekabet döneminde, hayat bir turnuvaydı ve güçlü "görünen" kazanacaktı.

Yeni dönemin statü sembolleri kullanılıyordu bireysel güç gösterilerinde. İyi kötü anlaşılan ya da az çok konuşulan değil, "bilinen" dil sayısı açık artırmaya giriyordu kimi zaman. "Eh, bir şeyler yapmaya çalıştık" diyenlere şüpheyile

bakılır olmuştu, "Gerçekten mükemmel bir şey çıktı ortaya" denmeliydi ki çağı yakalayamayanlar ligine düşülmesin. "Biraz anlarım, becerebilirsem, başarmaya çalışacağım" filan, hâlâ tedavülde olan ama yükselen değerlerin devalüasyonuyla değer kaybına uğrayan sözlerdi. "Bilirim, yaparım, kazanmalıyım ve kazanacağım" dönemi, kazanmak her şeyin üstündeydi. "Bireysel tanıtımımın büyük önem kazandığı şu günlerde..." dönemine girilmişti, bu çaba farklı biçimde telaffuz edilse de.

Ve rekabet koşulları, gerçekten de, sıradan günlük ilişkilerin içine bile kazanma-kaybetme havasını pompalayıp duruyordu. Haliyle, irili ufaklı, çoğu zaman da anlamsız yenilgilerle aynı çapta zaferler birbirine karışıyordu. Kazanamayanlar, güçlüymüş gibi görüntüsünü bozmadan yenilgilere açıklama getirmek durumundaydılar. Üstelik, 82 kilo güreşçisi gibi de konuşmadan...

Yeni dönemin jargonuna uygun bir sürü açıklama biçimi geliştirildi, ki bunların içinde oranların çok özel bir yeri vardı. Başarı oranları, başarısızlık oranları, olasılık hesaplarının ucundaki oranlar, potansiyel-performans oranları... Niçin yüzde 70 olmadığı anlaşılamayan yüzde 80'ler, niçin yüzde 18 olmadığı anlaşılamayan yüzde 25'ler uçuşuyordu havada.

Zamanla iş çığrından çıktı, başarı-başarısızlık açıklamalarının ötesinde başlıbaşına bir oran söylemi yayıldı ortalığa. TRT'nin haşin muhabirlerinden biri, adama soruyordu mesele: "Bu kızın geleceği ne olur şimdi?" Adam, kızın kötü yola düşeceğini söylüyordu. Muhabir yapıştırıyordu hemen: "Yüzde kaç?" adam biraz düşünüp cevaplıyordu: "Yüzde 80!" Niçin yüzde 85 değildi ki?...

Dönelim Mustafa Denizli'ye... Türkiye'nin Avrupa standartlarını kucaklayacak düzeye ulaşamadığı ama ulaşmış gibi görünmesini sağlayacak, en azından bunu deneyebilecek

miktarda vitrin ürününe sahip olduğu söylenmişti ya, Denizli o ürünlerden biri işte.

"Eller aya biz yaya" kalıbının futbol versiyonu "Kapıkule'nin ötesinde yokuz" lafıydı. Denizli yeni dönemin, "Eller aya biz Avrupa'ya" hedefinin futboldaki ağzı oldu işte. Kapıkule'nin ötesine geçebilme hedefini, futbol gündeminin tepesine yerleştirdi. Ve kimbilir kaç kez sordu: "Türkiye'de şampiyon olmak mı önemli, Avrupa'da final oynamak mı?"

Türkiye, 80'lerin sonundan 90'ların başına uzanan süreçte, tarihinin en önemli futbol krizini yaşadı, yaşamaya da devam edecek gibi. "Futbol show business, seyirci iyi futbola ve gole gelir" dendi. FIFA'nın, mantığı hayli tartışılır "futbolu ıslah" tedbirleri uygulandı, kötü bir futbol oynanmadı, gol ortalaması yükseldi ama tribünler boşaldı.

ANAP döneminde futbola çok yoğun yatırım yapılmış, sayılı olumlu icraatlardan biri olarak sahalar yeşermiş ama kulüplerin yönetim çarkındaki garip işleyiş beter taktiklerle daha da bozulmuştu. Bozulma sürecinden takımlararası güç dengesi de nasibini almış, Anadolu futbolu iyice çökmüştü. Ne var ki, tribünlerin boşalması, tüm bu sorunların üstündeydi. "Seyirciyi hooliganlar kaçırdı" palavraları, tribünlere devletin "gücünü" davet kampanyaları fazla kaale almaya değmez, insanlar eskisi kadar maça gelmiyordu artık. Avrupa Kupası maçları hariç...

İç sorunlara ve iç gelişmelere karşı duyarsızlık, dış cep-
hedeki vitrine ise aşırı özen gösterme tavrı futbola da yans-
ıyordu çünkü. İngilizcede, Türkçe tam karşılığı "olay" biçi-
minde verilebilecek ama sanat ve spor gösterilerini kategori-
ze etmek için de kullanılan "event" sözcüğü vardır ya, insan-
lar "event" arıyordu. Türkiye ligi maçları öylesine maç, Avru-
pa Kupası maçları ise "event" idi artık. Sokaklardaki bol ara-
balı, fazla gürültülü tur kutlamaları, şampiyonluk kutlama-
ları da öyle. Hayatta futbolla ilgilenmemiş insanlar, Avrupa

Kupası maçlarını, şampiyonluk maçlarını sıkı sıkıya kolluyor, top izin verirse, yirmi stad dolusu insan sokakları dolduruyordu. Ve bir lig maçına 10 bin seyirci çekebilmek mutluluktı.

Denizli, "Ülkemizin dış tanıtımının önem kazandığı şu günlerde" yaklaşımıyla "event" arayışını birleştirdi işte. Bu müsait pozisyonu iyi değerlendirdi. Kulübü Galatasaray ile başarılar kazandı, başarılar "sundu".

Türkiye içinde başarı mı, Avrupa'da başarı mı noktasında, tercihini hep ikinci yönde kullandı. Hem oyuncularını, hem futbolsever-futbolsevmez kitleleri, işin ilginç yanı özellikle de Galatasaraylı olmayanları Avrupa'da kazanılacak başarılarla motive etti. (Galatasaray Lisesi'ndeki bir konuşmasında "Türkiye'de şampiyon mu olalım, Avrupa'da final mi oynayalım" sorusuna, bazı öğrencilerden "Fener'i yenelim yeter" cevabını alması ilginç değil mi?) Başarının inançtan geçtiğini, inancın çok önemli hatta en önemli belirleyici olduğunu, başarıya inanan Türklerin Avrupa'da tuttuklarını koparacaklarını söyledi hep. Taşıdığı doğruluk payı ve döneme uygunluğu tartışılmaz, gerçekte sunuş arasındaki doğruluk oranı tartışılır şeylerdi.

Denizli, kimi zaman iç başarısızlıklar pahasına, Avrupa için yaşama motivasyonunu oyunculara aşılmasının yardımıyla, iyi hoca olmasının yardımıyla ve biraz da şanslı kurların yardımıyla, Galatasaray'a eşi görülmemiş değil, eşi ender görülmuş zaferler kazandırdı.

Yıllar önce Göztepe'nin de, şansın daha büyük rol oynadığı koşulların desteğiyle, Avrupa'da yarı final oynaması, Galatasaray'ın Denizli'den önce de çok tur atlamış, çeyrek finalere çıkmış olması, yani başarıların daha önce görülüp görülmemiş olmaları o kadar önemli değildi belki. Önemli olan, birinci turda öylesine bir rakip safdışı bırakıldığı zaman bile, ortaya çıkan coşkunun görülmemiş boyutlara ulaşması, gö-

rülmemiş bir "piar kampanyası"yla sunulmasıydı. Futbolda kitlesel bakışın yeni döneme uygun bir "Avrupa zaferleri" çerçevesiyle sınırlı kalması, depoya bakmak gereği duymayan insanların dünya vitrinden ibaret "miş gibi" bir havaya kapılmalarıydı. Yani, futbol bir simgeydi aslında, sorun çok daha geniş bir alana yayılıyordu.

Doğru, Denizli, resmen olmasa da fiilen TSE kalite belgesine sahip bir potansiyel kullanma ustası. Ama aynı zamanda bir imaj yaratma ve yeni dönemin Türkçeye soktuğu deyimle "piar" ustası. Gücün sınırlarını zorladığı için birinci türden usta, gücün sınırı yokmuş gibi davrandığı için ikinci türden usta. İnanç ve motivasyonu iyi kullandığı için, takımına başarılar kazandırdığı için birinci türden usta, "inancın zaferi" kalıbının fi tarihinden beri varolduğu bir ülkede inancı kendi keşfiymiş gibi kullandığı için ikinci türden usta.

"Önemli adamların sakatlığı diye bir şey yok, takım sahaya hep onbir kişi çıkıyor" der Denizli. Bu, futbola uzak mantıklara ve kulağa iyi gelir ama futbolun mantığıyla pek uyuşmaz, hele transfer pazarının çok ateşli olduğu bir ülkede. Ama bunu öyle bir anlatır ki, gel de inanma. Denizli'nin piar başarısıdır bu, "ne çağdaş hoca!" dedirtir. Sıkıştığı bir anda, sakatlıkların takımı etkilediğinden yakını ve futbol camiasındaki düşmanları Denizli'den çaldıkları lafla Denizli'nin üzerine çullanır, neyse ki zayıf düşmanlardır, "mucizelerin adamı"nı yıpratırlar ama çökertemezler.

Futbolda anlık mucize olacağını ama dönemlik mucize olamayacağını iyi bilir Denizli. Almanya ikinci ligindeki Aachen takımına, göreve başlar başlamaz aldıracağı galibiyetler futbol sihirbazının mucizesi olarak sunulur. Denizli Almanya'ya inanç götürmüştür. Yalnızca kendi sunuşu değildir bu, birileri de onu kullanır. "Bütün Avrupa bu adamı konuşuyor" başlıkları atılır. (Bütün Avrupa, Alman ikinci ligini niçin konuşsun?) Sonra mucize bozulur, Denizli düşme hattında aldı-

ğı Aachen'ı düşme hattında bırakır, takım küme düşer. Ortada ne büyük başarı, ne başarısızlık vardır. Ama Denizli, bir süre, yine kendi başının üzerinden esen havaları yerleştirmişti gündeme. Ve bunların ötesinde bir şey yapmıştır. Hani dışa açılma sürecinde ve özellikle "ülkemizin AT'a girmeye hazırlandığı şu günlerde" önem kazanan bir ihraç malları vitrini vardır ya. İhraç malı olmuş, birkaç haftalığına "biz de Avrupai mallar üretiyoruz" dedirtmiştir, yeni dönem edebiyatına uzun bir pas çıkararak.

Dışa açılma sürecinin getirdiği yeni özlemlere, yeni değerlere ve yeni ilişki biçimlerine uyumu, piarcılığıyla, imaj yaratma gücüyle, ihraç vitrinine girişiyle, Avrupa hedefi çizmekle de kalmaz Denizli'nin. Dozu pek tutturulamayan, altı her zaman doldurulamayan abartılı özgüven duygusunun, "çağdaş küçük dağları ben yarattım" tavrının öncülerindenidir ve hiç de mütevazı bir insan sayılmaz. Tevazunun cenaze töreninde, mağrur bir gülümsemeyle saf tutanlardandır.

Daha önce lafı geçmişti, epey de düşmanı vardır Denizli'nin. Sık sık eleştirenler ayrı bir grup, körü körüne düşmanları vardır. En ufak hatasını kollayıp, imaj yaratma çabalarını, piar faaliyetlerini kırmaya çalışırlar. Bu düşman grubunun ortaya çıkmasında, futbol dünyasının üst düzeyde gezinen hazımsızlığı rol oynamışsa, Denizli'nin iddiacı, rekabetçi havası da rol oynamıştır. Rekabet döneminin adamıdır çünkü.

İddiacılığı, iddialı biri olmasından gelir. Evet, iddialı, havalı, rekabetçidir; giyimiyle kuşamıyla, günlük ilişkileriyle, konuşma biçimiyle, Türkiye'nin bir numaralı futbol "yuppie"-sidir. Bu özelliğiyle de dönemin adamıdır.

Rekabet ortamının geriliminde, başarısızlıkları açıklamak durumuna düştüğünde, çoğunlukla oranlara sığınır, modaya uygun biçimde. Her maçtan ve her turdan önce söylediği "kazanma şansımız yüzde 51" cümlesinin, kimi zaman samimi görüşü yansıtmamakla birlikte, belli bir mantığı var-

dır aslında. Ama kapasite kullanımı, potansiyelin sahaya yansımaları, hücum gücünün etkilenmesi gibi konularda savurduğu yüzde 60'lar, yüzde 20'ler var ya, onlar fazlasıyla "in" açıklamalardır işte.

Fark etmek zor olmasa gerek, bu bir Mustafa Denizli yazısı değil. Asıl mesele, dışa açılma süreci denen şeyin yarattığı toplumsal eğilimler ve insan tipleri. Denizli bir simge yalnızca. Üstelik, dönemin standartlarında, yol arkadaşlarına göre olumlu yönleri ağır basan bir simge.

Çünkü, tekrarlamanın zararı yok, Denizli iyi hoca.

Bir insanı dinlerken sinirlenebilirsiniz. Bu, o insanın nitelikleri hakkında bir gösterge değildir. Yalnızca, uyuşmadığınızı gösterir.

Ama bir insanı dinlerken onun adına utanıyorsanız... Bu, o insanın nitelikleri ve yetenekleri hakkında, en azından sizin için önemli bir göstergedir. Dahası, çok yıpratıcı bir duygudur.

Denizli, bu duyguyu kolay kolay yaşatmaz insana. Türk futbol dünyasında bu sınıftan kaç kişi var allahaşkına?

EVLERE "YAŞANAMAYAN AŞK" SERVİSİ YAPILIR:

S E Z E N A K S U

Popüler sinemanın ölümü ve yıldızların yeni dili

Popüler sinemanın kolu kanadı kırıldı Türkiye’de, ağlatan aşk filmlerinin boşalttığı gözyaşı çukurlarında Sezen Aksu var artık.

Hayat, hiç şaşırtıcı değil elbette ki, Sezen Cumhur’u haklı çıkardı: "Aşklar hep sürececek..." Ama aşklar, kıpırtısız dememese bile asgari kıpırtılı havalarda sürdü, çoğunlukla. Yaşanamayan fırtınalı aşklar, Sezen Aksu’nun şarkılarında kitleselleşti.

Ve bir şey daha: "Star dili", starların jargonu değişti. Yeni dili en iyi kullananlardan biri, belki de en iyi kullanan Sezen Aksu’ydu yine.

Üç hassas nokta... Bunların üçünü birden yakalamak, milyonlarca hayata girmek anlamına geliyordu. Sezen Aksu, milyonlarca hayata girdi.

Evet, Türkiye’de popüler sinema vardı 70’lerin sonuna kadar. En başta da her derde deva aşk filmleri. Şu zengin oğlan-fakir kızlı, şarkıcı, körlü filmler... Ağlamak isteyen ağlatır, gülmek isteyen güldürürlerdi. Yeşilçam, kötü film yapma sanatından örnekler sunar, sinema salonları dolup taşardı.

"Nadide" gerçekten iyi filmler bir yana, Yeşilçam üretiminin büyük bölümü sanatsal açıdan hiçbir değer taşımayan ama kalıplara, ucuzluğa, yüzeyselliğe, mantıksızlığa karşın sıcak ve esprili filmlerden oluşuyordu.

Sıcak filmlerdi gerçekten. "Üst balkon"daki bakınca duygusömürüsü üzerine, perdeye yakın "sıradan" koltuk bakışıyla da "temiz duygular", insanlara yakın gelen bir duygusallık üzerine oturtulurlardı çünkü. En karambol komedi filmlerinde bile, özellikle de finale yakın sahnelerde öylesine duygusal tiradlar çekilirdi ki, bu işin piri de Sadri Alışık'tı galiba, film süresince dönmüş onca dolaba, söylenmiş onca yalana rağmen her şey bir anda temize çıkıverir, gözleri dolu bir iletişim kuruluverirdi filmle seyirci arasında.

O yılların moda deyiimiyle avantürlerin, hatta Karaoğlanlı, Kara Muratlı tarihi filmlerin bile yine belli bir duygusal iletişim menzilleri vardı.

Çekim güçlerini ancak 80'lerin ortalarına kadar sürdürebilen arabesk filmleri, popüler sinemanın can çekişme sahnelerini yansıttılar perdeye.

Sinema zevki, bazı çevrelerde, belki hiçbir zaman olmadığı kadar statü sembolü haline geldi. Kamera arkasına geçebilme hayaliyle yatıp kalkan genç aydınların sayısı yine hiçbir zaman yakalanamamış bir noktaya uzandı. Türkiye'de gerçekten iyi filmler yapılmaya başlandı. Ama arabesk film rüzgârının dinmesiyle birlikte, popüler sinema susuverdi, o film bitti. "Sıradan İnsanlar" filmi aydınlar tarafından çok beğenildi, sıradan insanlar için film yapılmaz oldu. Bir dönemin seri üretim temposunun ardında, "el yapımı" özeniyle hazırlanmış, gerçekten nitelikli ama orta ve alt soralara herhangi bir özdeşleşme payı bırakmayan filmler kaldı. Bir de, daha çok video pazarı için çekilen, anlamsız bakışma şampiyonu mankenlerin başrolleri kaptıkları, TRT dışında hemen hiçbir özel ve tüzel kişiliğe hitap etmeyen bant yumakları.

Birkaç komedi filmi dışında hiçbir Türk filmi salon dolduramadı yıllar boyunca. Doğru, salon doldurmak bir yana, salon bulmak da başlıbaşına bir sorundu, hatta öncelikli sorun gibi görünüyordu ama kabul etmek gerekiyor ki, salon bulabilenler de pek iş yapacak türden değildi.

Bir zamanlar salonları dolduran insanların iletişim talepleri havada kalmadı ama. Müzik ve televizyon dizileri tarafından paylaşıldı. Özdeşleşme ihtiyacını vurdulu kırdılı filmlerle karşılayanlar için, özellikle de çocuklar için çok geniş bir dünya kuruyordu televizyon. Her gün her kanalda birkaç yüz kişi dayak yiyor, onlarca kişi ölüyordu.

Yılmaz Güney'in hayranları üçe bölündü. Sinemasını sevenler için yerli arz yoktu pek, ki Yılmaz Güney'in hayatı ve eserleri kutusunda hayatıyla eserlerini ayırıp yalnızca eserlerini beğenen "eskiler"in bir bölümü, yeni değerlerin tarlasında biraz soğudular da galiba Güney'den. Yılmaz Güney'in kendisini ve tavrını sevenler ile onların '80-'90 model versiyonları ise İbrahim Tatlıses ile Ahmet Kaya arasında bölüşüldü. Daha bir isyankarlar Kaya'ya, kendilerinden birini "alem"de arayanlar Tatlıses'e.

Popüler sinemanın hüzünlü aşklar ve temiz duygular meydanı ise biraz Brezilya dizileri biraz da hüzünlü aşk şarkıcılarınca paylaşıldı. Türkanların, Hülyaların, Filizlerin, Ekremlerin, Edizlerin, Ayhanların yerini, hayatta ve ayakta kalanların nitelikli filmleri pek iş yapmazken, Nüketler, Nilüferler, Kayahanlar aldı. Şarkıcı filmlerden kalan miras paylaşılırken, en büyük pay da Sezen Aksu'ya düştü. Gelecek programda ya da "pek yakında" Türkan'ın, Hülya'nın yeni filmini arayanlar, gazete ilanlarına çevirmişlerdi heyecanlarını. Sezen'in yeni kasedi için...

Gökten bir sürü elma düştü yani, popüler sinemanın bıraktığı boşluğa. En parlak, en kırmızı, en tatlı elma da Sezen Aksu'nun elinde artık. Şans mı yani? Pek değil. Başına düş-

cek elmaya razı olmadı çünkü Sezan Aksu. Baktı, gördü ve iyi bir elma kaptı, sonra elmayı parlattı. Ünlü zengin hikayesinde olduğu gibi o elmayı satıp iki elma almadı, elmasını iyi korudu.

"Ben bir kör şarkıcıyım/ Üstelik de fakir/ Zenginler görmesin beni hakir" makamından şarkılar söylemedi elbette. Popüler sinemanın bıraktığı boşluğu, demode film temalarıyla doldurabilmek söz konusu değildi zaten. Yaşanan aşk ilişkilerinin biçimi az, özlenen aşk ilişkilerinin biçimi ise çok değişmişti. Çok değişeni seslendiren kazanacaktı, Sezen Aksu öyle yaptı.

"Dış mihraklı" şok olaylara, başka işleri olmadığı için araya giren "eller"e, fitne fesat insanlara yer yoktu artık özlenen ilişkilerde. Çünkü, gerçek aşkın gücünü göstermeye başladığı kritik bir anda sazı eline alıp, aşkın yüceliğinden, temizliğin ve dürüstlüğün galibiyetinden dem vurmanın getireceği tatmine talep gösterilmiyordu. Bire bir ilişkiler, ilişki içi hesaplaşmalar ve fırtınalar ses vermeliydi. Ona buna değil, karşısındakine kanıtlamalıydı insan kendisini. "Aramızda yaşanacak, yarım kalan bir şeyler var" dönemi.

Çoğu gerçek hayatta da yarım kalan bir şeyler vardı. Sezen Aksu şarkılarındaki aşkların ikinci yarısına çıkamamaktan dolayı değil, hiç başlayamamaktan dolayı yarım kalan şeyler. Tanışmak, çıkmak, sık sık buluşmak, hatta arada bir sevişmek kesmiyordu yeni dönemin insanlarını. Okudukları, televizyondan seyrettikleri, şarkılardan dinledikleri o aşkları yaşamak istiyorlardı ve Sezen Aksu, onlar için söylüyordu.

Evlilik yoktu o şarkılarda, birlikte yaşamışlık vardı. Doğrudan telaffuz edilsin edilmesin, bir ilişki biçiminin özlem uyandırabilecek parçaları canlanıyordu dinleyicilerin gözlerinde. Dağınık evlerin paylaşılmışlığı, yere uzanıp televizyon seyretmişlik, küçük-büyük kavgaların savrulmuşluğu, ürkekçe veya cesaretle alınmış ani kararların sarhoşluğu...

Cesaretin ve ani kararların apayrı bir yeri vardı şarkılardaki uzak hayat parçacıklarının içinde. Gitmek, çekip gitmek... Sezen Aksu'nun parçalarında en sık işlenen temalardan biriydi bu. Ağır bir hüznün yükünü göze alıp her şeyi bitirebilmek ve bırakıp gidebilmek, çok kişinin özleyeceği az kişinin cesaret edebileceği bir işti. Dahası, dinleyici kitlesinin büyük bölümü için, gerçek ilişki biçimleri, böyle kararların uygulanabileceği, anlamlı olabileceği türden değildi. Hele bu-ruk bir sesin "Yak ne varsa, her şeyi yak" şarkısı eşliğinde her şeyi yakıp gidebilmek, o, büsbütün istenen ve büsbütün imkansız bir depardı işte. Yaşanamayan aşkların haliyle cesaret edilemeyen kırık tatminleri Sezen Aksu'nun kasetlerinde bir "mış gibi" duygulanmasıyla ulaşıyordu insanlara.

Tüm hayatında, tek ve zorunlu bir "ne çıkarsa bahtına" ilişkisi yaşayacak, bahtına pek renkli şeyler çıkma olasılığı da bulunmayan kızlar için ve o bahtla didişip duran kadınlar için uzaklardan gelen "mış gibi" duygulanmaları çok önemliydi. Onlar dinliyordu Sezen Aksu'yu. Sonra, az çok bir şeyler yaşayan, ama "kesiştği", bilemediniz çıktığı, hatta ve hatta seviştiği çocukla şarkılardaki dağınık mekanları paylaşamayan, o dille konuşamayan, yaşanacakların yarısını değil, onda sekizini yaşayamayan kızlar.

Bitmedi, yaşanacakların onda sekizini yaşayamayanlarla, en fazla iki numara daha geniş bir hayat çerçevesini taşıyanların birleştiği noktada, Duygu Asena ekolü "pratik kız sanat feminizmi"nin kadınları için de anlamlıydı bu şarkılar. "Aaa, ne eksikimiz varmış erkeklerden" itirazına, soruların kazmasıyla kaydadeğer bir hafriyat derinliği kazandıramayan ama o mütevazî temel üzerinde iyiniyetle adlarını arayan, daha özgür ilişkiler arayan, annelerinin ulaşamadığını arayan kadınlar açısından da, altyapılarındaki kadar göz yaşartıcı, hayal menzillerinin ulaşabildiği kadar eşit ve modern ilişkiler ses buluyordu Sezen Aksu söylerken.

Şarkılardaki hayatı yaşayanlar, ki pek kalabalık değiller, "statü" itibariyle ve ele güne karşı, Sezen Aksu'yu fazla beğenme şansına sahip olamıyorlardı. Ama popüler Türk sanatçısı standartları içinde, "böö" sesleriyle değerlendirmenin "çevreden" en az takdir toplayacağı ses de yine Sezen Aksu'ydu galiba. Şarkılarındaki atmosferle, bu insanları da ucundan yakalayabiliyordu çünkü, hiç değilse "Amaan, kitch işte" kestirip atmalarının önünü alabiliyordu.

Bunu da, büyük ölçüde, "Türk Suzanne Vega'sı" havasına borçluydu. Büyük kentte dağla toparlana yaşamaya çalışan, içten ama durgun, hayli buruk bir kadın kendisini anlatıyordu kasetler boyunca. Az sayıda kadın için, tüm yıpratıcılığına karşın özlem duyulan, şöyle böyle yaşanan bir hayatın anlatımıydı bu.

Tüm bu kadın gruplarının ve grupçuklarının "erkek karşılıkları" için de yine aynı temeller üzerinde çekici, anlamlıydı Sezen Aksu'nun şarkıları. Kadınların özledikleri ama gerçek hayatta çıkaramadıkları sesler bir söz-müzik harmanına giriyorsa, gerçek hayatta o sesleri bekleyip de alamayan erkekler, alıyormuş gibi oluyorlardı aynı harman sayesinde. Gerçek kadınlar kendilerine bir şeyler söylüyormuş gibi...

Zaten Sezen Aksu şarkılarının büyük bölümü, "hit" şarkıların neredeyse tamamı, ilişkilerin kritik noktalarında ikinci tekil şahsa doğrudan seslenme üzerine kuruluydu. "Git", "Gitme", "Geri Dön", "Beni Unutma" "Sen Ağlama", "Beni yak kendini yak"... Kaç kişinin terketmeye anlam yükleyebilecek aşkı, aşkları vardı ki arkalarından "geri dön, ne olur geri dön" diye yalvarılsın. Kaç kişiye buğu dozu orta, burukluk dozu yüksek bir sesle "sen ağlama, dayanamam" sevgisi akıtılmıştı ki, gözyaşları kurumadan "hadi gülümse" çağrısına karşılık verebilsin. Gerçek hayatta pek yoktu böyle şeyler. Sezen Aksu'nun bir kasedini baştan sonra dinleyince, çoğu insan, fırtınalı aşk günlerinin hafif sersemlikle karışık

yorgunluğunu yaşar gibi oluyordu, ki işin sırrı da burada yatıyordu herhalde.

Ya "Ada Vapuru", "Lunapark", "Hadi Bakalım Kolay Gelsin"?.. Eee, popüler Türk sinemasının bıraktığı boşluğu doldurmak kolay değildi. Eski aşk filmlerinin olmazsa olmaz neşeli sahneleri vardı hani, ağaçlar arasında kovalama sahnesi, Ada'da eşeğe binme sahnesi, deniz kıyısında balık yeme sahnesi, lunapark sahnesi... Sezen Aksu'nun neşeli, hareketli -isteyen kusura bakabilir- en oturan sözcükle zaman zaman "yavşak" şarkıları da eski aşk filmlerindeki o klişe sahnelere denk düşüyordu herhalde.

Benzer kaset formülleriyle benzer şarkılar yapanlar da ilgi gördü, dinleyenlerde bir şeyler uyandırdı. Kayahan gibi, Sezen Aksu'ya yaklaşabilenler çıktı ama "en parlak elma" unvanını kaptırmadı Sezen Aksu. En geniş özdeşleşme marjını o sunuyordu çünkü.

70'lerin seks filmlerinde, müdavim terminolojisiyle ...kici rollerine yakışıklı, havalı erkekler çıkmazdı pek. Aydemir Akbaş, rahmetli Mete İnselel gibi isimler ise çok tutuluyordu. Bir Tarık Akan'ın, bir Kadir İnanır'ın "vay anasına 17!" dedirtmelerinin esprisi yoktu. Onlar, fiziksel açıdan ortalama film seyircisine göre zaten avantajlıydılar ve "bunlar yapıyor, demek ki biz de yaparız" umudu uyandırmaya müsait tipler değillerdi. Bu nedenle yapımcılar, jön yakışıklılığında yatak kahramanları yerine, yerleşik yakışıklılık standartlarının çok uzağında tipleri seçiyorlardı. Seyirciler "bunlar bile yaptıktan sonra..." heyecanını yaşayabilsinler, en azından mastürbasyon düzeyinde bir özdeşleşme ufku yakalayabilsinler diye.

Sezen Aksu'nun, kadın olarak, fiziksel özellikleri, erkek karşılığını eski seks filmi yıldızlarında bulacak türden değildi elbette. Ama kadınlar için, makul bir hayal menzilinden bakınca özdeşleşmeye hayli uygundu. Ne Ajda Pekkan kadar

uzak, ne Nilüfer gibi soğukça, ne Zerrin Özer kadar garip, ne Nükhet Duru kadar filmatik... Yine yerleşik standartlara dönülürse, pek güzel sayılamayacak ama belli ölçüde hoş, en önemlisi itici olmayan, kadınlara "onun yaşadığı aşkları ben de yaşayabilirim" dedirtecek bir tip.

Erkekler için de aynı şey: Diğer şarkıcılara göre, "gerçek sevgili" olmaya daha yakın, insanı terslemeyecek, küçümsemeyecek, itmeyecek izlenimini uyandıran birisi.

Ancak, tüm bu yakınlığına karşın asla sıradan bir sevgili imajı değil. Son yıllarda statüsü yükselen bir hayat üslubunun, "çılgınlığın" dozunu çok iyi ayarlayabilen, ölçülü bir sıradışı imaj...

Şuursuz kahkahalar atan, anlamsız konuşmalar yapan, kendi çılgınlığını pazarlamaya çalışırken her hareketiyle sırtan çılgınlardan olmadı Sezen Aksu. Ölçülü çılgınlığını ustaca pazarladı. Değişik bir saç biçimi, iki değişik mimik, doğal bir dille kamulaştırılan yarı çılgın dostluk-arkadaşlık ilişkileri... Sezen Aksu bunları kullandı, dahası medyayı çok iyi kullandı. Medyanın, dinleyici kitlesiyle yüzyüze gelme alanı olduğunu hakkıyla kavrayabilmişti çünkü.

"Bazen insanları boğmak istiyorum."*

"Çünkü o yalnızlık, o korku var ya, inanılmaz bir yorgunluk."**

"Her konser, her şarkı bir sevişme, seyirciyi duymak, onu bedeninde, duygularında hissetmek müthiş bir doygunluk."***

"Ben sevdiğim her şeye tutkuyla bağlanırım."****

"İşte en büyük çılgınlığın başladığı an, hemen sabahın dört buçuğunda telefona sarılıp..."*****

(*) *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1990

(**) agy

(***) agy

(****) agy

(*****) agy

"Yaşamımın bir döneminde hüznün öne çıkmış olabilir."*

"Çok tehlikeli bile olsa uçmayı severim, bağlı olmayı değil."**

"O herkesten farklı olma duygusunu yoğun yaşamasaydım..."***

"Müthiş bir masumlukla, arı bir şekilde seviyorlar Sezen'i. Çünkü dolaysız bir ilişki, duyguyla kuruyorsunuz ilişkiyi."****

"Açıkçası elimde sürünen çok kitap da oldu. 'Aman herkes okumuş, ben de okumalıyım' diye, başkalarına göre seçtiğim kitaplar çoğu."*****

Sezen Aksu, yazılı basınla arasına mesafe koydu, istediği zaman "söyleşti" ve böyle şeyler söyledi. Televizyona her çıkışında söylediklerine benzer şeyler. Kuşkusuz ki harfî harfine ölçülmüş biçilmiş, her cümlesine bilinçli bir "imaj oluşturma" işlevi yüklenmiş konuşmalar değildi. Biraz içten, biraz hesaplı ve Sezen Aksu açısından oldukça yararlı konuşmalardı ama.

Acı, masumiyet, hüznün, ilişki, duygu, çılgınlık... Bu sözcüklerin bol kepçe kullanımı, şarkılardaki havanın gerçekliğini, Sezen Aksu'nun özdeşleşilebilirliğini pekiştiriyordu: Dinleyicilerin medya aracılığıyla yüzyüze geldikleri "gerçek" Sezen Aksu, şarkılardaki gibi bir kadındı işte.

Daha önemlisi, Sezen Aksu, ortalama dinleyicinin "çağdaş" sanatçıya biçtiği imajı zedelemeyecek bir dilden konuşuyordu. Türkücülerin yoğun "bilakis"li demeçleri, Türk Sanat Müziği yorumcularının "canlarım"dan girip "hörmetlerim"-den çıkan nutukları, hafif müzik şarkıcılarının "sizler yok musunuz sizler"li günleri bitmişti artık.

(*) *Nokta*, 27 Ağustos 1989

(**) *Nokta*, 25 Mart 1990

(***) *Gong*, 6 Mayıs 1990

(****) *Tempo*, 9 Haziran 1991

(*****) *Cumhuriyet Kitap Eki*, 23 Mart 1990

Hafif müzikçilerin lanse ettiği, ancak aşırı kullanım y-
znden statü kaybedip trkclere bırakılan "olay" sözcüğü
ve bu sözcüğün çağrıştırdığı "iş yapıyoruz" havası koltuk ı-
kamazdı zaten Sezen Aksu'nun imajına. Daha düzgün, daha
doğal, daha sofistike, "kentli buruk kadın"ın ilişkilerine daha
yaraşır cümleler kullanmalıydı o. Öyle yaptı. Konser önce-
sinde kulise dalan bazı hayranları için "boğmak istiyorum"
diyecek kadar içten, "beni yaratan siz sayın dinleyicilerim"
teraneleri yerine "Seyirciyi duymak, onu bedeninde, duygu-
larında hissetmek müthiş bir doygunluk" cümlesini tercih
edecek kadar uyanıktı.

Ve yalnızca cümlelerini seçerken değil, her seçim nokta-
sında uyanık, çok uyanıktı Sezen Aksu. Bugün hem tadını ı-
kardığı hem huzursuzluğunu yaşadığı noktaya ulaşmak için
kaç şeyi, kimbilir kaç şeyi kollaması gerekiyordu. Hepsini
kolladı.

Arabesk, abartma payını son milimine kadar kullanarak
da olsa, "yaşanan" ilişkilerin müziğiyle zirveler yaratırken,
"yaşanamayan" ilişkilerin zirvesine Sezen Aksu ıktı işte.
İçinden gelenlerle piyasanın istediklerini, bir nota ondan bir
nota bundan, akıllıca örerek...

SON MODEL İDEAL KADIN:
LEYLA ALATON

Yuppie kuşağı ve rekabetçi ütopyalar

Bütün 47'liler 68'li olsaydı, dünya 90'lara "Türkiye'de de sosyalizm çökecek mi" merakıyla girerdi. Sahi, topu topu kaç kişiydi ki 68'liler?

Ancak, sayısal yaklaşımın pek anlamı yok, dönem onların dönemiymiş gerçekten. "Baskın basanın" raconu gibi, dönemler de en çok ses çıkaranların, sesini en iyi duyuranların oluyor.

Sayısal yaklaşım, konu yuppieler olduğuna göre daha oturan sözcükle dijital yaklaşım, 80'lerin ortasından 90 küsurlara uzanan süreci yuppielere bırakmaz elbette. Ama dönem onların dönemi, çünkü en çok onların sesi çıkıyor, en çok onların sesi duyuluyor. 68'liler gibi zar zor ele geçirdikleri megafonların arkasında gırtlak patlatmaları gerekmiyor. Birileri mikrofonu tutuyor, yuppieler konuşuyor, ses düzeni de müthiş...

68'lilerin arkasında "özenip de olamayanlar" güruhu yoktu, ihtimal, çok küçük bir aşırı çekingenler grubu hariç. Çünkü, 68'lilere karışmak için ne özel bir finansal güç gerekiyordu, ne özel statü. Oysa yuppielerin arkasında, yuppie adayı

grupları, yuppie özentisi grupları var. Herkes yuppie olamaz, statü meselesi, güç meselesi.

68'liler, dönemi kendi dönemlerine dönüştürürken sıkı bir mücadele vermişlerdi. Yuppielerin dönemi önlerine serildi, onlar kendi aralarında rekabete giriştiler yalnızca. Ve yuppielerin önünü açan en etkili araç, medya, sonuçta öyle bir gençlik portresi çizdi ki 80'ler ve 90 küsurlar için: Sanki tüm gençler yuppie ama bazıları daha yuppie.

Bu havaya yuppielerin kendileri de kapıldılar bekleneneği gibi. Öylesine ki, Cem Hakko yuppieliği tüm gençlikle özdeşleştirdi ya da gençliği kendi dünyasıyla sınırlandırdı: "Yuppielik, gençliğin yaşamı ve görüş biçimidir."*

Belki söylemeye bile gerek yok, hiç de öyle değil aslında. Ama dönem onların dönemi, n'apacaksınız. Dünyanın umulur ki farklı bir rota tutturacağı gelecekte, diyelim 2010'lar da, 68'lilerin Beyazıt'ta üniversite kapısı tutma anıları gibi, yuppielerin de "Borsada tahtayı tutmuşuz, Cem'den bir telefon, İtalyanlar akreditif açmamış" türünden anıları nostalji sayfalarını doldurabilir. Normaldir, bir döneme imza atmak kolay değil. Ama o anıların, özel süzgeçlerden geçirilip öyle anlatılacaklarını tahmin etmek kolay. Yuppielerin dünyası saf bir dünya değil çünkü.

Yuppie sözcüğü ithal bir sözcük. Yuppielik olgusu da, hem düzlenen zemin itibariyle hem de Batılı moda değerlerden apartılan model itibariyle ithal bir olgu. Ancak, Türkiye'deki yuppielik olgusunun özgün tarafları var.

En önemlisi: Türkiye'nin en ünlü yuppieleri, yuppie değil aslında. Yuppieliğin orijinal anlamını, yükselmek için verilen, hırs yüklü "her yol mübah" katkılı kavga dolduruyor büyük ölçüde ve üst yönetim koltukları, orta sınıftan gençlere de açık. Oysa, ikinci planda bu sınıftan yuppieler barındır-

(*) *Ekonomik Panorama*, 27 Ekim 1991

makla birlikte, Türk yuppielerinin ön safları doğuştan yüksek uçanlara, patron çocuklarına kalıyor.

Bu tablo, Türkiye'nin 80'lerdeki ve 90'lardaki toplumsal-siyasal macerasıyla birleşince, ortaya, yine Batı'dan farklı olarak, babalarının kuşağını tasfiye ederek değil, babalarıyla birlikte ama iki adım ötedeki bir asansörle yükselen yuppie kuşağı çıkıyor. Bir de üçüncü asansör var, orijinal yuppie tanımına daha çok uyan ama patron çocuklarına göre hep bir kat aşağıda kalanların asansörü.

Evet, babalarıyla birlikte yükseldiler. 12 Eylül'ün ardından, Halit Narin'in gülme ve konuşma sırasının kendilerine geldiğini ilan eden unutulmaz sözü haybeye çıkmamıştı ağızdan. Dönem bilinen dönem, bunlar da bilinen, çok yazılmış, çok çizilmiş konular, uzatmanın alemi yok, gerçekten de gülme ve konuşma sırası onlara gelmişti.

"Onlar"ın büyük bölümü, 1983 seçimlerinde hem MDP'ye oynadılar hem ANAP'ın varlık sözleşmesine gayriresmi imza attılar. İki attan biri kazanacaktı, daha iyi veren ganyanı yakaladılar, ANAP kazandı.

Yeni sağın dünya genelindeki en azgın dönemi idi. ANAP 24 Ocak kararlarının uzantısındaki dışa açılma operasyonunu genişleterek sürdürürken, dışa açılan kapıdan yeni değerler girdi içeri. Bunlardan biri, geleneksel ticaret, sanayi gibi kavramların üzerine çıkan genel bir "business" kavramıydı, bu kavramın güç kazanma ivmesi idi. Ve Türkiye'nin değişen değerleri içinde, business, hayattaki en hakiki mürşit olma yolunda hızla ilerliyordu.

Batı ülkeleri, aynı gelişmeyi Türkiye'nin birkaç yıl önünde yaşarken, yenilenen ve yükselen business kavramı, klasik işletmecilik-yönetim kurallarını da altüst etmişti. İş dünyasındaki taze yapılanma, yönetim koltuklarını hızla yükselen bir kuşağa teslim etti: Yuppieler. Bunlar belki "iş kafalı" diye çevrilebilecek "business minded" tanımlamasıyla anılan,

müthiş hırslı, müthiş çalışkan, son derece pragmatist, paranın gücüne tapan, yalnızca yükselmeyi ve kazanmayı düşünen genç yöneticilerdi.

Paraya ve güce tapmaları, bol bol kazandıkları paranın gücünü sonuna kadar kullanma hevesini de birlikte getiriyordu haliyle. Boşa harcayacak bir saniyeleri yoktu bu insanların. Hem çok çalışmaları, hem en pahalı yerlerde boy göstermeleri gerekiyordu. Lüks arabalar, konforlu evler onların olmalıydı. Özellikle finans sektörünün yuppieleri bu özelliklerine ulaştılar, yeni değerlerin ucundaki yeni hayat tarzının popüler isimleri oldular. (Ve finans sektörünün ABD'deki kalbi Wall Street'te, zenci çetelerinden bol bol dayak yediler. Üstü başı paralanmış yuppie görüntüleri herkesi üzmedi. "Üzülenler de olmuş" demek en doğrusu galiba.)

ANAP iktidarı, kuşkusuz her zaman belli bir statüye sahip olmuş "paranın gücü"ne, çok daha yüksek statü tanıyacak yeni değerleri yerleştirirken, devletin kritik finans noktalarına da devlet yuppielerini yerleştirdi. "Prensler"di bunlar. ABD'den ithal edilmiş ama yerli malı, kent kökenli, hırslı adamlardı. Bir dönem adlarından çok söz ettirdiler.

Aynı dönemde, özel sektör de kendi yuppielerini piyasaya sürüyordu yavaş yavaş. İyi eğitilmiş ve kendilerini "business"a adanmış gençler aşağıdan yukarıya hızla yükselirken, patronların çocukları da, en popüler yuppieler rezervasyonunu doldurmak üzere tepeden en üstteki koltuklara iniyorlardı, babalarının yanına.

Babalar hayatlarının en sefalı günlerindeydi, gündem onlarını artık. Ekonomi sayfalarını çoktan aşmışlar, günlük gazetelerin birinci sayfa manşetlerine yerleşmişlerdi. Televizyonda da hep onlar vardı. Her konuda görüşleri alınıyor, eleştirilmeleri ayıp sayılıyordu. Eee, "başarılı işadamı" denildiğinde akan suları durduran değerler kayıtsız şartsız egemenlik kurmuştu ne olsa.

Sistem o değerleri yaymak için işliyordu. Kuşaklar dolu- su televizyon reklamı, yakışıklı, havalı, paralı, "galip" işada- mı görüntüleri eşliğinde "Kazanın, daha çok kazanın, işinizi bytn, işimizde başarı önemlidir" sloganlarıyla inletiyordu ortalığı. Türkiye'nin ipleri, açık açık "Ben zenginleri seve- rim" diyen birinin elindeydi. Medyanın çizdiği ideal genç tipi, yatırımcılığın ve bol kazancın nimetlerini erken keşfeden, kazanmaya oynayan genç tipiydi. "Para saadet getirmez" makamından zğrt tesellileri bile tarih olmaya yüz tutmuş- tu, servet en büyük statüydü artık.

Bu hava, dönemin ham meyve rekoltesini yükseltiyor, medya, kendi yarattığı çocukları, "İşletme lisansı alıp busi- ness administration masteri yapacağım, borsa ve turizm ya- tırımlarına yneleceğim" diyen 15-16 yaşındaki yuppie aday- larını şimdiki çocuklar harika ambalajıyla pazarlıyordu.

Diğer yandan, yine medyada s tutmuş ve içi pek doldu- rulamayan bir liberalizme sarılan aydınların da desteğiyle, bir "kent değerleri" söylemi çıkmıştı ortaya. Yabancı dil bil- mek, bıyıklı olmamak filan gibi standartların eşliğinde, bur- juva değerlerine ve burjuva yaşantısına övgüler dzlyor- du. Övülen, geleneksel burjuva inceliklerinin ötesinde, bur- juvazinin satın alma ve "ulaşma" gücüydü aslında. Ve, ger- çekten tüm inceliklerin uzağında kalmış yeni zenginlere du- yulan tepki, bu övgüleri anlaşılır kılmaya yetmiyordu.

Böyle bir ortamda, patron çocukları kuşağının işi bitir- mesi zor olmadı elbette ki. Babalarıyla birlikte yükseldiler, babalarıyla bir rol dağılımı anlaşmasına girdiler. Babalara bilge rolü düştü.

Diyelim ki bir Nejat Eczacıbaşı, bir Vitali Hakko, çok ince zevklere, zengin deneyimlere sahip, her konuda bilgece laflar eden, saygınlığın doruğuna ulaşmış, kent hayatına kök salmış, "Çelebi" adamlar kimliğiyle gündemde kalacaklardı. Babalar şeref divanıydı artık. İcra kurulu ise evlatlardan oluşuyordu.

Bülent Eczacıbaşı, Cem Boyner, Cem Hakko, Leyla Alaton, Güler Sabancı, Cefi Kamhi, zamanla Mustafa Koç, Sinan Tara ve bir miktar arkadaşları... Soyadları tanıdık, isimleri yeniydi ama çok kısa sürede şöhret oldular. Yeni ideal insan tipini temsil ediyorlardı. İş dünyası artık onlardan soruluyordu, koskoca TÜSİAD'ın başkanlığı bile onların arasında el değiştiriyordu. Ve her şey, her şey onlarındı.

Piyasa onların elindeydi. En büyük servetler de öyle.

Gece hayatının en pırıltılı geceleri onlarındı, magazin sayfaları da öyle.

Sanat eserleri ve antika piyasasının en pahalı parçaları onlarındı, köşe yazılarındaki "bu ne ince zevktir" övgüleri de öyle.

Sporcuydular, dansçıydılar, gençtiler, dinamiktiler, akıllıydılar, şıktılar, "gusto" sahibiydiler. "En şık giyinen, en zarif, en güzel, en yakışıklı" anketlerinde üst sıralar için onlar kapışıyordu. 80'lerin sonu-90'ların başı döneminde, yuppie burcunun yükselen yıldızı patron çocuklarının üzerine vurmuştu ki, müthiş parlak bir dönemdi.

Üstelik, en demokrat da onlardı. Gazeteciler onlardan birine "Eee, herkes düşündüğünü söylemeli canım" filan dedirtti mi alkış puntosundan manşet de çıkmış oluyordu. Hatta onlar, demokrasi yolunda meşakkatlere bile katlanmışlardı. Derneklerin ve meslek kuruluşlarının siyaset yapmalarının yasak olduğu on yılı aşkın süre boyunca, TÜSİAD'ın yüzlerce politik açıklamasından biri takibata uğramış, Cem Boyner Şişli Cumhuriyet Savcılığı'nda ifade vermişti. Bu mücadele olay yaratacak, malum çevreler çok üzülecekti. Yıllar boyunca anti-demokratik politika yasağını ısrarla delegecek cesareti bir tek TÜSİAD göstermişti ve sonuçta savcılıklara kadar düşmüşlerdi, ki helal olsun... Öyle miydi gerçekten, yalnızca cesaretlerine mi borçluydular bu özgürlüğü?

Bu kuşağın bir takım ayrıcalıkları yok değildi aslında.

Üniversitelerdeki öğrenci derneklerinin forumlarında hükümeti eleştirmenin cezası dayak ve gözaltı, Genç İşadamları ve Yatırımcılar Derneği'nin (GİYAD) toplantılarında hükümeti eleştirmenin ödülü takdir hisleriydi. Evet, böyle bir ayrıcalık vardı ama bu, GİYAD'ın suçu değildi herhalde... Yine: Öyle miydi gerçekten, hiç mi suçu yoktu?

İmalar filan bir yana, genç işadamları kuşağının lafzen de olsa demokrasiye sahip çıkması, kötü bir şey değildi elbette. Gelgelelim, babalarından devraldıkları TÜSİAD'ın 2000'li yıllara yönelik Ülke Stratejisi raporunda öyle bir insan stratejisi yer alacaktı ki... Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na taş çıkartır bir eğitimde birlik stratejisi, kültürde birlik stratejisi, değerlerde birlik stratejisi...

Neyse, madem ki her şey onların, demokratlık da onların olacaktı. Yalnızca onların olmasa bile en çok onların.

Zaten her şey onların olmalı ki, onların çevresinde ışıltıya öylemler dünyası, kitlesel leylalık yaratan büyüsunü koruyabilsin. Onların birkaç ayda "out" çöplüğüne atacakları "in"lerine bilmem kaç yıl sonra ulaşabilmenin hayalleri kurulabilsin ya da yuppielik potansiyeli taşıyan gençler, bir gün in'leri out'ları savuranların arasına karışabilme umuduyla yeni değerleri kucaklasın.

"In"lerin üreticisi ve hızlı tüketicisi yuppieler arasında, bir "in olmak önemli değil, in kalmak önemli" muhabbeti var mıdır? Herhalde vardır ve yine herhalde bu muhabbetlerde Leyla Alaton hep takdirle anılıyordur. Çünkü o diğer yuppielerin yarım adım önündedir hep, bir anlamda "sosyal yuppie"dir.

Leyla Alaton, sevgili dostumuz İshak Alaton'un kızı. "Sevgili dostumuz", İshak Alaton'un göbek adı olsa gerek, köşe yazılarında hep "sevgili dostumuz İshak Alaton" diye anılır. Baba, sıkı sosyal demokrattır, hatta Alarko Dergisi'nde "Türk Solunda Yol Ayrımı" başlıklı makaleler bile yazar.

Normaldir, sosyal demokrasinin özü milyarderleri rahat kaldırır. Ancak, o yol ayrımındaki tavrı aynı olgunlukla kaldırmak zordur. Hani, "dünyamızdaki hızlı değişim süreci" edebiyatının, radikalizmi öğütmek için çiğneyip durduğu "ilkel, kötü sol-çağdaş, uzlaşmacı iyi sol" kalıpları vardır ya, İshak Alaton ikinci kalıbın Türkiye baş mümessillerindendir, ikinci kalıbın simgelerindendir. Patron çocuğu yuppielerle babaları arasındaki rol paylaşımında kendi kuşağına düşen bilge rolünü oynar bu kalıbın üzerinde.

Diğer yuppieler demokratsa, onların hep yarım adım önündeki sosyal yuppie Leyla Alaton da, babası gibi, sosyal demokrattır elbette ki: "Hani bayağı moda şimdi sosyal demokratım demek. Ben de modaya uymuyorum diyemem."*

Alaton, TÜSİAD'ın liderlere uyguladığı seçtirme ve yerleştirme sınavında, en yüksek notu da Mesut Yılmaz'a verir. Sosyal demokrasi de in, Yılmaz da in, Yılmaz'ı beğenen sosyal demokrat olmak en bir in ya...

Sosyalliği, sosyal demokratlık modasına uymakla sınırlı kalmaz Alaton'un. Kendi deyimiyle sıkı bir "dernekçi"dir. Yoğun bir iş hayatı, sosyal dernekler, eğlenceli geceler, iş dışında ama işle bağlantılı "piar" faaliyetleri... Televizyon reklamlarında dertleri kitleselleştirilen "şampuana ayrı vakit, saç kremine ayrı vakit mi, çlangg!" kuşağındandır yani. Ama radikal bir yanı vardır, kısa saçla gezme çözümünü tercih eder.

O radikallik, dernekçiliğinin diline de yansır: "Türkiye'de çağdaş kadınların profesyonel hayatta çok daha ileri gitmelerini sağlayacak dernek çalışmalarında yer almak istiyorum. Kadınları anarşist buluyorum, kendim de biraz öyleyim. Burada tabii, yukarı çıkabilecek kadınlardan, hırslı kadınlardan bahsediyorum."**

(*) *Para*, 15-21 Eylül 1991

(**) *Ekonomik Panorama*, 27 Ekim 1991

Anarşizm, sık sık telaffuz ettiği feminizm... Leyla Alaton'un sosyallığı, tekrar gibi olmasın, radikal bir söylemin çevresinde döner. Ve dönüp dönüp, yuppieliğin profesyonellik, iş dünyası, hırs, yükselmek çizgilerini aşamayan ufkuna toslayıp kalır. Belki de toslama filan yoktur, uzaktan öyle görünür. Leyla Alaton, beş ölçü yuppieliğe bir ölçü sosyallik, çeyrek ölçü radikallik katıp ustaca "piar" yapar, çağın standartlarına uygun biçimde imaj üretir, ki bu daha mantıklı bir açıklama gibi. En başarılı yuppie seçilmek kolay değil...

"Fantazi olarak, Alarko'yu dünya borsalarına sokabilmek ve onları bir yattan yönetmek istiyorum. En büyük isteğim bu."* Leyla Alaton'un fantazisi, tipik bir yuppie ütopyası. İstedikleri kadar sahip olamadıkları tek şeye, zamana da, hiçbir "business" fedakârlığında bulunmadan sahip olmak...

Yeryüzündeki herkesin, sabah bahçeyle uğraşıp, öğlen kitap okuyup, akşamüstü ava çıkabilecek kadar özgür, huzurlu olabileceği bir aşamayı ütopya ufkuna yerleştirenler, dönemi yuppielerin dönemi yapan rüzgarlarca hayli yıpratıldı ya... Şimdi yuppielerin ütopyaları "in".

Ama bazı yuppieler "out". Batı'da, özellikle ABD'de, hayallerinin eşiğinden dönen yuppie sayısı az değil, hatta bu kuşağın soluğunu yitirdiği söyleniyor. Ancak bu yorumların temelinde, bir kuşağın inişi değil, bireysel yükselişlerin sonucundaki bireysel düşüşler var. Yuppieleri yaratan dikey dinamikler halâ devrede, gözbebeklerinde "business" yazan genç insanların hırs dolu yükselişleri sürüyor.

Yuppie kuşağının toplu çöküşü, yuppie ütopyalarının yenilgisi, dünya çapında denemese bile, "Kuzey çapında" bir genel değerler değişimine bağlı. Böyle bir değişim kötü mü

(*) agy

olur yani? Yuppielik anılarının nostalji malzemesine dönüşmesi kötü mü olur? "Ne business yapıyorduk, az daha her şey benim oluyordu" filan dense...

Türlklere de, "Yuppieliğın ruhu, hızlı yükselişti ama bizim en baba yuppie kuşağımız tepeden inmeydi" demek düşse...

PIYASA İŞİ SİVRİLİKLERİN FAKİR KUŞU:

E N G İ N A R D I Ç

“Kendi tarihini kendin yap” ve tabu yıkma pazarı

12 Eylül’de en ağır tokadı onlar mı yedi? Hayır... 12 Eylül en çok onları mı şaşırttı? Belki... 12 Eylül’ü izleyen yılların kıvrımlı yollarına, dil ve kalem kıvraklığıyla en rahat onlar mı uyum sağladı? Evet...

Bir grup aydın bunlar, her şeye rağmen aydın tanımlamasını hak eden insanlar. Şöyle böyle bir on yıllık süreçte, kendi tarihlerini kendileri yaptılar. Arabeskten burjuva değerlerine, Talat Paşa’dan Evren Paşa’ya, İsmet İnönü’den Erdal İnönü’ye, Doğu Avrupa’dan Doğu Anadolu’ya, Pera’dan Topkapı Otogarı’na, bir geçmişe bir bugüne dokuna dokuna geçinirken, tarih yapma deyimini hep çifte vurguyla seslendirdiler.

Sol geçmiş istikametinden gelip, içi tam doldurulamayan bir asabi liberalizm istikametine giden grupçuklarının kısa tarihini yaptılar, bu bir.

İkinci vurgu ise daha bir kulak tırmalayıcı, daha bir vicdan yıpratıcıydı. Tarihi, yakın tarihi ve çok yakın tarihi, tezlerine uyacak biçimde, dönemin simgelerinden günlük kurulumu gibi, her gün yeniden imal ettiler. İşlerine geldiği gibi oynadılar tarihle.

Vitrinlerinde, resmi ideolojiyle, resmi tarihle, tepeden in-meci Cumhuriyet gelenekleriyle çelişki vardı. Ama tarihe ve güncelliğe, fiiliyat objektifiyle değil, resmiyet objektifiyle zum yaptılar çoğunlukla. Ve savundukları değerlerin tepe-den yumuşak inişe geçmesini arzular gibiydiler.

Pek kalabalık sayılmazlardı. Ancak iletişim kanallarında ses menzili yüksek konumları vardı. Yüklendikleri insanlar, ki genellikle çok farklı geleneklerden solcular ve az farklı ge-leneklerden garibanlardı, böyle bir ses menzili edinemediler yıllar boyunca, aynı tondan cevap veremediler. Kendi tarihini kendin yap aydınlarının, ses çıkarma imkanları kısıtlı insan-lara yüksek perdeden bağırıp çağırıp, hatta küfrederken, bir noktada tatmin olacakları, sükûnete kavuşacakları düşünül-dü. Küfrettikçe daha bir asabileştiler, nedense...

12 Eylül'ü izleyen aylar, kimileri için biraz daha çok ki-mileri için biraz daha az, ama sonuçta Türk solu için bütü-nüyle şaşkınlık yüklü bir dönemdi. Artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı seziliyor, yine de eskiye dönülebilirmiş gibi davranılıyordu.

Dışarıda kalanlar ve henüz içeri girmemiş olanlar için, evlerdeki üçer beşer kişilik tedirgin değerlendirmeler sayıl-mazsa, eski tartışma kanallarının tamamı tıkanmıştı. Rahat rahat tartışmak bir yana, küçük "tartışmış gibi" tatminleri bile yeterli olacaktı, o hale gelinmişti. Sanat dergilerine yük-lenildi.

Milliyet Sanat ya da Gösteri'de yayımlanan bir yazının tek cümlesindeki, üstü sekiz kat örtüyle kaplanmış bir poli-tik ima, sessiz heyecanlarla karşılanıyordu. Mecra sanat der-gileri olunca ve daha bir süre açık politik tartışmalar yapıla-mayacağı anlaşılnca, gündelik hayata, popüler kültüre mey-ledildi. En gözde konu, arabeskti.

Çoğunluğun boşluk nedeniyle ve "şimdilik, mecburen" kaydıyla daldığı bu alan, şimdilik kaydını kısa sürede sili-

verdi. Gündelik yaşam kültürü tartışmalarının, 12 Eylül bı-
çağınca dayatılan bir mecburiyet değil, yıllar boyunca hep ih-
mal edile gelmiş bir mecburiyet olduğu kavrandı. Mevzu,
sarmıştı.

Sarmıştı ama herkesi değil. Bu minval üzre tartışmalara
dalmanın, darbecilerin ekmeğine yağ süreceğini söyleyenler
çıktı. On yıl sonrasının bakışıyla fazlaca küt görünen ama o
günün mantığıyla ve o günün ortamında azıcık haklı, hayli
eksik değerlendirmelerdi. Haklılık, mecburi sessizlik ortamı-
nın, baskıların, işkencelerin direnilmez bir kader gibi görül-
mesine, bu boyun eğişin zamanla duyarsızlığa dönüşmesine
duyulan tepkiyle içiçeydi. Eksiklik ise, başkalarını duyarsız
bulanların da, geride duran boşluklar yüzünden, aynı etki-
sizliğe mahkum kalmalarından kaynaklanıyordu. Bir de,
gündelik yaşam kültürü tartışmalarının sol duyarlılığa alter-
natif oluşturduğu düşüncesinden.

Bu eleştiriler, ağırlığını kent yaşamı ve arabesk kültürün
oluşturduğu tartışmaların önünü kesemedi. Yeni tartışma
zemininde farklı görüşler atıldı ortaya. Arabeski ve gecekon-
du kültürünü, "kendiliğinden" gelişmiş bir olgu olarak değer-
lendirip, "tartışmacı" konumunu tercih edenler vardı. Kendi-
lerinde özel aydın yetkileri görüp, bu kuruntulu yetkileri an-
lamsız bir hoşgörüyü birleştirenler, "bırakalım dinlesinler"
diyenler vardı. Ve yıllar sonra birbirine düşman kesilecek iki
kök arasındaki, Cumhuriyet kültürünü yaşatmaya çalışan
aydınlarla, kendi tarihini kendin yap aydınlarının ilk aşama-
sı arasındaki küfür ittifakı vardı. Arabeske, kebaba, lahma-
cuna, "köyden indim şehire" kuşaklarına yenilmez yutulmaz
hakaretler yağdıran bir ittifak...

İki kök arasındaki ittifaka dahil olmayanlar için de
önemliydi bu tartışmalar elbette ki. Yaşam kültürü konuları-
na dalındıkça, yalnızca estetiğin yeniden keşfi değil, burjuva
kültürünün de yeniden değerlendirilmesi gündeme gelecek,

solda kalmakta ısrarlı insanlar, sınıfsal kökenleri temelinde bölünmeler yaşayacaktı, ki böyle bir bölünmenin yarattığı her parça, aşılması zor bir marjinalliğe kayacaktı haliyle.

Fazla dağılmadan devam etmek iyi olacak: İki kökün anti-arabesk ittifakı, tartışmaların kalabalık bölümüne, pasif izleyici bölümüne hayli çekici geliyordu. Daha keskin ve yeni değer arayışlarına daha uygun laflardı edilenler. Kabasaba insanlar, acı biberle simgelenen bir kültür, insanı çıldırtan arabesk şarkılar filan anlatılıyordu, coşkulu gibi görünen, aslında "hamasî" tanımlamasına daha uygun bir üslupla.

Anti-arabesk yaklaşım ve 90'ların başında, yeni dünya düzeni edebiyatının Türk versiyonunda ANAP'lı tavşan burcunun diline takılacak "kent değerleri", ki solun burjuva kültürüne bakışından hayli farklı bir şeydi bu kent değerleri tantanası, küfredilene karşı "göklere çıkarılan"ın arayışını yarattı. Sonuç, nostalji modasıydı.

Cumhuriyet kültürünü kollamaya uğraşanlar, 20'li yılların, 30'lu yılların Cumhuriyet balolarından filan dem vurduklar, pek geniş bir çekim alanı yaratamadılar. Kendi tarihini kendin yap aydınları ise, belki biraz yine aynı dönemi ama daha çok Osmanlı'nın son yıllarını malzeme edindiler.

Nostalji edebiyatının büyüüne kapılanlar, bilmedikleri, yaşamadıkları, daha önce hayalini bile kurmadıkları dönemleri hasretle anar oldular. Eski İstanbul'da ilişkilerin, aşkların, gecelerin gizemi ve letafetiydi ana tema.

1910'ların Pera'sı, mütareke yıllarının Moda'sı, iki-üç model daha yeni nostaljiyle genç sanatçıların Lebon ve Nisuz'daki tartışmaları, ilgi odakları olarak yine anlaşılırdı da, Mösyö Arman'ın, her kimse, Madam Lisa'ya, o da her kimse, fısıldadığı aşk nağmeleri bile, ne esprisi varsa, okuyucu topluyordu. "Karlı bir gecedir ve Fransız Postanesi'nin kederli memurları..." diye başlandı mı, gerisi geliyordu zaten. Hadiselerin mana ve ehemmiyeti kimseyi ilgilendirmiyordu.

Eh, pek fazla ilgilendirmesi de gerekmiyordu belki. Ama hadiselerin gerçeğe uygunluğu da kaale alınmıyordu ki, o vahim sonuçlar doğuracaktı işte.

Kentlerdeki yeni yaşamın "anti"sini, eski Beyoğlu simge-liyordu ve o simge çarpıcı olsun diye öyle Bir Beyoğlu anlatı-lıyordu ki... Bir tek serserinin, bir tek garibanın geçmediği, kravatsız erkeğin, parfümsüz kadının görülmediği, hiç küfür edilmeyen, hiç hadise çıkmayan, sütten çıkmış kaşık bir Be-yoğlu... Herkesin giremediği caddelerin niçin özlendiği soru-su bir yana, aynasıyla meşhur tarihî Beyoğlu Karakolu'nun niçin varolduğu, Galata Gümrük Emaneti'nden şutlanma Kadirgalı Kör Emin'in Hırsız Panani'yi nerede bıçakladığı gi-bi yüzlerce soruyu cevaplayamayacak bir tabloydu çizilen. "Beyoğlu'nda kravatsız adam gördüm, az daha düşüp bayılı-yordum" spotuyla pazarlanan yazı dizileri bile hazırlandı ve "müşteri" buldu. Kendi tarihini kendin yap aydınları anladılar ki, tarihle oynamak zor bir şey değildir. Çok sevinmiş ol-malılar.

Onlar tarihle oynarken, devir hızlı tüketim devri ya, nos-talji ticareti eski hasılatı getirememeye başladı ve kendi tari-hini kendin yap aydınları aktif politikaya atıldılar. Allahın köylüleriyle birlikte teşkilatçılık yapacak halleri yoktu tabii ki, aktif politikaya atılmaları, yakın politik tarihle 2000'li yıllar arasında bir kalem ve kelam köprüsü kurmak biçimin-de gerçekleşti. Elllerinde, saptırma ustalığı gibi bir silah var-dı ve devir onların devriydi, işleri hiç zor olmadı.

Kentleri mahveden köylülüğe karşı burjuva yaşam biçimini savunalım derken burjuva ideolojisinin "2000'lere doğru" model, revize edilmiş biçimini benimseyivermişlerdi. Kentlerin geleneksel dokusunu savunma noktasından köylü düşmanlığı noktasına, "kentli olmayan solculuk" eleştirisinden "sağ-sol önemli değil, iş ki köylüler susturulsun" noktasına ve zamanla sol düşmanlığı noktasına gelmişlerdi. Bu,

dünyanın kuzeyini kaplayan "ideolojiler öldü" gürültülerinin bağrındaki, yeni sağ kökenli bir tek tip ideolojinin, tartışmayı sevmeyen bir garip liberalizmin merkez noktasıydı aynı zamanda.

İdeolojilere hakaret edilerek pazarlanan bu yeni ideolojinin, yükselen değerlerin sözcülüğünü yapacak medya karar-gâhlarında üslenmişlerdi zaten kendi tarihini kendin yap aydınları. Aynı ideolojinin Türkiye baş acentası ANAP'la barıştılar, ancak partinin teşkilatıyla barışık olmaları, özellikle köylülerin varlığı yüzünden zordu. Açıkça telaffuz edilmeyen bir ANAP'lılığı yeğlediler çoğunlukla.

Liberallik, devlet eleştirisini birlikte getirdi. Kuzeyden gelen rüzgarların ve Türkiye içindeki basınç hareketlerinin Cumhuriyet ideolojisini iyice yıprattığını sezmişlerdi. Resmi ideoloji, resmi kültür, resmi tarih konularına daldılar. Tarihle oynama alışkanlıklarını, saptırma ustalıklarını, isterik tavırlarını, mahkum etme saplantılarını bir yana bırakabilse-lerdi, bu alana dalmakla iyi etmiş olacaktı, kötü ettiler.

Aynı alana saplantısız biçimde, dürüstçe dalan, geçmişle birlikte bugünü de eleştirebilen, kavramları savurmak yerine kavramları sorgulamak gereği duyanlar zarar gördü bu işten. Gerçekten sivil ve radikal projeler üretenler, özellikle iletişim kanallarındaki tıkamalar, daha doğrusu bilinçli "tıkamalar" yüzünden itiraz haklarını kullanamadılar. Meydan kendi tarihini kendin yap aydınlarının içi boş, altı alacalı bu-lacalı "sivilmiş gibi" görüntülerine kaldı.

Üç aşağı beş yukarı benzer şeyler söylediler, benzer çelişkilerle, benzer tutarsızlıklarla varoldular bu medya prensleri.

Gazeteler, dergiler, televizyon kanalları dolusu kalemin, sesin hep aynı şeyleri söyler olmasından hiç şüphelenmediler. Bireyi ezen ideolojilerden kurtulma bayramı ilan ettiler, kalıpların kırıldığını müjdelediler. Bu nasıl kalıp kırılmasıydı ki, her zaman her yerde hep aynı laflar söylenir, hep o tek

ideoloji savunulur olmuştı. Yaptıkları, "halkçılık" okunun popülizmini, yeni bir "birey söylemi" popülizmine dönüştürmekti ve bireyin büsbütün yitip gittiğini ya görmüyorlardı ya göremiyorlardı.

Kendilerine bakılırsa, ne elitisttiler ne popülist. Kent değerleri adına savundukları şeylerin eleştirisini popülizm olarak yorumluyorlar, Cumhuriyet ideolojisini köylü popülizmi yapmakla ve bürokratik elitizme sapmakla suçluyorlardı. Haklı tarafları vardı.

Ancak kendileri de ileri derecede elitist ve aynı derece popülisttiler maalesef. Bir ayrım noktası vardı ki, mesele o noktanın civarında gezinmemekti zaten. Böyle bir ayrımı yapıp, o temelde tavır belirledikten sonra, ha iki adım yukarı çıkılmış elitist olunmuş, ha iki adım aşağı inilip popülist olunmuş, fark etmiyordu. Popülizmle elitizmin içiçeliğini, hatta farksızlığını bilmezler miydi? Herhalde bilirlerdi.

Yine de, yeni dünya düzenini, tüketim temelindeki yeni değerleri savunurken, değişim, 2000'li yıllar, ideolojilerin sonu gibi birkaç kalıplaşmış kavramın eşliğinde sıkı popülizm yapıyorlardı. Laf kent yaşamına, gündelik ilişkilere geldiği zaman da, elitist olmakla ve tepeden inmecilikle suçladıkları Cumhuriyet ideolojisi kadrolarından çok daha elitisttiler.

Hem, kimbilir kaç kez sözü geçti, o malum tek tip ideolojiyi ve yine malum değerleri, tartışılmaz şeylermiş gibi, her konuya vakıf aydın havalarında toplumun üzerine serpmeye çalışırken, hem de burjuva değerlerini savunmaya çalışırken, popülist söylemin koltuğunda fazlasıyla elitist, fazlasıyla tepeden inmeciydiler. Gündelik yaşamla ilgili değerlendirmeler yapma işi hiçbir zaman yetmedi onlara. Kendi doğrularını, kendi tercihlerini aktarmakla da yetinemediler.

Yemek mi? Ne yenmesi gerektiğini, "doğru yemek zevki"-ni onlar bilirdi, başkalarının damaklarına hakaret etme hakkını görürlerdi kendilerinde. Müzik mi? Doğru müziği onlar

bilirdi. Arabeskin estetik düzeyini, toplumsal konumunu tartışmak kesmezdi onları. Bir yandan Cumhuriyet kültürünün elitist tavrını eleştirirken, kendiliğinden ortaya çıkmış bir müziği, insanların özel tercihleriyle dinledikleri arabeski, dinleyicilerinden şarkıcılarına kadar, baştan sona aşağılama, kaldırılmaz sözlerle aşağılama hakkını, kendi elitizmlerinden menkul bir kültür müfettişi kimliğiyle kullanırlardı. Üstelik, kentli nüfus oranının artışı, değişimin kıvanç duyulacak simgesi olarak alkışlayanlarla, kentlerin yeni sakinlerine küfredenler aynı insanlardı.

Güneydoğu'da köy korucuları, medyada kent korucuları esip kavuruyordu ortalığı. Kentlerin, özellikle de İstanbul'un göç yolları cephesinden yediği darbelere itiraz etmek, çözüm yolu aramak başka şeydi, kent koruculuğu başka şey. Kent korucuları, yani kendi tarihini kendin yap aydınları, her konuda olduğu gibi göç ve gecekondulaşma konusunda da en kolay yolu seçtiler. Göç yolunu tutanlara ve gecekondulara, içlerinde yaşayanlarla birlikte, küfredip durdular. İşlerine gelince, bol makyajlı konken masalarının "Aaa, bakmayın hallerine, onlar bizden zengin" muhabbetine vurdular.

Ne artık gecekondulu mahallesi diye tekil bir olgu kalmadığını, gecekonduların içten dışa doğru refah düzeyi düşen halkalar üzerinde sıralandığını görebildiler, ne önemini koruyan ekonomik göçten söz ettiler, ne de tüketim merkezlerine yönelik, "televizyondaki hayat"ı yaşamaya, bankmatikli, disko, kadınlı erkekli ortamı yakalamaya yönelik kültürel göçü anlayabildiler. Daha doğrusu, anlamak işlerine gelmedi hiçbir zaman. Zaten bu tür şeyleri düşünecek vakitleri yoktu, uyanık bir doktor sıkı reçete yazmıştı: "Her sabah uyanınca ve geceleri yatarken birer tabu yıkacaksınız."

Bazı tabular, yıkılmasalar bile gerçekten yıpratıcı darbeler aldılar 80'li yıllarda. Cinsellikle ilgili tartışmalar, farklı cinsel kimliklere farksız tavır alınmasını savunan yaklaşım-

lar önemliydi örneğin. Kendi tarihini kendin yap aydınları, işi bu noktanın altına taşımakta gecikmediler. A takımı, "cinsel aktiviteye göre statü" temelinde bir şeyler geveler, cinsel yaşamları kendilerince sönük insanları aşağılamaya çalışırken, B takımı da "kızlığınız bozulurken nasıl bir duygu yoğunluğu içindeydiniz?" röportajlarını, tabu yıkmak zannetti.

Resmi tarih konusundaki tartışmalar da önemliydi yine. Ama kendi tarihini kendin yap aydınları, bu alana da objektiflerle değil, göz bozan flaşlarla daldılar. Tezlerinin doğrulanmadığı noktalarda, asıl zenaatlarını ön plana çıkarıp tarihle oynamaya başladılar. Tabu sıkıntısına düştükleri zaman, tarihsel önemini yalnızca kendilerinin değerlendirebildiği ikişer cümlelik hatırat alıntıları yapmayı, tabu yıkma promosyonu ile pazarladılar. "Mış gibi" döneminin karambolünde, hep tartışılan bilinen şeyleri ilk defa gündeme getiriyor-muş gibi yaptılar. Cumhuriyet tarihinin en geniş yüklenme ittifaklarından birine konu olan, müstahak "abalı" İttihat ve Terakki için, "Artık İttihatçıları da tartışalım" diyenler çıktı.

Yıkıldığı söylenen tabulardan biri de Alevilik olgusunun başını bekleyen tabuydu. Doğru, Alevilik hiçbir zaman olmadığı kadar geniş biçimde tartışılır hale gelmişti, hatta kantarın topuzu kaçmaya yüz tutmuştu. Gelgelelim tüm bu tartışmalar içinde pek sözü edilmeyen, özellikle de tabu yıkma derdine düşmüş kendi tarihini kendin yap aydınlarının hep-ten unuttukları bir Birlik Partisi gerçeği vardı. Hatası bol, iç ilişkileri karambol yapısıyla, 70'li yıllar boyunca bir Alevi partisi olarak varlığını sürdüren Birlik Partisi...

70'li yıllar, kendi tarihini kendin yap aydınlarının, tarih imal etme, gerçekleri saptırma operasyonlarına en ağır biçimde maruz kalan dönemdi zaten. Onlara bakılırsa, ipini koparan köylünün devrimcilik adına ortaya atıldığı, ideolojik kalıpların düşünme-öğrenme ufkunu tamamen kapattığı bir şiddet dönemi, yalnızca bir şiddet dönemiydi 70'li yıllar.

Onca hataya, vahameti sonradan anlaşılan onca sığığa rağmen, 70'li yılların solundan gitmiş insanlar, gazetecisinden ressamına, mimarından reklamcısına, romancısından akademisyenine, 80'lerin ve 90'ların nitelikli üretim isteyen alanlarında egemenlik kurmamış gibi.

Bıyık kalınlığına ideolojik anlam kazandırma ve parka modası, naiv bir biçimcilik değil de çapulculukmuş gibi; sol şeride müstehzi bakışlar fırlatan yeni kuşaklar, maddi değerleriyle daha bir statükoculuk kokan Levi's 501'leri, köşeli gözlükleri, Nike'ları parkanın, dik yakalı siyah kazakların yerine koymamış gibi.

Gündelik ilişkilerdeki sınırlayıcılığa rağmen ve mutsuz siyasi evlilikler gerçeğinin yanında, 12 Eylül'ün hemen ardından içeri girmiş genç insanları cezaevi kapısında bekleyen karıları-kocaları, sevgilileri gökten düşmüş gibi, anne-babaları içeride yaşlanan, kendileri dışarıda büyüyen çocuklar gökten düşmüş gibi. Hiçbir solcu hiçbir insanı sevmemiş gibi.

Cinselliğe örgütsel sınırlar çekmenin yanlışlığına eyvalah da, cinsel yaşamı bir statü sembolüne dönüştürmek sanki daha matah bir şeymiş gibi.

Varolanı kabullenmek ya da iktidarın sunduğu hazır değişim paketini kucaklamak yerine, bambaşka bir dünya düşlemek, herkesin eşit ve özgür olduğu bir dünyanın gerçekleşebilirliğini, belki sabırsızca ve fazla iyimserce kanıtlamaya çalışmak enayilikmiş gibi.

Yorum zenginliği ve tartışma derinliği noktalarında önemli sorunlar yaşanmakla birlikte, onbinlerce kitap, onbinlerce dergi okunmazmış, onlarca dergi yayımlanmazmış gibi.

Kitaplar ve dergiler basılırken, toplantılar düzenlenir platformlar çatılırken, devletin tüm izin verme, hak tanıma mekanizmalarını aşan bir cesaretle yürünmemiş, unutulmaz 141. ve 142. maddeler resmen değilse de fiilen delik deşik edilmemiş gibi.

Kendi tarihini kendin yap aydınları, kimliklerinin üzerine "resmi ideolojiyle çelişki" damgası vurmalarına karşın, tarihi devletin resmi kayıtlarında aradılar daha çok, fiiliyatla ilgilenmediler. Alevilik konusundaki tabuları yıktıklarını iddia ederken, tüzüğünde yazmasa da fiilen bir Alevi örgütü olan Birlik Partisi'ni es geçtiler. Doğru, 141, 142 ve 163. maddeler, Türkiye için resmi yüklerdi, kaldırılmaları çok önemliydi. Ancak imajlar devrinin aydınları bu maddelerin kaldırılmasını "değişim sürecinin nimetleri" olarak sunar ve 70'li yıllara küfredip dururken, 70'li yıllarda bu maddelerin fiili sallantılar yaşadığını, yayın ve örgüt zenginliğiyle aşıldığını kabullenmek istemediler.

Sonradan devlet çelmesi yese de, Türkiye'de TBKP'nin kurulmuş olması sevindirici bir şeydi. Gelgelelim TBKP, tüzüğüyle, söylemiyle, liderlerinin ifadeleriyle, komünist bir parti değildi. Komünist parti kurmanın yasak olduğu 70'lerde seçimlere katılan, televizyonda propaganda konuşmaları yapan TSİP, TKİP ve SDP gibi örgütler ise, yapıları ve güçleri mevzu dışı, o günün düşünce zemininde de bugünün düşünce zemininde de komünist parti kimliğine çok daha yakındılar. Kendi tarihini kendin yap aydınları, TBKP'nin kuruluşunu değerlendirirken bu noktalara hiç dokunmadılar. İmajların gerçek olguları örttüğü dönemin havasına fazlaca kapılmışlardı galiba, "öz"ü ellemek zorlarına gidiyordu.

Kalıpların içine sıkışmakla suçladıkları solun bir kesimi, "geriye doğru değişim olur mu, olmaz mı" tartışmaları yaparken, belki de özel geçmişlerinin sonucuydu, onlar "hızlı değişim süreci" dedikleri şeyin özünü sorgulamak istemediler hiç. Hangi değişim, ne yönde değişim, kimlere neler getiren kimlerden neler götüren bir değişim? Bu sorulardan ustaca kaçmanın ve çağdaş imajların verdiği cüretle, işi dümdüz bir "değişimden yana mısınız, değil misiniz" ayrımına götürdüler. İnsanlara yine bu cüretle, kolayca muhafazakar damgası vurdular.

Aynı kolaycılık hemen her konuda geçerliydi. Sanki özelleştirme sözcüğü tek ve tartışılmaz bir şeyi ifade ediyordu. Özelleştirmeye evet mi, hayır mı?.. Bu kadar basitti her şey. Devlet işletmelerinin halka açılması mı, çalışanların ortaklığına verilmesi mi, özel sektöre satılması mı? Devlet malıyla kamu malı aynı şeyi mi ifade eder? Böyle şeylere takılmadılar. Devleti, devletçilik kavramını, hakkıyla değil, "piyasa"ya göre eleştiriyorlardı ve belli cümleler iyi iş yapıyordu açıkçası.

KİT'lere yüklendiler, ANAP'ın fonlarına dokunmadılar. "Devlet baba"ya yüklendiler, değişim adına temelleri atılan "şirket devlet"e dokunmadılar.

Devleti, devletçiliği, Türkiye Cumhuriyeti devletinin tarihini hep basit formüllerle taradılar. SHP mi? SHP neydi, CHP. Peki CHP neydi? Otokratik, bürokratik devletin kurucusu. Demek ki, 90'ların SHP'si eşittir 30'ların CHP'si, yani kemale ermiş elitist bürokratların partisi... 90'ların, Kürdüy-le, Alevisiyle, radikal sol unsurlarıyla, kemalistleriyle, yeni dünya düzeni yanlılarıyla kaynayıp duran SHP'si, 70'lerin özellikle küçük kentlerde ister istemez toplumsal mücadeleye bulaşmak zorunda kalan CHP'si, yaşlı İnönü'nün CHP'si, orta yaşlı milli şefin CHP'si, Mustafa Kemal'in CHP'si aynı şeydi. Bürokrat tipleri de 30'lardan 90'lara hiç değişmemişti. Oynuyorlardı işte tarihle.

Üstelik değerlendirmek için değil, mahkum etmek, yalnızca mahkum etmek için oynuyorlardı. Resmi tarihin yaptığı gibi... İtibar geri alıyorlar, itibar iade ediyorlar, resmi tarihin hain damgası vurduğu bazı insanları aklayıp, yücelttiği bazı insanlara hain damgası vuruyorlardı. Mahkumiyet kararları, "ne olmuş, nasıl olmuş" sorularından daha önemliydi, onlar için de.

Devleti, asker-sivil bürokratları eleştirirken, darbe karşıtı bir siyasi olgunluk yerine "anti-darbe isterisi"ne daldılar. Kendileriyle uyuşmayan herkes darbeci olabilirdi. İş öyle bir

noktaya getirdiler ki, hani "manava çavuş üzümü gelmiş" diyenleri bile darbeci ilan ediyorlardı neredeyse. Çavuş ha, orduya davetiye ha! İnsanları, ayaküstü, darbecilikle, muhafazakarlıkla, çağdışı kalmakla suçlayıveriyorlardı. O çok eleştirdikleri resmi ideolojinin yıllar boyunca komünizmi, şeriatçılığı kullanarak yaptığı gibi.

Elbette ki, kendi tarihini kendin yap aydınlarının tümü her konuda kelimesi kelimesine aynı şeyleri söylemedi. İçlerinde Avrupacılar-Amerikancılar ayrımı vardı, yüzeyin birazcık altına inebilenler ve yüzeye bile zor değenler vardı, ANAP'a yarım adım mesafede duranlar ve üç adım mesafede duranlar vardı. Ancak, bu küçük farklar, sonuçta aynı eğilimin üzerinde yaşanıyordu. En baştaki gibi: Sol geçmiş istikametinden gelip, içi tam doldurulamayan bir asabi liberalizm istikametine giden aydınlardı bunlar. Medyadaki konumları sayesinde, zaman zaman hayli popüler olabilen bir grup aydın. Ve isimleri de malum...

Eee, Engin Ardıç ne oluyor peki? Bazı eğilimleri en cevval isimler simgeler, bazılarını vasat isimler. Engin Ardıç da, kalemiyle değil ama düşünce derinliğiyle, bu eğilimin vasat isimlerinden biri. Öylesine bir simge.

Haksızlık olmasın, "kendi tarihini kendin yap aydınları"nın, insan haklarına ve demokratik kurumlara, yüzeysel müzeysel, belli bir saygıları vardır. Tüm korunma ve "bekleme" imkânlarına sahip yüzlerce polisin, kuşattıkları evdeki gençcik iki çocuğu hızlı bir operasyonla "ölü ele geçirmeleri"ni doğal karşılayan, "polis öldürmeyecekti de ne yapacaktı" makamından çalan yalnızca Engin Ardıç'tır içlerinde.

Eskişehir Cezaevi'nin boşaltılmasına karşı çıkan, iki metrekareye tıkıştırılmış hücre yalnızlığını "daevrimciler"e müstahak gören, hücrelere isyan edenleri birey olamamakla, sürülerini aramakla suçlayan da yine yalnızca Engin Ardıç'tır.

Köylüler miting meydanlarına balgam atar diye, seçimlerin yapılmasına karşı çıkan da yoktur, Engin Ardıç'tan başka.

Ancak, tüm bu "şahsa özel" hezeyanlarına rağmen, vasatlıktan sıyıramaz Engin Ardıç. Daha doğrusu, kendi derinliğini ölçebildiği için, yazılarını hezeyanlarla, hakaretlerle, piyasa işi sivriliklerle süslemeye çalışır.

Vasatlığı örtmenin daha kolay yolu var mı yani? Ne yap-sın fakir?..

Türkiye Cumhuriyeti'nde Yeltsin “boş”luğu ve yükselen değerler

"Hızlı bir değişim süreci yaşayan dünyamızda..." kalıbıyla başlamış bir cümle nasıl bitebilir? Çoğunluğunu yine kalıpların oluşturduğu bilmemkaç tane tamamlayıcısı vardır bu kalıbın. Kaç tane? Elli mi, yüz mü?..

Elli taneyse, Sabah gazetesinin bir yerinde, ama manşetinde, ama köşe yazılarında, ekinde, logosunda, orasında burasında ellisini de bulursunuz. Yüz taneyse, yüzünü de bulursunuz.

Yeni dünya düzeni, serbest piyasa ekonomisi, globalleşme, ideolojilerin ölümü... Sabah, son yılların moda kavramlarını üzerinde taşıyan tek bir ana eğilimin gazetesidir. Ancak o ana eğilimin gündelik hayata serpiştirdiği irili ufaklı tüm eğilimleri, tüm değerleri, hemen hiç sektirmeksizin sayfalarına aktarır.

Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu, Sabah için "yükselen değerlerin gazetesi" der, çok haklıdır.

Nurettin Sözen, SHP'nin 20 Ekim yenilgisini Sovyetler'deki gelişmelerle bağlantılandırmaya çalışınca, Sabah'ın tüm köşelerine eğlence malzemesi çıktı, Zafer Mutlu'nun pazartesi yazılarına da.

Bir hafta sonra, Cumhuriyet gazetesi meşhur depremi yaşadığında, Sabah'ın tüm köşelerine değil bazı köşelerine eğlence malzemesi çıktı bu kez. Zafer Mutlu, dünyadaki gelişmelerin sonunda Cumhuriyet'e de yansıdığını yazdı.

İki tavır arasında çelişki bulunup bulunmadığı değil konu. Cumhuriyet'te yaşanan olaylar da değil. Mesele, "dünyamızda esen rüzgarlar" meselesi. Malum rüzgarlar, kimini daha az kimini daha çok, tüm medya kurumlarını etkiledi.

Ama Sabah, bu rüzgarların etkilediği bir gazete olmaktan çıktı, doğrudan yeni dünya düzeninin gazetesi konumuna oturdu. Gerçekten... Zafer Mutlu, yükselen değerlerin etki alanı içinde "şuna değmiş şuna değmemiş" yargılarında bulunma hakkını, gazetesinin bu konumundan alıyordu işte. Cumhuriyet'e değmiş mi, SHP'nin oylarına değmemiş mi? Dünyamızda esen rüzgarların Türk basınındaki baş bayii Sabah gazetesi cevaplamayacak da kim cevaplayacak böyle soruları.

Sovyetler'deki gelişmeler, çok sıkı tadilat gerektiren bir yapıyı çökertip, yerine Yeltsin imajıyla örtülmeye çalışılan tehlikeli bir boşluğu nasıl bırakmışsa, 80'lerin ortasından 90'ların ortasına doğru yol alan süreç de, Türkiye'de, Cumhuriyet kültürünü yerinden kaydırды ve ortaya çıkan boşluk, "doluymuş gibi gösterme" uzmanlarının eline geçti. 90 küsur model statü sembolleriyle süslenmiş, alacalı bulacalı dev bir perde çekildi o boşluğun önüne. Boşluk yok olmuştu sanki...

İşte Sabah, Yeltsin boşluğunun ve Türkiye'deki alacalı bulacalı perdenin gazetesi. Bu sayede iyi iş yaptı, çok sattı. Sabah'ın temsil ettiği değerler, böyle bir başarıya "helal olsun!" manşetleri fırlatılmasını emreder, örneğin.

Evet, gerçekten değişenleri, aslında değişmeyenleri, değişim adına pazarlanan her şeyi, tüm yeni değerleri, rüzgar yönündeki tüm toplumsal eğilimleri, neredeyse eksiksiz biçimde bulabilirsiniz Sabah sayfalarında.

Madem Yeltsin'den girdik: Sabah, boşluk çağından, imajlar çağından, yeni kahramanlık çağından, Boris Yeltsin'den yanadır. Rahmetli Sovyetler'deki darbe girişimini izleyen günlerde, Yeltsin'e methiyeler düzüldü Sabah sayfalarında, köşelerinde. "Sovyet bürokrasisinin alternatifi niçin Yeltsin ve onun kahramanlık şovları olsun" türünden sorular, ne Sabah'ın ufkuna sığardı ne de Sabah'ın temsil ettiği rüzgarlara uyardı.

Tüm köşe yazarları ve Zafer Mutlu, Sabah'ın darbelere temelden karşı bir gazete olduğunu yazdılar ve Yeltsin'e verdikleri destekle övündüler. İyi imaj pazarlayanın kazandığı, dünyayı "mış gibi"lerin sardığı bir dönemde, "darbelere karşı dirençli gazete" imajına inananlar da çıktı mutlaka. Kısa süre önce Türkiye'nin tepesine inen SS Kararnamesi'ni, Sabah'ın kuzu dirençsizliğiyle karşıladığını hatırlamayanlar, inanmış olmalılar.

Sabah'la Yeltsin'i birleştiren noktalar az değil ve Yeltsin'e duyulan hayranlık haybeye değil. Sabah da Yeltsin de, pragmatizmi bile aşan bir boşluğun temsilcileri. Lafza bakılırsa, demokratlar. Ama Sabah'ın sınır ötesi operasyonlara verdiği desteğin, Meclis'te ağızdan çıkan Kürtçe bir cümleye karşı manşetten aldığı tavrın, Yeltsin milliyetçiliğiyle birleştiği noktada çok standartlılığın çağdaş örneklerini sunarlar. Ve Sabah da, Yeltsin'in kahramanlığı da yeni dünya düzeni denen şeye yaslanır.

Binlerce Iraklı sivilin ölümü, savaş dışı çözüm yollarının pas geçilmesi, tek yönlü bilgi akışının karambolünde ne olup bittiğinin anlaşılamaması... Yeni dünya düzeninin gazetesi Sabah elbette bunları takmadı, Körfez Savaşı'nda barıştan yana değil, ABD'den, müttefiklerden yana tavır koydu. Hatta, can kaybı man kaybı riski göze alınır, Türkiye de bu savaşa girebilir, malı götürebilirdi. Dönem pısırlıklık dönemi değil, "iş bitirme" dönemiydi. Sabah, birinci sayfadan, Özal'-

ın, Bush'un, Gorbaçov'un, elde kalem-cetvel, Ortadoğu'yu nasıl paylaşabileceklerini gösteren bir grafik yayımladı. Zafer Mutlu da, savaşın gazete tirajlarına etkisi konusunda bilgiler verdi köşesinde.

Sorgulanmayan bir değişimin, tartıdan geçirilmeyen yeni değerlerin pompalandığı, aşırı ılımlılığa dayanan, asgari değil azami müşterekleri arayarak farksızlığa prim veren tek tip ideoloji, siyasal partileri vahim bir farksızlık çizgisine taşıdı. Bu çizgi, "farksızın da farksızı var" arayışının önünü kesemedi ama. Sonuç, yeni değerlere uygun liderler, daha doğrusu lider imajları talebiydi. Sabah, Mesut Yılmaz ve Deniz Baykal'a, sözcüsü olduğu bu talep doğrultusunda kayıtsız şartsız destek verdi.

Konuşmayan, Sabah ve benzeri yayınlarda kullanıla kullanıla bıkkınlık getirmiş kalıplar dışında tek laf etmeyen, hareketsiz-cansız Mesut Yılmaz, "genç, dinamik, yaratıcı lider" imajıyla pazarlandı. Yirmi küsur yıldır politikayla uğraşan, yıllarca SHP'nin dizginlerini elinde tutmuş, partisine Bayrampaşa hezimetini yaşatmış, en kritik anda "Biz aslında iktidar olmak istemiyoruz" gibi bir lafı ağzından kaçırmış, verimsiz ama kurt politikacı Deniz Baykal ise "denenmemiş, taze lider aday" imajıyla.

Zafer Mutlu, her iki politikacıyı da açık açık desteklediklerini yazdı. Deniz Baykal'a verdikleri desteğin önemi büyüktü, çünkü Mutlu'nun Türk soluna yaptığı çağrıyı simgeliyordu. Türkiye'nin "gerçek sol"a öyle ihtiyacı vardı ki...

Farksızlaşma sürecinin bir sonucuydu bu. İlmli, uyumlu, uzlaşmacı ve tek tip ideoloji çerçevesinde, kendilerini ortada ya da sağda tanımlayanlardan olabildiğince farksız, haliyle zararsız solcular "iyi sol", daha radikal, daha derinlemesine düşünenler ise "kötü sol" bakışlarına muhatap oluyorlardı artık. Bu bakışların sese dönüştüğü noktada, birkaç ayrı sıfat iliştileriyordu sol çeşitlerine. Zafer Mutlu,

iyi sol demedi de, uyanık bir ifadeyi, "gerçek sol" tamlamasını tercih etti.

Sabah'ın ve haliyle Zafer Mutlu'nun tercihlerini belirleyen malum rüzgarlar, tüketime dayalı statü sembollerini ön plana çıkardı. Tüketim güçleriyle ve bu gücün getirdiği havayla toplumsal statü arayanlar, ki çoğunlukla finans sektörünün üslendiği kent merkezlerinde yaşıyorlardı, yeni değerlere sarıldılar. Yeni değerlerin sözcüleri de, kentli tüketicilerden aldıkları destekle, işi önce "ne kadar tüketirseniz o kadar kentlisiniz" muhabbetine, daha sonra da "kent değerleri" söylemine vurdular. En pahalı, en gösterişli yaşayan, evine teknolojinin nimetlerinden maksimum sayıda sokabilenler "en kentli"ydi bu bakışla.

Kent değerleri söyleminin piyasaya düşmesiyle birlikte, Sabah hemen bir "Gusto-Stil" sayfası ekledi gazeteye. Gusto sahibi insanlar ve gusto sahiplerinin tüketim biçimleri tanıtıldı bu sayfalarda. En zengin işadamları, en çılgın eğlence biçimleri, en pahalı mücevherler filan övüldü öncelikle.

"Ne kadar maddi güç, o kadar statü" döneminde, başkalarının zenginliğini överken, kendisi de tirajıyla övündü Sabah'ın. Maddi çıkar vaadinde bulunmayan gazeteye para vermeyi enayilik olarak gören "profesyonel okuyucu" tipinin elbette ki yaratıcısı değil ama yaratıcılarından biriydi Sabah. Bu sayede ve hep rüzgarın yönünde gitmesinin yardımıyla, Türkiye'nin en çok satılan gazetesi oldu. "Her yol mübah dönemi"nde, en yüksek tirajı yakalayan gazetenin yayın yönetmeni de, pazartesi yazılarında, daha az satan gazetelerle alay etme hakkını görecekti elbette kendisinde. Yalnızca o mu? Uluslararası müzik yıldızı, film yönetmeni ve Sabah'ın "gerçek sol" sesi bir yazar da, başarılarından söz etmeyen dergileri tirajlarıyla tartacaktı. 10-15 binlik tirajlarına bakmadan, Türkiye'nin en çok satan gazetesinin yazarıyla röportaj yapmayı nasıl reddedebilirlerdi?

Sabah yalnızca ev, araba dağıtıp, yalnızca imaj pazarlamadı ama. Ayrıcalık da verdi. Bir yandan insanların aynı çizgiye çekilmeye çalışıldığı, aynı tüketim kalıplarında statü aramaya zorlandığı, diğer yandan rekabetin kızıştırıldığı bir ortamda, farklılık birbirine benzer iki kuponla dağıtılabilir, daha doğrusu dağıtılmış gibi yapılabilirdi: Farksızların tepesinde yer alma kuponu ve farksızlar içinde ayrıcalıklı bir konum edinme kuponu...

"Sabah okumak bir ayrıcalıktır, bunu hep yazıyorum." Zafer Mutlu hemen her hafta doğru söyler, çünkü hemen her hafta, Sabah okumanın bir ayrıcalık olduğunu yazar. Bir de, Sabah'ın ciddi gazete olduğunu...

Gerçekten de ciddi gazete. Birinci sayfasına çıplak kadın fotoğrafı koymaz kolay kolay. Bu tür fotoğrafların geleneksel yeri olan üçüncü sayfaya, ayrıca ikinci sayfaya bir de son sayfaya, üstelik çıplak değil yarı çıplak fotoğraflar serpiştirir, o kadar. Eh, haftalık eklerin de en kibar ifadeyle "çok dekolte"siz gitmeyeceği düşünülürse...

Haftalık eklerden birinin adı "TV Guide", diğerinin adı Star'dır. Ve Star'da, "Privacy... Legacy... Life Style" köşesi vardır. Yükselen değerlere ters düşmeyen her toplumsal eğilimi başarıyla yakalamış Sabah'ın, ki bu kesinlikle kinaye değil, toplumsal İngilizce hastalığından yararlanmaması düşünülemez elbette. Manşetlerinden haberlerine kadar...

Araba sevdasını da yakalar Sabah, hem Alman fırtınaları dağıtarak, hem otomobil haberlerini artırarak. Duvar edebiyatı çıkar, bir süre sonra içi boşalır, Sabah üçüncü sayfaya bir duvar diker hemen. İnsanlar daha "içten" sözcüklerle konuşmaya başlarlar, aslında iyi bir şeydir bu. Sabah da "kafayı eklemek"ten "kek arama"ya kadar geniş bir argoya vurur.

Sabah süper armağanlar verir. Ekler süperdir, bulmacalar süperdir, manşetlerdeki başarılar, gaflar, kadrolar süperdir. Yakalanan boyutlardan çok, peşinde koşulan ihtirasları

yansımasıyla dönemin simge sözcükleri arasına giren "süper", Sabah için de çok önemlidir. Süper, büyük, en büyük, İngilizce anlamıyla "top" ve 1 numara olmak... Yükselen değerlerin vaadettiği zirveler, gündelik hayata bu sözcüklerle dalmıştır ve Sabah, kendi değerlerinin ufkunda yakaladığı yeri, "1 numara"yı, nazar boncuğu takarak logosuna iliştirmiştir. Kendi değerlerinin ufkunda, gerçekten bir numara'dır Sabah.

Ve o değerler, yükselen değerlerdir. Sabah, bir dönemi, hızdan serseme dönülen, ayaklar yerden kesildiği için altta zemin mi var boşluk mu var anlaşılamayan bir dönemi simgeleyecek tüm değerlere, tüm toplumsal eğilimlere sahip çıkar.

"Dağılıp gitmeye yüz tutan"ın, geleneksel dış politikası yerine yeni dünya düzenini, klasik devlet adamı tipi yerine medya ürünlerini, imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış kitlesi yerine farksızlara ayrıcalık dağıtma stratejisini, bağımsızlık söylemi yerine "kârlı ilişki" söylemini, "sadakata göre statü" esasının yerine "maddi güce göre statü" mantığını, şekilci edebin yerine çıplaklığı ve argoyu koyar Sabah. Milliyetçiliği daha pragmatist, Batıcılığı daha hesaplıdır.

Olumlu-olumsuz yönleriyle popüler etkisini yitiren Cumhuriyet geleneği gerçeğinin yerini, yeni bir gerçekle değil, imajların kuşattığı bir boşlukla alan değerlerin gazetesidir Sabah. Farksızlaşma sürecinde, "çokseslilik" siyasi özünü nasıl bırakmışsa, Sabah'ın köşelerindeki çokseslilik de, benzer tellerden çalan yazarların asgari farklılıklarıyla, bir imajdan ibarettir. Sabah'ın desteklediği liderler, birer politik imajdır. Yeni dünya düzeninin "global" nimetleri, finansal-fiziksel gücü olmayan ülkeler için birer imajdır yalnızca. Milyarlar savrulurken satın alınan "gusto"ların imaj olmaları gibi...

Yükselen değerler, hayatın ve tarihin emri, bir gün düşüşe geçtiğinde ne olacak? Yeltsin, altındaki boşluğa doğru inişe geçecek ama Sabah, 2 numaraya bilemediniz 3 numaraya

düşecek en fazla, belki de 1 numarayı logosundan hiç çıkar-mayacak. Bu eğilim yakalama, yön değiştirme ustalığı ko-runduktan sonra, günün birinde "Yeltsin'den Süper Utan-mazlık... Yazıklar Olsun!" manşetini çekmek iş mi?

Zafer Mutlu'ya gelince: Konu Sabah gazetesi elbette ki, Zafer Mutlu değil.

Aslında yayın politikasını şu belirliyormuş, Zafer Mutlu'nun yazılarını bu yazıyormuş... Babıali dedikodularının öne-mi yok. Yükseliş sürecinde, Sabah'ın yayın yönetmeni Zafer Mutlu'ydu, başlık Zafer Mutlu oldu.

Başlığa kupon mu konsaydı yani, Sabah'ın reklam yıldızı Ercü mü, bir "Alman fırtınası" mı?

Neo-popülizmin simgeleri ve değişim imajı

Değişim, çağdaşlaşma, yükselen değerler ve yeni düzen adına ağzını açan herkes, bireyden söz etti. İnsanlar, sürüleri terk ediyordu artık, çobanların devri bitiyordu. Yaşanan, bireyin yükseliş süreciydi.

Keşke haklı olsalardı, keşke bireycilik değil birey yükselseydi gerçekten ve birey sözcüğü, neo-popülizmin evire çevire kullandığı bir simgeye dönüşmeseydi.

Türkiye için, popülizmin kelime karşılığını çok çok aşan bir anlamla yüklü "halkçılık", hayli yıprandı 80'lerin ikinci yarısından başlayarak. Bir popülist politika torbası niteliğindeki halkçılık söyleminin evriminde, imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış kitlenin yerini alan birlik, beraberlik, el ele istikbale yürümek temaları tamamen etkisiz kalmadı ama önemli ölçüde cazibe erozyonuna uğradı. Klasik popülist söylemin, baş taraftan su almasıydı bu.

Erozyonla açılan alan boş kalmadı. Neo-popülizm, yeni simgesiyle bu alanı dolduruverdi: Birey.

Ancak pek fazla birey yoktu ortada ne yazık ki. Bireylerin sürü üyelerine oranı, korporatizmin en güçlü yıllarına,

"Çizgi haricine çıkmayınız, reca ederim ferdiyetçilik yapmayınız İsmail Hakkı Bey" dönemine göre daha yüksek değildi. "Ferd" olmanın pek muhabbetle karşılanmadığı dönemde, başarılı bir politik sonuçtu, ferd sayısı düşüktü. Değerler değişimiyle dil değişiminin ortak ürünü olan "çok sayıda birey piyasaya sürülmüştür" ilanlarının döneminde ise, yine başarılı bir politik sonuçtu, birey oranı aşağı yukarı aynı düzeyde kaldı.

Evet, yine başarılı bir politik sonuçtu. Çünkü, bireye verilen önemden söz etmek, gerçekten bireylerin oluşmasını arzulamak anlamına gelmiyordu ki. O bir "kafalama stratejisi"ydi yalnızca. Doğru, bireycilik yükseliyordu ama yıkılan duvarların altından birey çıkmamış, "dünyada esen rüzgarlar" Türkiye'ye "daha çok birey" ortamını taşıyamamıştı. İdeolojilerin boş tabutları önünde her gün cenaze töreni düzenleyenlerin dönemi, tek bir ideolojiyi pazarlamaya çalışanların değerleri, tam aksine, varolan bireyleri de çağdaş sürülere katabilme derindeydi.

Oysa, neo-popülizmin yıldızları bunun tersini iddia ediyordu. Onlara bakılırsa, ideolojiler mera, çağdışı politik liderler çoban, ideolojilere kapılanlar ise sürüydü. İnsanların düşünce ufkundan konuşma biçimlerine, kılık kıyafetlerinden sanata bakışlarına kadar her şey, körü körüne inandıkları ideolojilerin denizinde yutulup gitmişti yıllarca, geriye insan üretiminde kullanılan eski kalıplar kalmıştı.

Bir ideolojiyi benimsemek, birey olabilme hakkından bütünüyle feragat etmek mi? Elbette ki hayır. Ancak, geçmiş dönemlerde, özellikle 70'li yıllarda, ideolojilerin bireyi ezdiği de, bir ölçüde gerçek. Yani, neo-popülizmin yıldızları, geçmişteki ideoloji-birey ilişkilerini değerlendirirken, tamamen demese bile kısmen haklılar.

Ama yeni dönemde bireyin yükselişe geçtiğini iddia ederken de, kısmen değil tamamen haksızlar. İdeolojiler kefene

tıkılmaya çalışılırken, nimetleri öve öve bitirilemeyen, yumuşak bir metazoriyle hayatın içine monte edilmek istenen, monte edilen "gemisini kurtaran kaptanizm" ideolojisi mi bireye omuz veriyor? Hayli klasik ve aynı ölçüde geçerli ayrımla, o bireyciliğin yükselişi, bireyin değil.

Toplumun kalabalık kesimleri geniş dilimler halinde feda edilirken, o dilimlerden bazı insanların "Neyse, belki ben yırtarım" hayalleri eşliğinde gömüldükleri sessizlik... Statü sahibi dilimlerin "kaybedecek bir şeylerimiz var" endişelerinden mütevelli sessizliği... "Aman aman bir tatsızlık çıkmasın da" tavşanlığının yarattığı, duyarsızlık katkılı sessizlik... Radikalizmin boşalttığı alandaki sessizlik...

Ve imajların gerçekleri kamufle ettiği, "mış gibi"nin prim yaptığı dönemde, bu büyük sessizliği yırtmak için, sessizler adına başkalarınca çıkarılan gürültüler... Neo-popülizm, bu yapay seslendirme stüdyosunda üslendi işte. Kendi sesi olmayan insanlara birey denemeyeceğini iyi biliyorlardı. Bu nedenle, "birey imajları" adına konuştular hep.

Depolitizasyon, duyarsızlık, hatta acımasızlık ve sessizlik gibi görünen şeyler hep bireyin yükselişini simgeliyordu, onlara bakılırsa. İnsanlar "Biz birey olduk, eski kalıpları reddediyoruz artık" diyorlardı ve daha iyi yaşamak istiyorlardı.

Öyle mi? Daha iyi yaşama isteğinin yükselişi bir gerçek, ki bu yükselişe "eyvallah" dememenin anlamı yok. Ancak, yeni değerlerin bu daha iyi yaşama talebini bireysel yırtma hayallerine kanalize ettiği de ayrı bir gerçek. Sistemin, sistemdeki bölüşüm mantığının temeli bu. İşte halkçılık söyleminin ikinci plana düşmesi, neo-popülizmin önemli mevziler edinmesi de aynı temelin çıkıntıları. "Aferin, siz birey oldunuz, kötü kalıpları kırdınız, bu sayede daha iyi yaşama imkânınız var" nutukları çekmek, halkçılık dönemindeki gibi başkalarının adına konuşmak...

Aynı kadere kanaat etme söylemiyle, daha iyi yaşamamanın

yollarını teker teker arama söylemi arasında çok mu büyük fark var; tüm bireylerin daha iyi yaşamasının yolları aranmadıktan sonra.

Mış gibi döneminde, bu tür soruların önemi yok elbette ki. Sanki birey gerçekten yükselişe geçmiş gibi, sanki insanlar kendi adlarına seslendirilen düşünceleri kendileri geliştirmişler gibi, söyleymiş gibi, böyleymiş gibi...

Oysa eskiden hiç olmazsa birkaç ideolojinin kalıplarıyla boğuşulurken, yeni değerler tek ideolojiyi dayattılar tepeden. İdeolojik kalıpların yerini ise tüketim kalıpları aldı. Tüketim kalıplarına göre statü kovalayan insanlar nasıl birey olabiliyorlarsa...

Evet, tüketim kalıpları büyük önem kazandı ve insanlara tükettikçe birey olabilecekleri, tükettikçe farklı olabilecekleri düşüncesi sokuşturuldu hep. Gündelik ilişkilerde belirleyici bir rol kapatan televizyon reklamları, ürünlerin farkı üzerinden seslenme stratejisini yedek kulübesine oturtular çoğunlukla. Ürünlerin, tüketicileri nasıl farklılaştırdıkları noktasına yüklenildi.

"O artık farklı, farklı olun, farkınız fark edilecek" sloganları kullanıldı. Nasıl farklı olunabiliyordu? Türk traş kremi pazarının neredeyse yarısını elinde bulunduran firmanın, yılda bilmemkaç milyon tüp tüketilen traş kremi kullanarak örneğin. Şu bankaya para yatırarak, bu arabayı gazlayarak, falanca deodorantı, filanca blucini alarak, birey kimliğini, "farklı insan" statüsünü kolayca kucaklayabilirdiniz.

O fark ne kadar fark edildi bilinmez, "farklı" sözcüğü reklamlar aracılığıyla bardaktan boşanırcasına yağmaya başladı. Herkes birey olmuştu ama bireylerin, satın aldıkları tüketim maddeleri dışında, fark edilmelerini sağlayacak farklılıkları gelişmemişti galiba.

Aynı traş kremi milyonlarca, aynı banka kartını yüzbinlerce, aynı blucini yine yüzbinlerce kişi tükettiğine göre,

nasıl farklı olabilecekti bu insanlar? Çeşitli tüketim madde-
lerinin kesişim noktalarında. Diyelim ki, üç milyon kişi
Gibbs kullanıyordu, iki yüz bin kişi de Genç Telekard sahi-
biydi. Ama traş kremi Gibbs, banka kartı Bank 24, blucini
Lee Cooper, mikseri Multimix, arabası Renault 21, şampuanı
Blendax bitki özlü olan kaç kişi vardı? Diyelim ki, hayatında
bu markalar zincirini birleştiren on kişi var. Eh, onların beşi
Big Babol çiğnese, geriye kaldı mı beş Dandy tüketicisi.
Hem, çok itici biri bile olsanız, Dandy sayesinde edindiğiniz
bireysel özelliğiniz, karşı cinse çekici gelmenizi sağlar, bu da
cabası, "ek gelir"...

Birey kimliğini getiren ilişkilerde tüketim kalıpları ön
plana çıkınca, insanların varolabilmek, farklı olabilmek için,
her şeyi mübah görerek bireysel servet avcılığına kapılmala-
rı da normal karşılanmalı, öyle karşılanıyor zaten. İki mil-
yon kişinin alabileceği bir Swatch yerine bin kişinin alabile-
ceği bir Rolex saat edinmek, yine bin kişinin alabileceği bir
Jaguar'a binmek, yeni değerlerin puanlama sistemine göre,
birey olabilmenin, çok farklı ve çok özel biri olabilmenin en
kolay yolu artık.

Çark öyle bir çark ki, tüketim kalıpları ve o kalıpların
ucundaki gündelik yaşam imajları, birey yaratmak adına bi-
reyleri ezip geçme operasyonlarını, en tepedeki noktalara ka-
dar tırmandırdılar. Parti liderleri bile, reklam sektörünün
pazarlamaya çalıştığı birer ürün gibi, daha doğrusu birer
ürün olarak aynı muameleyi gördüler.

Reklamlarda "Tek adam" dendi (tek adamlık matah bir
şeymiş gibi), "Farklı olan O" dendi. Oysa, pek fazla bir fark
yoktu. Uzlaşma adına, asgari müştereklerin savunuculuğu-
nu değil, hep aynı yöne yontulmasına yol açan azami müşte-
reklerin pazarlayıcılığını üstlenen global kampanya, kitle
partileri arasındaki farkları asgariye indirmişti. Eser mik-
tardaki farklılığın sanki önemli farklılıklar varmış gibi su-

nulma yöntemi, "parti fonda, lider önde" formülüydü. Çağdaş değerlere uygun bir lider vitrini nasıl süslenirdi? Tüketim kalıplarına yüklenerek. Yüklenildi.

İyi bir liderin modaya uygun gömlek giymesi gerekiyordu. Mesut Yılmaz, Baykal'la blucinleri çekip pikniğe gitmedi ama çizgili tişörtlerle fotoğraflar çekti. Kırk yıllık Demirel, Hawai gömlekleriyle poz verdi. İnönü, spor ceketin içine kravatsız kareli gömleği çekti, öğrencilerin arasına karıştı. Demode kasketi çok eleştirilen Ecevit'e pembe eşofmanlar eşliğinde, Belgrad Ormanı'ndaki jogging parkurunun yolu gösterildi, kabul etmedi neyse ki. Sonra sıra bilgisayarların başında poz vermeye geldi. Ve bu zincir devam etti.

20 Ekim seçimleri öncesinde ekrana gelen liderler açık oturumunun ardından, gazetelerin, en geniş değerlendirme sütunlarından birini modacılar bırakmaları boşuna mıydı yani? Yüksek tirajlı gazetelerin hemen hepsi yaptı bunu. Demirel'in ceketini fona uymuş, Mesut Yılmaz'ın gömleği kravatın arkasında kaybolmuş...

Liderler bu hallere düşerken, neo-popülizmin yıldızları, seçmenlere de iltifatlar yağdırdılar. Onlar artık bireydiler, kuru sloganları yemiyorlar, daha iyi yaşama taleplerini kimin karşılayacağını sorguluyorlar, iyice düşünerek karar veriyorlardı.

Keşke... Ama gerçek hiç de böyle değildi ne yazık ki. Çünkü seçmenlerin sekiz-dokuz yılı, özel laboratuvarlarda hassasiyetle üretilip ağızlarına sürülen iki sloganla geçti. "Ne zekiym, ne çağdaşım, ne güzel soruyorum" dedirten ama özünde, sistemin mantığına sıkışıp kalan iki slogancık. İlki, 1983'ten 1991'e kadar idare eden "alternatifleri ne" sorusu. Her türlü eleştiriye karşı "alternatifiniz ne, alternatifleri ne" deniyor, iş bitiyordu. Sonra, 1991'de, ikinci slogan yaratıldı: "Kaynak neredede, kaynağı nereden bulacaksınız?" Özel bir kaynak bulmayı gerektiren gerektirmeyen tüm vaatlere, hat-

ta vaat niteliği taşımayan, haliyle kaynak sorunuyla hiç alakası olmayan sözlere karşı bile, "kaynak nerede" diyen tatmine eriyordu. Bu papağanlığın neo-popülist yorumu, insanların sürülerden ayrılıp bireylik mertebesine yükselmeleri, her şeyi özgürce sorgulamalarıydı.

Yıllarca aynı sorular soruldu, hep böyle yaşandı. Günlük konuşmalar birkaç kalıba sıkıştı kaldı. Zevkler, bireysel tercihlere göre değil, iletişim kanallarından püskürtülen standart statü sembollerine göre oluştu. Çokseslilik ambalajındaki tek tip ideolojiyi "tüketmeyenler", marjinalliğe mahkum edildi, kamuflaja uğratıldı. Kazanamama ve kaybetme korkuları, her şeyin üzerine çıktı. Anında görüntünün hızı, zaman dilimlerine yayılmış gerçekleri perdeledi.

Hızlı çekim bir "masal klipi" gibiydi hayat. O hengamede, annelerinin margarinini kullanmama derdine düşmüş insanlara, her saat, birey oldukları anonsu yapıldı ve inansalar da inanmasalar da, hatta pek fazla takmasalar da, çağdaş sürülerin hoşuna gitti bu. Öylesine akıp giden yıllarının, hâlâ başkalarınca seslendiriliyor olmasından rahatsızlık duymadılar.

Seslendirme karargâhlarının kadro, mobilya ve teknoloji yenilemelerinden ibaret bir değişim uğruna, yazık edilmedi mi yani onca yıla?

Türkiye 80'li yılların ortalarından 90 küsurlara uzanan süreçte, gerçekten çok değişti, bir "masal-clip" gibi geçti yıllar. Yeni düzen, imajlar yarattı. İmajlar, yeni düzeni parlatı. Bir tek şey değişmedi: Hâlâ birileri hayatı bizim adımıza seslendiriyor. İstikbal, Future 2001 İnsansız Bankacılık. Özal'ın en sevdiği reklamlardan biri olmalı. Bi İngilizce, bi bilgisayar, biraz korku, biraz hayal. Devlet şirketleştii, finans kesimi güçlendi, medya her şeye kâdir ve belki de Mesut Yılmaz diye bir politikacı yok aslında. Arabesk çeşitlendi, İbrahim Tatlıses her yola geliyor. İyi de, komedyenler niçin hep Kürt taklidi yapıyor? Gecekondu mahalleleri kuşak kuşak. Özgün müzik, İslâmcılar da devrimciler de çalsa aynı müzik. Kentlerde yoksullar var, Ahmet Kaya mucit değil kâşif. Hayatta en hakiki mürşit "business". Özgürlüğün, eşitliğin ütopyası yıpratıldı. Şimdi yuppie ütopyaları "in". Leyla Alaton, son model ideal kadın. Aramızda yaşanacak şeyler olmayabilir, yaşanamayan aşkların şarkıları her eve lâzım yine de. Popüler sinema hasta, yerine Sezen Aksu bakıyor. Eller aya ama biz yaya değil, Avrupa'ya. Mustafa Denizli Kapıkule'nin ötesinden bildiriyor. Tevazu da ölmeseydi. Ha elitizm ha popülizm! Tepeden inmeci liberalizmin asabi aydınları her şeyi bilir. Resmî ideoloji özelleştirildi ama halka açılmıyor. Her tür tarih imalatı, bir de vasat sivililiklerin fakir kuşu Engin Ardıç. Sabah veriyor, yeni düzen geliyor. Bir, iki, üç kupona! Zafer Mutlu'yu okuyorum, ayrıcalıklıyım. Bu "birey" in de çok reklamı var ama piyasada bulunmuyor. Ödemeli gönderseler olmuyor mu?

İLETİŞİM 168
BUGÜNÜN
KİTAPLARI 14

ISBN 975-470-231-4

9 789754 702316